

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE
MOĞOLİSTAN**

Yüksek Lisans Tezi

ALTANKHUYAG SUREN

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

**DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARIVE
MOĞOLİSTAN**

Yüksek Lisans Tezi

ALTANKHUYAG SUREN

Danışman: DOÇ. DR. NURAY TERZİ

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

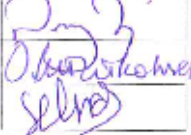
TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi ALTANKHUYAG SUREN'ın DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE MOĞOLİSTAN adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 29.05.2015 tarihi ve 2015-19/18 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 12.06.2015

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. NURAY TERZİ	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. SERKAN DİLEK	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Altankhuyag Suren
Anabilim Dalı	: İktisat
Programı	: Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Nuray Terzi
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Haziran 2015
Anahtar Kelimeler	: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, Moğolistan Ekonomisi

ÖZET

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE MOĞOLİSTAN

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere ekonomik kalkınma yolunda büyük fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatlardan öne sürülenler arasında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının beşeri sermaye oluşumuna katkı sağlayacağı, teknoloji transferi yaparak teknoloji düzeyini arttıracığı, yerli yatırımı uyaracağı ve küresel pazarlara erişim olanağı sağlayacağı gelmektedir. Moğolistan'ı hızla büyüyen, doğal kaynak zengini ve gelişmekte olan bir ülkedir. Moğolistan ekonomisi serbestleştikten sonra yabancı firmalara özel teşvikler verilerek yabancı sermayeyi çekmek için aktif çaba göstermiştir. Bu çabalar sonuç vermiştir ve ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları artmıştır. Bu çalışmanın amacı, Moğolistan'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimini incelenmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Altankhuyag Suren
Field	: Economics
Programme	: International Trade and Money Management
Supervisor	: Assoc.Dr. Nuray Terzi
Degree Awarded and Date	: Master - June 2015
Keywords	: Foreign Direct Investment, Mongolian Economy

ABSTRACT

FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND MONGOLIA

Foreign direct investment (FDI) plays a significant role in accelerating economic growth in developing countries. It is frequently argued that FDI can significantly enhance the economic growth of host countries by contributing to the human capital formation, technology transfer, inducing the domestic investment, and by improving access to the global markets. Mongolia is one of the world's fastest growing economies, holding a massive wealth of mineral resources. The government of Mongolia has promoted FDI in all sector, after gaining independency in 1990. As a result of creating a reasonable investment environment, FDI in Mongolia has increased. The aim of this study was to investigate FDI in the Mongolia.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİL LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR.....	XII
1. GİRİŞ.....	1
2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	5
2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Genel Bakış.....	5
2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklayan Teoriler ...	11
2.2.1. Ürün Dönemleri Teorisi.....	11
2.2.2. Eklektik Paradigması (The Eclectic Paradigm).....	12
2.2.3. Yeni Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Teorisi.....	14
2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri.....	16
2.3.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	16
2.3.2. Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	19
2.3.3. Diğer Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Çeşitleri	20
2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler ve Etkileri.....	23
2.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörleri.....	23
2.4.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ev Sahibi Ülkeye Etkileri	29

2.4.3.	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kaynak Ülkeye Etkileri	36
2.5.	Genel Değerlendirme.....	38
3.	DÜNYA EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLAR	40
3.1.	Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi.....	40
3.1.1.	Sanayi Devrimi.....	40
3.1.2.	I ve II. Dünya Savaşı Dönemi	41
3.1.3.	II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem	41
3.1.4.	Küreselleşme ve 1990 Sonrası Dönem.....	42
3.2.	Gelişmişlik Yapısına Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Dağılımı.....	47
3.2.1.	Gelişmiş Ekonomiler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	47
3.2.2.	Gelişmekte Olan Ekonomiler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	50
3.2.3.	Geçiş Ekonomileri ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	55
3.3.	Bölgelere Göre En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Çeken Gelişmekte Olan Ülkeler.....	59
3.3.1.	Brezilya.....	60
3.3.2.	Çin Halk Cumhuriyeti.....	64
3.3.3.	Güney Afrika Cumhuriyeti.....	69
3.3.4.	Hindistan.....	73
3.3.5.	Türkiye.....	76
3.4.	Genel Değerlendirme.....	79

4. MOĞOLİSTAN VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	84
4.1. Ülkeye Genel Bakış.....	84
4.1.1. Ülkenin Tarihçesi.....	84
4.1.2. Ülkenin Siyasi Yapısı.....	85
4.1.3. Ülkenin İdari Yapısı.....	86
4.2. Ülkenin Ekonomik ve Sosyal Analizi.....	87
4.2.1. Ülkenin Genel Ekonomi Politikaları.....	87
4.2.2. Ülkenin Ekonomik Analizi.....	88
4.2.3. Ülkenin Sosyal Analizi.....	92
4.3. Dış Ekonomik ve Politik İlişkileri.....	95
4.3.1. Ülkenin Dış Ticari İlişkileri.....	95
4.3.2. Türkiye ile Ticari İlişkileri.....	99
4.3.3. Ülkenin Dış Politik İlişkileri.....	102
4.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Yasal Mevzuat.....	107
4.4.1. Yabancı Yatırım Teşvikleri.....	107
4.4.2. Yatırımcıların Hakları ve Vergi Mevzuatı.....	108
4.4.3. Yabancı Yatırımlar Mevzuatı ve Şirket Açma Prosedüsü.....	110
4.5. Moğolistan’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi.....	114
4.5.1. Doğrudan Yabancı Yatırımları ve Özelleştirme	114
4.5.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Görünümü	115
4.5.3. Moğolistan’da Yatırım Olanakları.....	117
4.6. Ülkeye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörlere ve Ülkelere Göre Dağılımı.....	120

4.6.1.	Sektörlere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları.....	120
4.6.2.	Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	128
4.7.	Genel Değerlendirme.....	137
5.	SONUÇ	141
	KAYNAKÇA	146

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Dünyada En Büyük 10 Çok Uluslu Şirket, 2014.....	11
Tablo 2: ÇUŞ İçin Dış Piyasalara Girişin Alternatif Yolları.....	14
Tablo 3: Yapılan Yatırım Amacına Göre Yatırım Çeşitleri.....	19
Tablo 4: DYSY'nin Ev Sahibi Ülkedeki Belirleyici Faktörleri.....	26
Tablo 5: Dünyada 2013 yılında En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çeken İlk 20 Ülke.....	45
Tablo 6: En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapan İlk 20 Ülke, 2013, (Milyar \$).....	46
Tablo 7: DYSY Girişlerinin Gelişmiş Ülkelere Göre Dağılımı.....	47
Tablo 8: DYSY Girişlerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Göre Dağılımı.....	51
Tablo 9: DYSY Girişlerinin Geçiş Ekonomilerine Göre Dağılımı.....	56
Tablo 10: Bölgelere Göre En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çeken Gelişmekte Olan Ülkeler, 2013,(Milyon \$).....	60
Tablo 11: Brezilya'nın Temel Ekonomik Göstergeleri, 2014.....	62
Tablo 12: Çin Halk Cumhuriyetinin Temel Ekonomik Göstergeleri, 2014....	67
Tablo 13: Güney Afrika Cumhuriyetinin Temel Ekonomik Göstergeleri, 2014.....	71
Tablo 14: Hindistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri, 2014.....	74
Tablo 15: Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri, 2014.....	77
Tablo 16: Moğolistan'ın Temel Göstergeleri (2004-2013).....	90
Tablo 17: Sektörlere Göre Ekonomik Büyüme Oran (2010-2013).....	91
Tablo 18: Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın- Sektörel Dağılımı.....	92
Tablo 19: Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı, 2013, (Bin Kişi).....	93

Tablo 20:	Çalışma ve İşgücü.....	93
Tablo 21:	Sektörler İtibariyle İstihdam.....	94
Tablo 22:	Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon Dolar).....	95
Tablo 23:	Moğolistan’ın İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (Milyon Dolar).....	96
Tablo 24:	İhracatın Ükelere Göre Dağılımı(İlk 10) (Milyon Dolar).....	97
Tablo 25:	Moğolistan’ın İthal Ettiği Başlıca Ürünler, (Milyon Dolar).....	97
Tablo 26:	Moğolistan İthalatın Ükelere Göre Dağılımı, (Milyon Dolar).....	98
Tablo 27:	Türkiye-Moğolistan Arasındaki İkili Ticaret, (Milyon Dolar).....	100
Tablo 28:	Türkiye’nin Moğolistan’a İhracat Ettiği Başlıca Ürünler (Bin Dolar).....	100
Tablo 29:	Türkiye’nin Moğolistan’dan İthal Ettiği Başlıca Ürünler (Bin Dolar).....	102
Tablo 30:	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişlerinin Sektörel Dağılımı (1990-2013)	121
Tablo 31:	Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı (1990-2013).....	127
Tablo 32:	Moğolistan’daki Yabancı Sermayeli Şirketlerin Ükelere Göre Dağılımı.....	129
Tablo 33:	Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ükelere Göre Dağılımı(İlk 50) (1990-2013),(Bin Dolar).....	134
Tablo 34:	Moğolistan’da Faaliyet Gösteren En Büyük 20 Yabancı Sermayeli Şirket.....	136

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1: Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları(Milyar \$).....	44
Şekil 2: Gelişmiş Ülkelere Gelen DYSY, 2004-2013, (Milyar\$).....	48
Şekil 3: DYSY Çekmede En Başarılı Gelişmiş 5 Ülke, 2012-2013, (Milyar \$).....	49
Şekil 4: Gelişmekte Olan Ülkelere Gelen DYSY,2004-2013, (Milyar \$)..	52
Şekil 5: Geçiş Ekonomilere Gelen DYSY, 2004-2013, (Milyar \$)	57
Şekil 6: 2013 yılında Geçiş Ekonomilerinde En Fazla DYSY Çeken İlk 5 Ülke.....	57
Şekil 7: 2004-2013 Yıllarında Brezilya’ya Gelen DYSY Miktarı (Milyar \$).....	63
Şekil 8: 2004-2013 Yıllarında Çin Halk Cumhuriyetine Gelen DYSY Miktarı (Milyar \$).....	68
Şekil 9: 2004-2013 Yıllarında Güney Afrika Cumhuriyetine Gelen DYSY Miktarı, (Milyar \$).....	72
Şekil 10: 2004-2013 Yıllarında Hindistan’a Gelen DYSY Miktarı (Milyar \$).....	75
Şekil 11: 2004-2013 Yıllarında Türkiye’ye Gelen DYSY Miktarı (Milyar \$)	78
Şekil 12: Moğolistan’a Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları,1991-2013, (Milyon \$).....	116
Şekil 13: 1990-2013 Yılları İtibariyle Madencilik ve Jeolojik Araştırmalar Sektörüne Gelen DYSY Dağılımı, (Milyon \$).....	122
Şekil 14: 1990-2013 Yılları İtibariyle Ticaret ve Yiyecek Hizmetler Sektörüne Gelen DYSY Dağılımı, (Milyon \$)	124
Şekil 15: 1990-2013 Yılları İtibariyle Finans Sektörüne Gelen DYSY Dağılımı, (Milyon \$).....	124
Şekil 16: 1990-2013 Yılları İtibariyle Ulaştırma Sektörüne Gelen DYSY Dağılımı, (Milyon \$).....	126

Şekil 17:	1990-2013 Yılları Arasında Moğolistan'daki Çin'li Şirketlerin Dağılımı.....	130
Şekil 18:	1990-2013 Yılları Arasında Moğolistan'daki Kore'li Şirketlerin Dağılımı.....	131
Şekil 19:	1990-2013 Yılları Arasında Moğolistan'daki Rus Şirketlerin Dağılımı.....	132
Şekil 20:	1990-2013 Yılları Arasında Moğolistan'daki Japon Şirketlerin Dağılımı.....	132
Şekil 21:	1990-2013 Yılları Arasında Moğolistan'daki ABD'li Şirketlerin Dağılımı.....	133

KISALTMALAR

ADB (Asian Development Bank)	Asya Kalkınma Bankası
BEE	Bölgesel Ekonomik Entegrasyon
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DEY	Dikey Entegrasyon Yatırımları
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYSY	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
FIFTA (Foreign Investment and Foreign Trade Agency)	Yabancı Yatırım ve Dış Ticaret Ajansı
GAC	Güney Afrika Cumhuriyeti
GEÜ	Geçiş Ekonomisi Ülkeler
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSP (Generalised Scheme of Preferences)	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development)	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
MERCOSUR (South America's Fractious Trade Bloc)	Güney Amerika Ortak Pazarı
MIGA (The Multilateral Investment Guarantee Agency)	Çok Taraflı Yatırım Garanti Kurumu
NAFTA (The North American Free Trade Agreement)	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNCTAD (The United Nations Conference on Trade and Development)	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
YFY	Yatay Entegrasyon Yatırımları
YİD	Yap İşlet Devret

1. GİRİŞ

Çok uluslu şirketler vasıtasıyla kendisini gösteren doğrudan yabancı sermaye yatırımları, günümüzde hem gelişmiş hem de gelişen ülkeler ekonomileri için ifade ettiği önem giderek artmaktadır. Gelişmiş ülkeler daha çok işsizlik sorununa bir çare olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımı(DYSY) talep ederken, gelişmekte olan ülkeler ise gelişmelerini engelleyen iki önemli kısıtlamaya karşı onu özellikle talep etmektedir. Bu kısıtlar, iç tasarruf ve döviz yetersizliğidir. DYSY'leri her iki parametre açısından ortaya çıkan açığın kapatılıp, iktisadi büyümenin sürekli kılınmasına hizmet etmekte önemli bir katkı sağlamaktadırlar¹.

DYSY'lerinin gelişmekte olan ülkelere ekonomik kalkınma yolunda büyük fırsatlar sunduğu bir gerçektir. Bu ülkeler, çok uluslu şirketler tarafından ekonomilerine getirilen sermaye, yöneticilik becerisi, know-how ve ileri teknolojilerden yararlanarak önemli ölçüde verimlilik artışı sağlayabilir. Yabancı yatırımlar sayesinde istihdamın genişlemesi, ulusal gelirin artması ve ihracatın yükselmesi sağlanarak, ileriki dönemlerde ekonomik büyümeyi mümkün kılabilmek için sermaye birikimi sağlanabilir.

DYSY bulundukları ülkelerin ekonomisine çok yönlü bir katkı sağlaması nedeniyle, ülkelerin daha fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekebilmek için birbirleriyle sürekli rekabete girişmelerine neden olmuştur. Uygulanan politikalardan her dönemde istenen sonucun elde edilmesi, çeşitli kısıtlar nedeniyle (kriz, üretim faktörlerinin sınırı vb.), mümkün olmasa da, bu, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına olan ilgiyi azaltmamış; aksine, son dönemde yaşanan ekonomik krizle birlikte kredi piyasalarında meydana gelen katılıklar, doğrudan yabancı sermayenin önemini daha da artırmıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomi üzerindeki etkisi çeşitli faktörlere bağlı olarak (rekabet koşulları, üretim faktörleri, yatırım miktarı vb.)

¹ Turkut Göksu ve Diğerler, **Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdare Politikaları**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003, s. 521

değişmektedir. Diğer bir ifadeyle, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomi üzerindeki etkisi pozitif olabileceği gibi negatif de olabilir. Hatta bazen iki etki de aynı anda ortaya çıkabilir. Ancak esas amaç söz konusu yatırımların olumlu katkılarını artırmak, olumsuzlarını bertaraf etmektedir. Bu yüzden, ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomi üzerindeki etkisinin negatif olduğu alanlarda (pozitif etkisinde olduğu gibi) çeşitli tedbirler (doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişinin sınırlandırılması, kâr transferinin sınırlandırılması vb.) almaktadırlar².

DYSY Moğolistan ekonomisinde önemli bir role sahiptir. 1990'lı yılların başına kadar Moğolistan ekonomisi, Sovyetler Birliği'nde uygulanan politikalar paralelinde merkezi planlama ile yönetilmiştir. Moğolistan'ın piyasa ekonomisine geçişi 1990 yılında olmuştur. Hızlı bir geçiş dönemi özelleştirme, para reformu, fiyat ve ücret serbestleştirmesi ile başlamıştır. Özelleştirme ile beraber Moğolistan'da yabancı yatırımlar kabul edilmiş ve 1993 yılında ilk Yabancı Yatırım Kanunu çıkarılmıştır. Özellikle büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine yabancı yatırımcılar katılmaya başlamıştır.

1995'te %6, 1996-1999 döneminde ortalama %3,5 düzeyinde büyüme kaydeden Moğolistan, 2000'li yıllarda daha yüksek oranlarda büyüdüğü gözlemlenmiştir. Moğolistan 2004-2008 döneminde %7-10 düzeyinde büyümüş, 2009'de küresel finansal krizden dolayı %1,3 oranından küçülürken 2010'dan itibaren tekrar yüksek büyüme rakamlarına ulaşmıştır. 2011 yılında %17,5'lik bir oran ile dünyada ekonomisi en çok büyüyen ülke haline gelen Moğolistan, 2012 yılında %12.5 ve 2013 yılında %11.7 düzeyinde iki haneli büyüme oranı kaydetmiştir. Ekonominin gösterdiği bu performans ağırlıklı olarak madencilik ve hizmetler sektöründen kaynaklanmış, özellikle dünya piyasalarındaki bakır fiyatlarının artışı ve madencilik sektörüne giren DYSY'yi ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır.

Diğer birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, olabildiğince doğrudan yabancı yatırım çekmek Moğolistan'ın ulusal kalkınma stratejisinin önemli bir

²Arıkan, s.1.

parçası haline gelmiştir. Bu amaçla, ulusal seviyede daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmek için yabancı firmalara özel teşvikler verilerek yabancı sermayeyi çekmek için aktif çaba göstermektedir.

Günümüz Moğolistan'ı hızla büyüyen, doğal kaynak zengini ve gelişmekte olan bir ülkedir. Doğal kaynak zenginliği, Moğolistan'ın DYSY çekmesinde en önemli faktörlerden birisi olmaktadır.

Bu çalışmada, Moğolistan'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi incelenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının teorik çerçevesi oluşturulacaktır. Bu bölümün ilk kısmında genel kavramlar ve tanımlamalar verilmeye çalışıldıktan sonra doğrudan yabancı sermaye yatırım kuramını açıklamaya çalışan teorileri ve türler incelenecektir. Bu teoriler, bir ürünün üretim faaliyetinin ilk kez pazara sürüldüğü ülkelerinden, zamanla emeğin bol ve ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırılması sürecini anlatan ürün dönem teorisi, çok uluslu şirketin DYSY yapması için üç temel avantajın bir araya gelmesi gerektiğini savunan Eklektik Paradigması teorisi ve yeni doğrudan yabancı sermaye yatırım teorisidir. İkinci bölümün son kısmında ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kaynak ülke ve ev sahibi ülke açısından belirleyen faktörler ve etkileri üzerinde durulacaktır.

Üçüncü bölümde, dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelenecektir. Öncelikle dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi ve ekonomik bölgelere dağılımı mümkün olduğunca ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu bölümün son kısmında kendi bölgelere göre en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırım çekmekte olan gelişmekte olan ülkelere gelen DYSY hakkında detaylı bilgi verilecektir.

Dördüncü bölümde, Moğolistan'a yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelenecektir. Bu inceleme yapılırken ilk olarak Moğolistan hakkında genel bilgiler verilecektir. Bunun yanında Moğolistan'ın ekonomik ve sosyal analizi ile dış ekonomi ve politikaları ayrıntılı olarak incelenecektir. İlerleyen bölümlerde Moğolistan'a gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları hakkında detaylı bilgi verilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda, Moğolistan'da yabancı yatırım yasal mevzuat

ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişimi ile ülkeye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörlere göre ve kaynak ülkelerine göre dağılımı ayrıntılı olarak incelenecektir. Çalışmanın son kısmında ise sonuç ve değerlendirmeye yer verilecektir.

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

2.1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA GENEL BAKIŞ

Ekonomi literatüründe doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili birçok tanım yer almaktadır. Genel bir tanımlama ile, Bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesis kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması dolaysız yabancı sermaye yatırımı (foreign direct investment) olarak tanımlanır. Dolaysız yabancı sermaye yatırımı yerine doğrudan yabancı sermaye yatırımı da denmektedir³.

Bu ifadelerden hareketle, DYSY, yabancıların sadece fabrika ve bina yaptırılması gibi yeni oluşturdukları servetleri değil, aynı zamanda bunların geliştirilmesi veya büyütülmesi tarzındaki yatırımları ile fiziki servetlerin kendilerine devrine olanak sağlayan yatırımları da içine almaktadır⁴.

Doğrudan yabancı sermaye yatırım kavramını uluslararası kabul gören ölçütlerden biri olan OECD'ye (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) göre ele alacak olursak DYSY, doğrudan yatırımcı tarafında başka bir ülkede yerleşik olan bir teşebbüste kalıcı bir bağ oluşturmak amacıyla yapılan bir uluslararası yatırım kategorisidir⁵. Doğrudan yatırımcı ise Avrupa Merkez Bankası'na göre yerleşik bulundukları ülkelerden başka bir ülkede faaliyet gösteren bir doğrudan yatırım teşebbüsüne sahip olan bireyler, tüzel kişiliği olan/olmayan kurum ve özel teşebbüsler, tröstler veya diğer organizasyonlar olarak tanımlanmaktadır⁶.

Bazı ülkelerde ise yönetim kurulunda temsil, politika oluşturma süresine katılım, şirketler arasında somut ilişki, yerli ve yabancı personeller arasında yer değiştirilmesi, teknik bilgi tedariki ve uzun dönemli borçların yatırım yapılan işletmeye mevcut piyasa oranlarından düşük oranlarda sağlaması gibi unsurların aynı

³ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 19.Baskı, İstanbul:Güzem Can Yayınları, 2013, s.627

⁴ Turkut Göksu ve Diğerleri, **1980-2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları**, Ankara: Siyasal kitabevi, 2003, s.522

⁵ OECD, **"Benchmark Definition of Foreign Direct Investment"**, Third Edition, Paris: OECD Publishing, 1996, p.7-8

⁶ Cahit Aydemir, İbrahim Arslan ve Funda Uncu, "Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünyada'daki ve Türkiye'deki Gelişimi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayısı.23, 2012, s.71

anda bulunması yatırım konusunun DYSY olarak tanımlanması yeterli sayılmaktadır.⁷

Uluslararası özel bir sermaye transfer olan DYSY'lerin diğer sermaye akımlarından ayıran, kendine has bazı özellikleri bulunmaktadır⁸.

- Özel bir sermaye akımlardır, bu yönüyle ülkeye gelen yabancı sermayenin o ülkenin devletine değil, vatandaşlarına ait olduğunu gösterir. Ayrıca başka bir devletten veya uluslararası kuruluşan(Dünya Bankası, IMF vb) sağlanan resmi kalkınma kredilerinden farklıdır.
- Her ne kadar özel kişilerin de yabancı ülkelerde, örneğin bir taşınmaz mal satın almak şeklinde yatırım yapması mümkünse de, bu tür yatırımların payı ihmal edilebilecek kadar düşüktür. Günümüzde DYSY'lerin tamamına yakın bölümü Çok Uluslu Şirketler(ÇUŞ) tarafından gerçekleştirilmektedir.

Doğrudan yabancı sermayenin en önemli özelliği de bu tür sermaye akımlarının yabancı portföy yatırımlarına benzememeleridir.

Doğrudan yabancı sermaye ile portföy yatırımları tamamen farklı sermaye akımları olmakta ve birbirinden farklı özellikleri bulunmaktadır. İki tür yatırım arasındaki farklar şöyle sıralanabilir⁹:

- Yönetim açısından bakıldığında, portföy yatırımları için işletme yönetimi üzerinde dolaylı bir denetim hakkı vardır. DYSY için ise yönetim yabancı şirketin elinde veya denetimdedir.
- Portföy yatırımları, ülkeye sadece döviz olarak girerken, DYSY ülkeye maddi ve maddi olmayan kaynaklardan oluşan bir paket şeklinde girer. Bu paketin içinde döviz, makine ve donatım, teknoloji, iş beceresi ve yönetim bilgileri ile birlikte pazarlama kanalları da yer alabilir.
- DYSY uzun vadelidir, portföy yatırımları ise kısa dönemde olabildiğince yüksek geliri elde etmeye çalışmaktadır.

⁷ Nihat Batmaz ve Halil Tunca, **Doğrudan Yabancı Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)**, 1.Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2005, s. 5

⁸ Birol Efe, **Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği**, İzmir: İzmir Ticaret Odası, 2002, s. 4

⁹Seyidoğlu, s.629-630

- Yatırımcılar açısından bakıldığında, DYSY ağırlıklı olarak çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Portföy yatırımları, finansal kurumlar ve kurumsal yatırımcıların yanında doğrudan doğruya bireysel yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmektedir.
- Portföy yatırımları bir ülkeye hızlı giriş, çıkış yapabilir. DYSY'nin ülkeden hemen ayrılması güçtür.

Yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke bakımından belli başlı ekonomik yararlarını aşağıdaki gibi belirtebilir. Bunlar¹⁰:

- a) Ekonominin üretim kapasitesinin arttırır. Yabancı sermaye, ev sahibi ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine dolaysız olarak katkıda bulunur. Az gelişmiş olmanın başlıca özelliği, sermaye birikiminin yetersizliğidir. Yabancı sermaye, hem başlangıçta getirdiği sermaye ile, hem de sağladığı karları yeniden yatırarak, gittiği ülkenin üretim kapasitesini artırıcı etki doğurabilir.
- b) Üretim artışı ve istihdam yaratır. Yabancı sermaye yatırımları, sağladığı yeni üretim kapasitesi ile reel ulusal üretimin artmasına ve istihdamın genişlemesine yol açar, böylece de ülkenin işsizlik sorununun çözümüne katkıda bulunur.
- c) Yeni teknoloji ve yönetim bilgisi getirir. Yabancı sermaye, teknoloji ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirir. Bu özelliği dolayısıyla yabancı sermaye yatırımları, ülkelerarası teknoloji transferi yollarından birisini oluşturur. Ev sahibi ülkeler yabancı işletmelerden, kendi ülkelerden araştırma ve geliştirme faaliyetinde bulunmalarını ve yerli personeli modern teknoloji ve işletmecilik konularında eğitmelerini beklerler.
- d) Döviz girişi sağlar. Yabancı sermayenin getirdiği dövizler, uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı artırıcı etkiler yaratarak, gidilen ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunur.
- e) İhracatı arttırır. Az gelişmiş ülkeler, ülkeye giriş izni verirken, bu firmaların ihracata yönelik üretim yapmalarını göz önünde bulundururlar. Uluslararası nitelikte olan yabancı firmaların dış piyasalar konusunda geniş deneyimleri

¹⁰ Seyidoğlu, s.645-646

ve yeryüzüne yayılmış satış ve pazarlama kanalları vardır. Ev sahibi ülke, yabancı şirketin bu olanaklarından yararlanarak ihracatını artırmayı amaçlar.

- f) İç tekelleri kırar, rekabet ve dinamizm yaratır. Yabancı sermaye yerli ekonomiye dinamizm kazandırır ve iç rekabeti artırır. Yerli sanayinin tekellci bir yapıya sahip olması durumunda yabancı firmaların piyasaya girişi, tekelciliği kırarak kaynak verimliliğinin artmasına ve iç fiyatların düşmesine neden olabilir.
- g) Ölçek ekonomisi yaratır. Çoğunlukla yabancı sermaye, sahip olduğu teknolojik üstünlük nedeniyle piyasa hacmi geniş ülkelere girer. Bu yatırımların önemli bir özelliği ölçek ekonomisi yaratmalarıdır. Yerli girişimler kapasitelerinin sınırlı oluşu nedeniyle, bu derece önemli ölçek ekonomisi ise maliyetlerin ve fiyatların düşmesi, rekabetçiliğin ve tüketici refahının artması sonucunu doğurabilir.
- h) Devlet hazinesine vergi geliri sağlar. Etkin bir vergi sisteminin uygulanabildiği durumlarda, yabancı sermayenin sağladığı karlar ev sahibi ülke hükümeti için önemli bir vergi kaynağı oluşturabilir. Ancak, çok yüksek vergi oranlarının yabancı sermaye yatırımlarının girişi üzerinde caydırıcı etkide bulunabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır.

DYSY'nin avantajları yanında bazı dezavantajları da vardır. DYSY'nin dezavantajları şöyle belirtilebilir:¹¹

- a) Ekonomi üzerinde yabancı denetimini artırabilir. Yabancı sermaye yatırımlarının temel özelliği, işletme yönetimi üzerinde dolaysız bir denetim sağlamaktır. Bu bakımdan, bir plana bağlı olmadan kabul edilen yabancı sermaye, ana sektörleri ele geçirerek ekonomiyi denetim altına alabilir. Bu ise ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye sokar.
- b) Ekonomik bütünlüğü bozabilir. Az gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye yatırımları, ekonominin bütünlüğünü de bozabilir. Yabancı sermayeli işletmelerde ileri üretim teknikleri uygulanırken, diğer alanlarda geleneksel üretim yapısının sürdürülmesi, ekonomiyi iki bölüme ayrılmış bir yapı içerisine sokabilir.

¹¹Seyidoğlu, s.646-648

- c) Yerli şirketler karşısında rekabet üstünlüğü elde edebilirler. Yabancı sermaye işletmelerinin arkasındaki dev sermaye, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi, küçük ölçekli yerli şirketler karşısında kendilerine büyük bir haksız rekabet üstünlüğü sağlar. Rekabet olanağı bulamayan girişimciler endüstriyi terk etmeye zorlanır ve böylece yüksek gümrük duvarlarının arkasında faaliyet gösteren yabancı işletmeler, yerli ekonomide tam bir tekelci konumuna geçebilirler.
- d) Döviz giderlerini artırıcı etkiye bulunabilirler. Yabancı şirketler çoğu durumda, beklendiği gibi ihracata yönetilmemekte, hammaddeleri yerli kaynaklardan değil, yurtdışındaki ana merkezlerinden sağlamakta ve yaptıkları kar transferleriyle de ödemeler bilançosu üzerindeki baskıyı bütünüyle artırmaktadırlar.
- e) İhracatı kısıtlayabilirler. Çok uluslu şirket yabancı ülkede şube açınca bu şubenin ihracatta kendisiyle rekabette bulunmasına da genellikle izin vermez. Bunun için ana ülkenin kendi piyasasına veya onun denetimi altındaki üçüncü ülkelere ihracatını yasaklar. Böylece ev sahibi ülkenin ihracat olanakları yapay biçimde daraltılmış olur.
- f) Teknolojik bağımlılık yaratabilirler. Yabancı işletmeler araştırma ve geliştirme faaliyetlerini gittikleri ülkelerde değil ana merkezlerinde toplarlar. Ev sahibi ülkelerin araştırma faaliyetlerine katılmamaları ve yeni teknikleri sürekli olarak yurtdışından ithal etmek zorunda bırakılmaları, teknolojik bağımlılığın artması demektir. Ayrıca, yabancı sermaye yoluyla ev sahibi ülke belirli teknolojileri kullanmaya zorlanır, bu ise sanayileşme ve ulusal teknolojiye katkıyı ters yönde etkileyebilir.

DYSY’i analiz edilirken Çok Uluslu Şirket(ÇUŞ) kavramına da açıklık getirilmesi yerinde olur. Çünkü DYSY’lerinin varoluşu büyük ölçüde ÇUŞ’ların gelişim ve faaliyetlerinin ülkeler arasında yayılmasıyla yakından ilgilidir.

Literatürde, ÇUŞ’ların değişik tanımları yapılmıştır. ÇUŞ en geniş ölçüde kabul gören tanıma göre, en az iki ülkede üretim ya da ticaret faaliyeti gösteren

şirketlerdir¹². Bir diğer tanıma göre, ÇUŞ'ları ana ülkesinin yanı sıra başka ülkelerde şubeleri bulunan, şubeleri üzerinde sahip olduğu sermaye, ayni ve gayri maddi haklar ölçüsünde denetim gerçekleştiren, çeşitli uyruklarda profesyonel yönetici ve uzman istihdam eden şirketler olarak tanımlanabilir¹³.

UNCTAD(Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Toplantısı)'ın tanımına göre ise, ÇUŞ'ları, anonim olsun veya olmasın, ev sahibi işletmeleri ve onların iştiraklerini içeren işletmelerdir. Ev sahibi işletme kendi ülkesi dışındaki bir işletmenin aktiflerini kontrol eden bir işletme olarak tanımlanmaktadır¹⁴.

Birleşmiş Milletlere göre ÇUŞ'lar¹⁵:

- a) Ekonomik işletme birimlerinin hukuki ve uğraşı alanlarına bakılmaksızın iki ya da daha fazla ülkede faaliyet gösteren,
- b) İşletme birimleri arasında evrensel stratejiyi oluşturmak üzere, uyumlu ve ortak politikaların saptanmasına yol açan, bir ya da birden fazla karar alma merkezinin efektif kontrolüne dayalı bir karar alma sistem altında, nüfusun sahiplik ya da birimler arasındaki diğer bağlar yoluyla kullanıldığı,
- c) Bilgi, kaynak ve sorumlulukların birimler arasında paylaşıldığı ekonomik işletmelerden oluşan ticari bir teşebbüstür.

Son yıllarda küresel ölçekte ekonomik entegrasyonun artması, piyasa ekonomisinin etkisini dünyanın her yerinde artırması ve uluslararası ticaret ve finansal faaliyetlerde serbestleşmenin ivme kazanması ile birlikte çokuluslu şirketlerin önemi hızla artmaktadır¹⁶.

Tablo 1'de 2014 yılındaki dünyadaki en büyük faaliyet gösteren 10 ÇUŞ'ların gelir düzeyi ve sıralamaları verilmiştir. Tabloya göre toplam gelirleri açısından ilk 3 büyük şirket Wal-Mart, Exxon Mobil ve Chevron'dır.

¹² Franklin R.Root, International Trade and Investment, 7th Edition, Cininati, South-Western Publishing, 1997, s.575. Aktaran. Deniz Arıkan, **Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 2006, s.13

¹³ Efe, s.6

¹⁴ Oğuz Kaymakçı, "Küresel Ekonomide Çok Uluslu Şirketleri ve Türkiye'deki Yansımaları"**CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.11, Sayı.1, (Nisan 2013), s.226.

¹⁵ Celalettin Serinkan ve Zübeyir Bağcı, "Çok Uluslu İşletmelerin Faaliyet Şekilleri ve Organizasyon Yapıları"**Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, (Aralık 2012), s.94.

¹⁶ Coşkun Can Aktan ve İstiklal Y. Vural, Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler, s.7 <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf> (21.03.2015)

Tablo.1. Dünyada En Büyük 10 Çok Uluslu Şirket, 2014.

Sıra	Şirket İsmi	Toplam Geliri (milyar\$)
1	Wal-Mart	476.294
2	Exxon Mobil	407.666
3	Chevron	220.356
4	Berkshire Hathaway	182.150
5	Apple	170.910
6	Philips 66	161.175
7	General Motors	155.427
8	Ford Motors	146.917
9	General Electric	146.231
10	Valero Energy	137.758

Kaynak: Fortune 500 2014, <http://fortune.com/fortune500/> (21.03.2015)

2.2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI AÇIKLAYAN TEORİLER

2.2.1. Ürün Dönemleri Teorisi

Raymond Vernon, 1966 yılında yayımladığı makalesine üretim süresinin çok uluslaşmasını ürün devre teorisiyle açıklanmaya çalışmıştır. Vernon’a göre ürün devreleri üç aşamada incelenmelidir. Yeni ürün piyasaya sürülmesi, ürünün olgunlaşması ve ürünün standartlaşması ürün devreleri teorisinin aşamaları oluşturmaktadır. İlk aşamada, teknolojik yenilik içeren bir ürün gelişmiş bir ülkede üretilmeye başlanır. Üretim küçük miktarda yapılmaktadır ve ürün sadece iç piyasaya sunulmaktadır. Ürünün iç piyasada yeterince olgunlaştığına karar verdiğinde üretim miktarı artırır ve ihracata başlanır¹⁷.

¹⁷Raymond Vernon, “International Investment and International Trade in the Product Cycle”, The Quarterly Journal of Economics, Vol.80, No.2(May, 1966), s. 190-207. Aktaran: Z. Tuğrul Göver, **Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**, Ankara, 2005, s.4

İkinci aşamada, ürüne yönelik talep arttığı ve belirsizlik azaldığı için maliyet hesapları önem kazanmaya başlanmıştır. Olgunluk döneminde seri imalat ve kitle üretimi gerçekleşmiş malın tanıtım ve reklam masrafları azaldığından maliyetleri düşürülmüştür. Üstelik pazarlama tekniklerinin başka firmalarca öğrenilmesi ve taklidi düşük maliyetle üretimin yapılmasına ve piyasaya daha ucuza aynı ve veya benzeri malın sürülmesine yol açar. Ürün tam olarak olgunlaştığında, teknoloji standart hale gelir ve gelişmiş ülkelerin rakip firmaları yenilikçi işletmenin dış pazarlarını tehdit etmeye başlar¹⁸.

Son evre olan düşüş aşamasında ise hem üretim teknolojisi standart hale gelmiştir. Yenilikçi işletmenin nakliye giderleri ürünü düşük fiyattan piyasaya sürmesini engeller. Yenilikçi şirket, dış pazarlarda rekabetçi üstünlük elde edebilmek için üretimini emeğin ucuz ve bol olduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırır. Düşme aşamasında ise ürün ya da hizmet artık yenilikçi işletmenin yer aldığı gelişmiş ülke pazarında üretilmemektedir¹⁹.

Vernon tarafından geliştirilen bu teori, bir ürünün üretim faaliyetinin ilk kez pazara sürüldüğü ülkelerinden, zamanla emeğin bol ve ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırılması sürecini anlatmaktadır.

2.2.2. Eklektik Paradigması(The Eclectic Paradigm)

Literatürde “OLI Paradigması”(OLI Paradigm) veya “Eklektik Paradigma” olarak bilinen teoriye göre bir ÇUŞ’ un DYSY yapması için üç temel avantajın bir araya gelmesi gereklidir. Bunlar mülkiyet avantajı, konumsal avantajı ve içselleştirme avantajıdır.

*Mülkiyet Avantajı (Ownership Advantages-O):*ÇUŞ’ların sahip olduğu firmaya özgü fikri sınâî mülkiyet hakları, teknoloji üstünlükler, organizasyon ve yönetim modelleri, ticari markalar, dağıtım kanalları, bilgi ve finans kaynaklarına erişimdeki üstünlükler, firmanın ölçek büyüklüğünden dolayı elde ettiği ucuz girdi temin edebilme ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilme imkânı ÇUŞ’lara ev sahibi ülke firmaları karşısında avantaj sağlamaktadır.

¹⁸ Efe, s.9

¹⁹Mehmet Karafakioğlu, **Uluslararası Pazarlama Yönetimi**, 5. Baskı İstanbul: Beta Yayınları, 2008, s.131

ÇUŞ'ların bu tür mülkiyet avantajlarını elde etmesinde yatırımcı ülkenin ekonomik koşulları ve hükümet politikaları etkili olmaktadır. Örneğin, ÇUŞ'un ölçek ekonomilerinden yararlanmasından yatırımcı ülkede şirket birleşmelerinin ve endüstriyel yoğunlaşmanın serbest olması, ÇUŞ'un teknolojik üstünlük elde etmesinde hükümetlerin Ar-Ge çalışmalarına destek vermesi ve bu çalışma için gerekli insan kaynağının yatırımcı ülkede mevcut olması önemli bir etkiye sahiptir²⁰.

*Konumsal Avantajı (Location Advantages-L):*DYSY'in hangi ülkede yapılacağını belirleyen avantajlardır. ÇUŞ'ların yatırım projesinin hangi ülkede veya bölgede hayata geçirileceğine, yatırımın özelliklerini ve yatırım yapılacak yerin sağladığı avantajları göz önünde bulundurarak karar verirler. Faktör maliyetleri ve verimliliği, yatırımcı ülke ile ev sahibi ülke arasındaki uzaklık, pazar büyüklüğü, doğal kaynakların bolluğu gümrük tarifeleri, ev sahibi ülkenin bir bölgesel ekonomik bütünleşmeye üye olması, alt yapının yeterliliği, yatırım teşvikleri, sosyal yapı ve kültür benzerlikleri gibi unsurlar yatırım yerinin sağlayacağı avantajları arasında sayılabilir²¹.

*İçselleştirme Avantajı (Internalization Advantages-I):*Sahiplik avantajlı olan firmanın bu avantajlarını başka firmalara satmak veya kiralamak yerine kendilerinin kullanması daha yararlı olacaktır. Bu avantajlara içselleştirme avantajı denilmektedir²².

Çok uluslu işletmenin mülkiyet avantaj nedeniyle elinde bulundurduğu varlıklarını lisans verme, franchise anlaşma yapma gibi yöntemlerle ev sahibi ülke işletmelerine kullandırmak yerine kendi kuracağı yavru işletme ile yerel piyasada faaliyet göstermeyi tercih etmesidir²³. Lisanslama yerine DYSY'i tercih etmesinin ana nedeni ise lisans yoluyla kullandıran teknolojinin, taraflar arasında uyumsuzluk ortaya çıktığında lisans alan şirket tarafından taklit edilebilme riskinin olmasıdır.

²⁰Göver, s. 5

²¹ Aykan Candemir, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama", **YASED Uluslararası Yatırımları Derneği**, Cilt.1, (Aralık 2006), s.26

²² John Dunning, **Explaining International Production**, Unwin Hyman Ltd, London, 1988, s.26 Aktaran: Efe, s.11

²³ Candemir, s.26

Tablo 2’de görüldüğü üzere lisans anlaşması, franchising gibi sözleşmeye dayalı kaynak transferleri ve ihracat ile karşılaştırıldığında DYSY’lerin birtakım üstünlüklere sahip olduğu görülmektedir. Sözleşmeye dayalı kaynak transferlerinde sadece sahiplik avantajlarından yararlanırken, mal ve hizmet ticaretinden sahiplik ve içselleştirme avantajları da devreye girmektedir. DYSY’lerinde ise sahiplik, içselleştirme ve yerleşim yeri avantajlarının üçünden aynı anda yararlanmak mümkün olabilmektedir²⁴.

Tablo 2: ÇUŞ İçin Dış Piyasalara Girişin Alternatif Yolları

	Avantajlar		
	Sahiplik	İçselleştirme	Yerleşim Yeri (Dış Piyasada)
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı	✓	✓	✓
Mal ve Hizmet Ticareti	✓	✓	×
Sözleşme Dayalı Kaynak Transferleri(Lisans, Franchising vb.)	✓	×	×

Kaynak:J. Dunning, s.28

2.2.3. Yeni Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Teorisi

Yeni DYSY teorisi, yatırımları yatırım kararında belirleyici olan etkenlere göre iki ana gruba ayırarak bu yatırımların yatırımcı ülke ve ev sahibi ülkenin dış ticaretine etkilerini araştırmaktadır. Bu teoriye göre DYSY, dış ticaret için yalnızca ikame edici değil aynı zamanda tamamlayıcı özelliğe de sahiptir. DYSY ve ticaret arasındaki ilişkinin tamamlayıcı olması DYSY’nin yapılmasından sonra yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasında yapılmakta olan ticaretin miktar ve/veya değer olarak artması olarak tanımlanabilir. İki ülke arasındaki ticaret DYSY sonucunda artmakta

²⁴ Dunning, s.28

ancak, ithalat ve ihracat arasındaki denge ve dış ticaretin kompozisyonu DYSY'nin türüne göre değişmektedir²⁵.

Yatay Entegrasyon Yatırımları (Yey):Yey'ler, genel olarak bir ÇUŞ' un aynı ürünü birkaç ülkede üretmek için yaptığı yatırımları ifade etmektedir. ÇUŞ'lar DYSY ile ticaret yapmak arasında tercih yaparken tek bir fabrikada üretim yaparak ölçek ekonomilerinden faydalanmanın getireceği üretim maliyet avantajı ile pazara yakın olmanın ve ticaret nedeniyle karşılaşılan taşıma, gümrük tarifesı gibi maliyetleri azaltmanın avantajı arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Eğer bu karşılaştırma sonucunda ÇUŞ yatırım yapmaya karar verirse yapılan yatırım Yey olarak adlandırılır. Yatırımcı ülke ve ev sahibi ülke arasında ticaret engelleri ve taşıma maliyetleri ne kadar yüksek ve yatırım önündeki engeller ne kadar azsa, DYSY ticarete o kadar çok tercih edilecek ve Yey yapılacaktır. Genel olarak pazara yakınlık avantajı sağlaması Yey yapmanın en önemli nedeni olarak gösterilmektedir. Bu özelliğinden dolayı Yey'ler ihracatı ikame edici yatırımlar olarak değerlendirilmektedir. Yey'in yatırımcı ülkeden yapılan nihai mal ihracatını ikame edeceği ve ev sahibi ülkenin nihai mal ithalatının azalacağı öngörülür²⁶.

Dikey Entegrasyon Yatırımları (DeY):DeY'ler ÇUŞ tarafından üretilen nihai üretim sürecinin birkaç aşamaya bölünmesi sonucunda bir malın üretilmesi için birkaç ülkede yapılan yatırımlardır. ÇUŞ'un DeY şeklinde yatırım yapmasında doğal kaynakların zenginliği, hammadde bolluğu, ucuz işgücü gibi faktör fiyatlarının farklı olmasından kaynaklanan avantajlar önemli rol oynamaktadır. Bu faktörlerin yanında, ev sahibi ülke ve yatırımcı ülke arasında taşıma maliyetlerinin düşük olması ve dış ticaretin serbestçe yapılabilmesi de DeY için belirleyicidir²⁷.

DeY, doğası gereği ticaret yaratıcı etkisi olan türde DYSY'dir. Yatırımcı ülke pazarı için üretilen bir ürünün, DeY yapılması sonucunda farklı bir ülkede montajının yapılarak yatırımcı ülkeye ihraç edilmesi hem yatırımcı ülke hem de ev sahibi ülkenin dış ticaret hacmini artırmaktadır. DeY sadece yatırımcı ülke pazarına yönelik olarak değil, bir bölgesel ekonomik entegrasyon(BEE) pazarına yönelik

²⁵ Göver, s.7

²⁶ Shatz Venables, **The Oxford Handbook of Economic Geography: The Geography of International Investment**, London, Oxford University Press, 2000, s.75

²⁷ Karluk, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, s. 19

olarak da yapılabilir. Bu durumda DEY'in yapıldığı ülke, BEE'ye ticaret engelleri ile karşılaşmadan rekabetçi bir fiyatla satış yapılabilen bir ihracat üssü haline gelmektedir. BEE'yi hedefleyen DEY sonucunda da yatırımcı ülkenin, ev sahibi ülkenin ve BEE'nin dış ticaret hacmi artmaktadır. Dolayısıyla, DEY'ler ülkeler arasındaki ticaret ikame etmemekte, aksine uluslararası ticaret için tamamlayıcı rol oynamaktadırlar²⁸.

2.3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRLERİ

2.3.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yeşil Alan Yatırımları: Yeşil alan yatırımları, firmanın bir yabancı ülkede üretim tesisi satın almak yerine kendi imkânlarıyla sıfırdan tesis kurmasını ifade eder. Özellikle üretim sürecinin emek yoğun olduğu durumlarda tercih edilen bir yöntemdir. Yüksek emek yoğun üretim yapan firmalar açısından üretim tesisleri kurmak için gerekli sermaye ve ekipman fazla maliyetli olmadığından yeni üretim tesisi, sermaye yoğun üretim süresine sahip firmalara kıyasla daha rahat yapılabilir²⁹.

Firmanın yeni tesis kurulması stratejisinin olumlu ve olumsuz etkiler bulunmaktadır. Yeni üretim tesis kurulması stratejisinin avantajları şu şekilde sıralanabilir:³⁰

- Firma, ihtiyaçlarına en uygun yeri seçerek, en son yenilikleri içeren modern tesisler kurabilir. İstihdam yaratmaları açısından yerel otoritelerce bu tür tesislerin kurulması için ekonomik kalkınma teşvikleri sağlanması firmanın maliyetlerini düşürür.
- Her şey sıfırdan başladığı için; satınalma alternatifinde ortaya çıkabilecek firmaya ait borçlar, teknolojik açıdan eski ekipmanlar, çalışma koşullarına ilişkin problemler gibi sorunlarla karşılaşmaz.
- Mevcut bir firma kültürü olmadığı için her şey en baştan yönetimin belirlediği şekilde tesis edilir. Böylece, firmanın söz konusu ülkeye ait yeni iş

²⁸Göver, s.10

²⁹Emrah Cengiz ve Diğerleri, **Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri**, İstanbul:Der Yayınları, 2003, s. 207-208.

³⁰ Ricky W. Griffin, Michael W.Pustay, **International Business: A Managerial Perspective**, Second Edition, Addison-Wesley, 1999, s.437 Aktaran: Cengiz ve Diğer s. 208.

kültürlerine uyum sağlaması yeni satın alınmış ve hali hazırda faaliyetine devam eden bir işletmenin sorumluluğuna üstlenmekten daha kolay ve yavaş yavaş gerçekleşir.

Bununla birlikte yeni üretim tesis kurmanın bazı dezavantajları da söz konusudur:³¹

- Faaliyetin sorunsuzca yürütülmesi zaman ve sabır gerektirir.
- Çoğu zaman yatırım yapılmak istenen bölgelerde arazi elde edilemez veya pahalıdır.
- Yeni fabrika inşasında firma çeşitli yerel ve ulusal yasal düzenlemeler uymak ve fabrika inşasına nezaret etmek zorundadır.
- Firma yerel işgücü temin etmek ve bunları firmanın performans standartlarını karşılayacak şekilde eğitmek zorundadır.
- Yeni bir tesis kuran bir firma yabancı işletme olarak daha fazla göze batar.Örneğin, Japon firmalarının ABD’de yatırımlar yapması ve üretim tesisleri kurması bazı olumsuz tepkilere yol açmıştır.

Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Bağlı Şirket: Ortak girişim, yerel bir firmanın yabancı yatırımcılarla yerel pazarda iş yaratmak amacı ile gücünü birleştirerek, mülkiyet ve kontrol paylaşımı ile ortaklık kurmasıdır.³²

Ortak girişimde genellikle yerel bir firma ile yabancı firma veya bazı durumda iki yabancı firma arasında ortaklık oluşturmakta ve yeni bir işletme yaratılmaktadır.³³

Tam mülkiyete dayalı bağlı şirket kurma ise bir veya daha fazla yabancı yatırımcının ev sahibi ülkeye gelerek kendi başına bir işletme kurmasıdır. Aralarındaki fark, mülkiyette ev sahip ülkeden bir yatırımcının olup olmamasıdır. Yabancı yatırımcının bu iki seçenekten hangisini seçeceği de ev sahibi ülkedeki

³¹Griffin, s. 437

³² Philip Kotler ve Diğerler, **Principles of Marketing**, 3 th European Edition, Prentice Hall, İngiltere, 2001, s.171 Aktaran: Cengiz ve Diğer , s.139

³³ Hans Mühlbacher, Lee Dahringer and Leelmuta Leihs, **International Marketing: A Global Perspective**, 2nd Edition, İngiltere, 1988, s.466 Aktaran: Cengiz ve Diğer s.140

piyasa, gelenek-görenek, din, tüketim kalıpları, iş bağlantıları, yabancı düşmanlığı, üretim teknolojisi, patent, lisans ve mülkiyet haklarına göre değişebilmektedir³⁴.

Şirketlerarası Birleşmeler ve Satın Almalar: Şirketlerarası birleşmeleri veya satın almalar yabancı bir pazara girmeden en kolay yol olmasıyla, daha iyi bir teknolojiye Ar-Ge faaliyetlerine girmeden ulaşma ve ölçek ekonomilerinden faydalanma imkanlarıyla son zamanlarda doğrudan yatırımcıların tercih ettikleri bir yöntemdir. Bu yöntemin kültür, milliyet, din, gelenek-görenek farklılıklarından doğan güçlükler, yabancı bir şirketin yerli bir şirketle birleşmesi veya satın almasından doğan siyasi olumsuzluklar ve birleşme veya satın alma sonrasında istihdam, ücretler veya sözleşmelerdeki aleyhte değişiklikler gibi olumsuz etkileri olabilir³⁵.

Satın alma ve birleşme, her ne kadar, beraber kullanılan iki kavram gibi gözükse de çeşitli yönlerden birbirlerinden ayrılırlar. Genel olarak satın alma; bir şirketin bir başka şirketi kendi bünyesine alması olarak açıklanabilir. Birleşme ise; iki ya da daha çok şirketin imkanlarını birleştirerek ölçek ekonomilerinden faydalanması amacı ile ortaklığa gitmeleri olarak tanımlanabilir³⁶.

Stratejik Birleşmeler: Son yıllarda uluslararası işletmecilikte moda haline gelmiştir. Bu kavram farklı anlamlar taşınmaktadır. Sınır ötesi stratejik birleşmenin en kolay yolu, iki firmanın hisse senetlerinin belirli bir bölümünü birbirleriyle değiştirmeleridir. Firmanın amacı, hisse senetlerin dost ve güvenilir ellere geçmesini sağlamaktır. Ama yalnız bu kadarı ile yetinilirse bu bir DYSY değil, portföy niteliği taşır.

Daha geniş bir kapsamlı bir stratejik birleşme şeklinde ise taraflar hem hisse senetlerini değiştirir, hem de, mal ve hizmet üretimi amacıyla ortak bir girişim kurarlar. Bu tür birleşimlerin örnekleri otomobil elektronik, telekomünikasyon ve uçak sanayi alanlarında pek çoktur. Stratejik birleşmeler, özellikle araştırma ve

³⁴ Seyidoğlu, s.599-600

³⁵ Seyidoğlu, s.670

³⁶ Cengiz ve Diğerler, s.160

geliştirme masraflarının yüksek olduğu ve piyasaya girişte zamanlamanın önem taşıdığı ileri teknoloji ürünleri için daha uygun bir yaklaşımdır³⁷.

2.3.2. Yapılan Yatırımın Amacına Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Bu ayrıma göre yatırımlar dörde ayrılır. Bunlar, pazar arayan yatırımlar, verimlilik arayan yatırımlar, doğal kaynak arayan yatırımlar ve stratejik varlık arayan yatırımlardır. Bu yatırımları ve ev sahibi ülkenin adı geçen yatırımı çekme sebepleri Tablo 3'ten görülebilir.

Tablo 3: Yapılan Yatırım Amacına Göre Yatırım Çeşitleri

Yabancı Yatırımın Amacı	Ev Sahibi Ülkede Aranılan Özellikler
Piyasaya Yönelik (Yatay Yatırım)	• Piyasa büyüklüğü • Piyasanın büyüme oranı • Bölgesel ve küresel piyasalara erişim • Ülkeye has tüketici tercihleri • Piyasaların yapıları • Yerli iş hayatın gücü
Verimliliğe Yönelik (Dikey Yatırım)	• Emegün üretkenliğine göre ayarlanmış kaynak ve varlık maliyetleri • Ulaştırma ve ara ürünler gibi diğer girdi maliyetleri • Ölçek ekonomileri için bölgesel bir birliğe üyelik
Kaynağa Yönelik	• Hammadeler • Düşük maliyet, vasıfsız emek
Varlığa Yönelik	• Vasıflı emegün varlığı • Kaliteli üniversite ve araştırma kuruluşlarının varlığı • Mezun işçi arzının genişliği • Yenilikçi , kapasite, teknolojik adaptasyon, pazarlama ağları, teknik beceriler, iş ve kültürel tutumlar ve kümelenmeleri içeren yaratılmış varlıklar • Ar-Ge

Kaynak: Henry Loewendahl and Eburu Ertuğal Loewendahl, "Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement", **CEPS**, Working Document No:157,(November 2000), p.17. Aktaran: Efe, s. 34.

³⁷ Seyidoğlu, Uluslararası İktisat:Teori,Politika ve Uygulama, 2001, s.671-672

Piyasaya yönelik yatırımlarının ev sahibi ülkede aranan özellikler, piyasa büyüklüğü, piyasanın büyüme oranı, bölgesel ve küresel piyasalara erişim ülkeye has tüketici tercihleri, piyasaların yapıları ve yerli iş hayatın gücüdür. Verimliliğe yönelik yatırımlarının aradığı özellikleri de, emeğin üretkenliğine göre ayarlanmış kaynak ve varlık maliyetleri, ulaştırma ve ara ürünler gibi diğer girdi maliyetleri ile ölçek ekonomileri için bölgesel bir birliğe üyeliktir.

Kaynağa yönelik yatırımlarının ev sahibi ülkede aranan özellikler, ev sahibi ülkede bulunan hammadde ve vasıfsız emeğin bolluğudur.

Varlığa yönelik yatırımlarının ev sahibi ülkede aranan özellikler ise, vasıflı emeğin varlığı, kaliteli üniversite ve araştırma kuruluşlarının varlığı, Ar-Ge, mezun işçi arzının genişliği, pazarlama ağları, teknik becereler, iş ve kültürel tutumlar ve kümelenmeleri içeren yaratılmış varlıklardır.

2.3.3. Diğer Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Çeşitleri

Farklı özellikleri olan DYSY'leriyle ilgili olarak, aşağıda yeniden yatırıma dönüştürülen kazançlar, montaj sanayi yatırımları ve yap-işlet- devret modeli üzerinde durulacaktır.

Yeniden yatırıma dönüştürülen kazançları: OECD'inin yaptığı tanıma göre, bu tip yatırımlar daha önceden yapılmış DYSY sonucu elde edilmiş kazançların kar payı olarak dağıtılmayan kısmının tekrardan yatırıma dönüştürülmüş halidir³⁸. Başka bir deyişle, bu fonları kullanarak yeni üretim tesisleri kurabilir veya mevcut tesisleri geliştirici yatırımlar yapar³⁹.

Montaj Sanayi: Uluslararası pazarlara girişte, mamulün parçalarının çoğunluğunun yada tamamının ana ülkede imal edilip, daha sonra montajının bir başka ülkede yapılmasını içeren bir yönetim olan montaj operasyonu, üretilen parçaların birbiriyle uyumlaştırılması ya da bir araya getirilmesi anlamına

³⁸ Definition of Reinvested Earnings, <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2283> (20.11.2013).

³⁹ Seyidoğlu, s. 641.

gelmektedir. Montaj, ana firmadan gönderilen parçaların ve girdilerin nihai mamulü oluşturmak amacıyla dış pazarda birleştirme süresidir⁴⁰.

Genellikle ihracat yerine bu dağıtım politikasının tercih etmesi için parça ve/ veya girdilerin taşıma maliyetlerinin, nihai mamulün taşıma giderine göre daha düşük olması gereklidir. Ancak ihracat yerine montaj yapmaya yönelten bir diğer faktör de nihai mamullere uygulanan yüksek gümrük tarifeleridir⁴¹.

Montaj yönetiminin firma açısından sağlanmış olduğu avantajlar ve dezavantajları bulunmaktadır. Montaj operasyonun dezavantaj, gidilen hedef pazardaki bazı siyasal ve yasal düzetmelerin montaj uygulamasını gerçekleştiren firmayı ileride yurtdışında doğrudan üretim amaçlı yatırıma zorlayabilecek olmasıdır⁴².

Montaj operasyonun sunduğu avantajlar aşağıda verilmektedir⁴³.

- Düşük taşıma maliyetleri,
- Düşük gümrük tarifeleri,
- Firmanın hedef dış pazarın gereksinimlerine daha hızlı ve kolay cevap verebilmesi,
- Hedef dış pazarda düşük işçilik ücretleri veya parça ve girdilerin daha ucuza temininden kaynaklanan maliyet avantajları,
- Hedef dış pazarda pazarlama faaliyetlerine destek olacak bir ulusal imajın yaratılması,
- Hedef dış pazarda gelecekte doğrudan bir yatırım düşünülmesi durumunda, pazardaki risklere karşı başlangıç tecrübesinin elde edilmesi.

Yap İşlet Devret Modeli: Yap-işlet-devret(YİD) modeli bir kamu hizmetinin kamu kurum ya da kuruluşları ile ulusal ya da uluslararası özel sektör aktörleri arasında yapılan bir sözleşme çerçevesinde tüm maliyetlerin özel teşebbüsçe karşılandığı ve elde edilen tesisin masrafları karşılayan özel teşebbüsçe belli bir süre

⁴⁰ Cengiz ve Diğerleri, s. 127.

⁴¹ Karafakioğlu, s.202.

⁴² Cengiz ve Diğerleri, s.134

⁴³ L.S. Walsh, **International Marketing**, Third Edition, Financial Times Pitman Publishing,1993, s.112 Aktaran: Cengiz ve Diğerler s.133-134

işletildiği, sözleşmede belirtilen sürenin bitimi ile de tesisin işler vaziyette, her türlü taahhüt ve borçtan arındırılmış olarak, ilgili kurum ya da kuruluşlara devredilmesini temin eden kamu yatırım ve finansman şeklidir⁴⁴.

3996 sayılı Kanunun 3'üncü maddesinin (a) bendi ile bu kanunun uygulama usul ve esaslarının belirlendiği 5907 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 3'üncü maddesinin (b) bendinde de, yap-işlet-devret modeli, "İleri teknoloji veya yüksek maddi kaynak ihtiyacı duyulan projelerin gerçekleştirilmesinde kullanılmak üzere geliştirilen özel bir finansal modeli olup, elde edilecek kar dahil yatırım bedelinin şirkete, şirketin işletme süresi içerisinde ürettiği mal veya hizmetin idare veya hizmetten yararlananlarca satın alınması suretiyle ödenmesi" şeklinde tanımlanmıştır⁴⁵.

YİD modeli ile köprü, tünel, baraj, sulama, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, haberleşme, elektrik üretimi, dağıtımı ve ticareti, maden ve işletmeleri, fabrika ve benzeri tesisler, çevre kirliliğini önleyici yatırımlar ile bu kapsamda atık toplama-ayırma, geri kazanım, geri dönüşüm, yakma ve bertaraf tesisleri, otoyol, trafiği yoğun karayolu, demiryolu, gar kompleksi, lojistik merkezi, yeraltı ve yerüstü otoparkı ve sivil kullanma yönelik deniz ve hava alanları ve limanları ile bu kapsamda havalimanları ve havaalanları bünyesindeki yolcu ve yük taşımaya yönelik terminaller ve müteimmimleri, yük ve/veya yolcu ve yat limanları ile kompleksleri, sınır kapıları, özel kanunu olanlar hariç milli park, tabiatı parkı, tabiatı korunma alanı ve yaban hayatı korunma ve geliştirme sahalarında planlarda öngörülen yapı ve tesisleri, toptancı halleri ve benzeri yatırım ve hizmetler hayata geçirilebilmektedir⁴⁶.

⁴⁴ "Yap İşlet Devret Modellerinde Uygulanan Usul ve Esasların Kalkınma Ajansları Açısından Analizi" s.10 <http://www.fka.org.tr/YAP%20%C4%B0%C5%9ELET%20DEVRET%20MODEL%C4%B0.pdf> (03.05.2013)

⁴⁵Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapıtılması Hakkında Kanun,<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3996.pdf> (03.05.2013)

⁴⁶ "Yap İşlet Devret Modellerinde Uygulanan Usul ve Esasların Kalkınma Ajansları Açısından Analizi" s.13 <http://www.fka.org.tr/YAP%20%C4%B0%C5%9ELET%20DEVRET%20MODEL%C4%B0.pdf> (03.05.2013)

2.4. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER VE ETKİLERİ

2.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler

DYSY, ev sahibi ülkeye yaptığı katkılardan dolayı kalkınmanın motoru olarak görülmektedir. Bu nedenle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler DYSY'lerini daha fazla çekme çabasıdadırlar. Bu durum ev sahibi ülkeler arasındaki rekabeti arttırarak, doğrudan dış yatırımların ev sahibi ülkelere yönelmesinde talep cephesi belirleyenlerinin öne çıkmasına neden olmaktadır. Ancak DYSY'i hem ev sahibi ülkeye ilişkin talep cephesi faktörleri hem de kaynak ülkeye ilişkin arz cephesi faktörleri tarafından belirlenmektedir. Yani DYSY'lerinin yapılabilmesi için kaynak ülkenin bazı itici faktörlere, ev sahibi ülkenin de bazı çekici faktörlere sahip olması gerekmektedir. Aşağıdaki DYSY'lerinin kaynak ülke ve ev sahibi ülke açısından belirleyen faktörleri detay olarak anlatılacaktır.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kaynak Ülke Açısından Belirleyen Faktörleri: Yabancı yatırımcı açısından yurt dışına yatırım yapmaların en önemli amacı maksimum kar elde etmektedir. Kaynak ülkelerdeki kar maksimizasyonu dışındaki diğer belirleyici faktörler, maliyetin düşürülmesi, ticaret yapılan ülkelerdeki tarife ve kotalardan kaçınma, yeni piyasalar yaratılması, rekabetçi gücün korunması ya da arttırılması ile unvan ve sırların korunmasıdır.

Kar Maksimizasyonu: Yabancı yatırımcıların başka ülkelerde yatırım yapmaların temel ve en büyük amacı hiç kuşkusuz kardır. Üstelik bu kar, yatırımcı ülkenin kendi ülkesinde elde ettiği karlardan daha fazla olmalı, firmanın yabancı bir ülkede faaliyette bulunmasından doğacak her türlü riski de karşılayabilmelidir⁴⁷

Maliyet Minimizasyonu: Yatırıma karar vermek için maliyet önemli bir faktördür. Yatırım yapılmasıyla birlikte, eğer doğrudan dış yatırımın türü satın alma ya da birleşme şeklinde değil de yeni bir şube açma ya da yeni bir tesis kurma şeklinde ise, yeni üretim teçhizatı, dağıtım sistemi maliyetleri gibi sabit maliyetleri ortaya çıkabilir. DYSY'lerinin ülkeye girişiyle oluşan yüksek sabit maliyetler,

⁴⁷Efe, s.14.

DYSY'lerinin ülkeden çıkışını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan ise değişken maliyetlerinde bazı düşüşler gözlemlenebilir. Bu düşüşlerin nedenler şu şekilde sıralanabilir: ölçek ekonomileri, ucuz işgücü, vergi farklılıklarından yararlanma, hammadde sağlamada kolaylık ve düşük ulaşım masraflarıdır.

Tarife ve Kotalardan Kaçınma: Yerli sanayiye, döviz rezervlerini korumak amacıyla ithalat üzerine getirilen kısıtlamalar karşısında, söz konusu ülkeye ihracat yapan işletmenin piyasayı kaybetme tehlikesi doğar. Bu durumda tarife ve kotalardan ya da yeni korumacılık araçlarından korumanın en iyi yolu, doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile söz konusu üretime başlanmasıdır. Amerikan yatırımlarının 1960'lı yıllarda Batı Avrupa'ya akışının asıl neden bu duruma dayanmaktadır⁴⁸

Yeni Piyasa Arayışı: Gelişmiş ülke piyasalarında üretim yapan işletmelerin birçoğunun, piyasalardaki doygunluk ve verimlilik artışı nedeniyle karlılıkları düşmüştür. Yani işletmelerin, yatırımlarının elde ettikleri gelir azalmıştır. Kendi ülkelerde yatırım fırsatlarının az olması, yatırımlarının elde ettikleri gelirlerin düşmesi, özellikle temel endüstrilerde ileri derecede doygunluk ve normalin üstünde kapasitelerin kar tıkanıklığı yaratması göz önüne alınırsa DYSY'leri yoluyla yeni piyasalara açılmak, işletmelere daha yüksek kar olanakları sağlamaktadır⁴⁹.

Rekabetçi Gücün Korunması ya da Arttırılması: Firmalar zamanla belirli alanlarda tecrübeye dayalı bir teknik bilgi birikimine sahip olabilmektedir. Firmalar özel üretim teknolojisi, pazarlama ve yönetim gibi konularda diğer üretici firmalara karşı bir bilgi üstünlüğüne sahip olduklarında bu bilgileri yabancı firmaların bilmesini istemezler. Bu durumda DYSY yoluyla teknik sırlar üzerinde doğrudan kontrol güçlerini korumak isterler⁵⁰.

Rekabet gücünü arttırmanın yanı sıra, var olan rekabet gücünün kaybolmaması için de DYSY yapılabilir. Bu nedenle belirli bir endüstri dalından

⁴⁸Candemir, s.62-63

⁴⁹ Candemir, s.63

⁵⁰ Aydoğuş , E. Kutlu ve S.Yıldırım, "Yoksuzluk ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", **Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.7, Sayısı.7, s. 10.

birkaç işletme, ülke dışında DYSY yaptığı takdirde; aynı endüstri diğer işletmelerde rekabet imkanlarını koruyabilmek amacıyla DYSY'ne yönelirler⁵¹.

Unvanın ve Sırların Korunması: Ticari hayatta çok olumlu isim yapan işletmeler kendi ürünlerinin kalitesine ve marka imajlarına zarar gelmemesi için, malları yurtdışında da kendi üretmeyi tercih edebilirler. Bu işletmeler, lisans anlaşmaları yoluyla ürünlerinin aynı kalitede üretemeyebileceğini düşündükleri için ürünlerini yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih etmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu nedenden kaynaklanan DYSY'leri önemli kaynak, istihdam ve ihracat imkanı yaratmada yerel işletmelerle işbirliği çerçevesinde bağlantı kurulması ve bilginin paylaşılması açısından etkisizdir. Üretime ilişkin bilgilerde gizliğin önemli olduğu durumlarda, DYSY'lerinin lisanslı üretime tercih edilmesi ise sırların korunması ile ilgilidir. Çünkü lisans sahibi, bu bilgilerin dışarıya sızmasında patent sahibi kadar özen göstermeyebilir. Özellikle yüksek teknoloji içeren yatırımlarda bu gizlilik önem arz etmektedir.⁵²

DYSY'nin Ev Sahibi Ülkeleri Açısından Belirleyen Faktörleri

DYSY'nin ev sahibi ülkeleri açısından belirleyen faktörlerini üç ana başlıkta toplanmıştır. Bunlar; ekonomik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve politik faktörlerdir⁵³. Söz konusu faktörler Tablo 4'te verilmiştir.

⁵¹ Candemir, s. 64

⁵² Tuğrul Görgün, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları**, Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2004, s.7.

⁵³

Tablo 4: DYSY'nin Ev Sahibi Ülkedeki Belirleyici Faktörleri.

Faktör Grupları	Faktörler
I. Politik Faktörler	- Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, - Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, - Vergi politika - Ticaret politikası ve DYSY tutarlılığı - Özelleştirme politikası - Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar(özellikle; rekabet ve işletme satın alma ve birleşme politikaları) - Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	- Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.) - Yatırım teşvikleri - Maliyetler(rüşvet, bürokratik etkinlik vb.) - Yatırım sonra hizmetler (Yaşam kalitesi vb)Sosyal etkenler
Yatırım Stratejileri Faktörler	
III. Ekonomik Faktörler	Pazara yönelme - Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir - Piyananın büyümesi - Bölgesel ve Küresel piyasalara giriş imkanları - Tüketici tercihleri - Piyasaların yapısı
	Kaynağa/ stratejik varlığa yönelme - Hammaddeler - Düşük ücretli vasıfsız işgücü - Vasıflı işgücü - Fiziki altyapı(havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) - AR-GE - Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar(markalar vb.)
	Etkinliğe yönelme - Kaynakların/varlıkların maliyet ve işgücünün verimliliği - Diğer girdilerin maliyeti(iletişim, ara mallar) - Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report** 1998, p.91 Aktaran: Candemir, s.66.

Politik Faktörler: Politik belirleyenler, DYSY üzerinde önemli etkilere sahiptir. Başlıca politik belirleyenler siyası ve sosyal istikrar,yabancı yatırımlara

ilişkin uluslararası anlaşmalar, vergi ve ticaret politikası, liberalizasyon, ülkenin kısa ve uzun dönemli politik rolüdür.

Yatırım kararını etkileyen en temel öğelerden biri ev sahibi ülkedeki politik istikrardır. Yatırımcılar politik açıdan istikrarsız olan bir ülkeye yatırım yaparak sermayelerini riske atmayı istemezler. Politik kurumların istikrarlı bir şekilde işlediği, uzun vadeli risklerin de dolayısıyla düşük olduğu ülkeler yabancı yatırımcılar için her zaman daha çekicidir. Bu güven oldukça önemlidir, çünkü önceden de belirtildiği gibi, DYSY'lerinde, yatırımın beklenen karları elde edebilmesi genellikle uzun vadede gerçekleşmektedir. Bu yüzden yatırımcı güven sadece güncel politik görünüme olan güveni değil, uzun vadeli politik ve ekonomik istikrara olan beklentileri de yansıtmaktadır⁵⁴. DYSY'leri ülkelerine çekmeyi isteyen gelişmekte olan ülkeler, düşük oranlı vergi uygulama yoluna gitmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler arasında DYSY'lerini kendi ülkelerine çekebilmek amacıyla oluşan rekabetin gittikçe artması nedeniyle vergi oranları, yabancı yatırımlara karşı giderek azalmaktadır. Böylece kendi ülkelerinde vergi yükünün ağır olduğunu düşünen yabancı yatırımcılar, bu vergi yükünden kurtulmak amacıyla vergi oranlarının düşük olduğu bölgelerde DYSY'lerini gerçekleştireceklerdir⁵⁵.

Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler: Başlıca yatırım ortamına ilişkin faktörler, yatırım teşvikleri, bürokratik işlemler, yatırım sonra hizmetler ve yaşam kalitesi gibi sosyal etkenlerdir.

Ülkeler uluslararası alanda hareket eden DYSY'den daha fazla pay almak için yatırım teşvikleri yoğun olarak kullanmaktadır. Yatırım karar aşamasında ya da işletmeye geçilen ilk yıllarda işletmenin yükümlülüklerinde yapılacak indirimler, muafiyetler, istisnalar ya da yatırıma uygun koşullu finansman sağlanması teşvik aracı olarak kullanılabilir. Yatırım teşviklerinin etkileri, DYSY proje türleri arasında farklılık göstermektedir. Yabancı döviz kazançlarına bakılırsa, bu kazançların elde edilmesinde ihracat yönlü DYSY daha büyük paya sahip

⁵⁴Arıkan, s.34

⁵⁵Sun, Q., Tong, W. and Yu, Q., "Determinants of Foreign Direct Investment Across: China", **Journal of International Money and Finance**, Volume 54, No.2, (2002), s. 84.

olmaktadır. Bu yüzden ev sahibi ülkeler, özellikle gelişmekte olan ülkeler, ihracat yönlü DYSY'ine daha fazla oranda teşvikler sunmaktadır⁵⁶.

İdari prosedür ve işlemlerde DYSY'lerin gelişmekte olan ülkelere çekilmesinde önemlidir. Bu tür işlemlerin fazla vakit alması ve bürokrasi, yabancı yatırımlar için önemli bir giriş engeli oluşturabilir. Çoğu kez bürokratik engeller yatırım dönemini gereksiz olarak uzatmakta ve maliyetleri attırmaktadır⁵⁷.

Ekonomik Faktörler: DYSY'lerinde önem verilen bir başka faktör ülkelerin içinde bulundukları ekonomik koşullardır. Bir ülkedeki piyasa büyüklüğü, büyüme, fiyat düzeyinin istikrarı, dış ticarete açıklık derecesi, iş gücü maliyeti, hammadde bolluğu, bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik ve alt yapı gibi ekonomik belirleyenler yatırımın yapılacağı yerin seçilmesinde etkili olurlar.

Ev sahibi ülkenin piyasasının yeterince büyük olması durumunda ülkenin bu potansiyelinden yararlanmak amacıyla ihracat yerine ülkede DYSY'lerinin yapılması tercih edilecektir. GSMH, DYSY'lerinin cezp edilmesinde önemli rolü olan piyasa büyüklüğünün bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. GSMH'in yeterince büyük olması durumunda yani piyasaların ölçek ekonomilerinden yararlanacak kadar büyümesiyle birlikte doğrudan dış yatırımlar ihracat yerine tercih edilecektir.

Büyümenin DYSY, üzerindeki etkisini daha iyi kavrayabilmek için, hızlı ve yavaş büyüme oranlarına sahip iki ülkenin karşılaştırması gerekmektedir. Daha hızlı büyüyen ekonomiler, işletmelere nispi olarak daha iyi fırsatlar sunmaktadır. Bir başka ifadeyle, daha iyi kar olanakları sağlamaktadırlar⁵⁸.

Fiyat düzeyindeki istikrarsızlık hem fiyat düzeyinin düşmesi hem de fiyat düzeyinin yükselmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Ev sahibi ülkelerin enflasyon düzey, yatırım kararlarında etkili olmaktadır. Yatırımcı işletmeleri, enflasyon düzeyi düşük ve istikrarlı ülkelerde yatırım yapmayı tercih ederler. Böylelikle, yüksek enflasyonun ve istikrarsızlığın doğuracağı fiili sermaye kayıplarına ve belirsizliğe karşı kendilerini savunmuş olurlar.

⁵⁶ Murat Duran, *Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği*, Hazine Müsteşarlığı Araştırmaları, Ankara, 2002, s. 10

⁵⁷ Candemir, s.69

⁵⁸ Candemir, s. 70

Bir ülkenin dışa açıklık derecesi genellikle, dış ticaret hacmi/GSMH oranı ile ölçülmektedir. Yatırımların, ticaret edilebilir sektörlere yöneldiği görüşünden hareketle, dışa açıklık oran yüksek olan ülkelerin daha fazla yabancı yatırım çekeceği kabul edilmektedir⁵⁹.

Yatırım yapılacak ülkenin dünya ticaret sistemine ve bu sistem bünyesinde oluşturulan anlaşmalara ne ölçüde katıldığına da çok önem vereceği söylenebilir. DYSY'lerini çekmekte etkili olan faktörler arasında AB, NAFTA, MERCOSUR gibi ekonomik entegrasyonlarda bulunmaktadır. Ekonomik entegrasyonların oluşturduğu ticaret engellerini aşmak için yapılan yatırımlar da bir gözlenebilir. Zaten bölgesel ekonomik entegrasyonların kuruluş sebeplerinden birisi de DYSY'lerinde artış sağlamaktır⁶⁰.

Ev sahibi ülkenin iletişimi, ulaşımı ve dağıtımını kolaylaştıracak gelişmiş bir alt yapısının olması, DYSY için bir başka önemli belirleyici faktördür. Ülkede organize edilmiş sanayi bölgelerinin olması ve ulaşım ağının gelişmiş olması, yatırım kararlarını verirken etkili olmaktadır. Alt yapıda ve insan sermayesinde yapılan iyileştirmelere, yerel piyasa yönlü DYSY daha büyük önem vermektedir⁶¹.

2.4.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ev Sahibi Ülkeye Etkiler

DYSY, ev sahibi ülkede üretimi, istihdamı, ekonomideki fiyatları, ihracatı, ithalatı, ödemeler dengesini, ekonomik büyümeyi ve genel olarak ekonomik refahı birçok yönden etkileyebilir. Bu etkiler olumlu ya da olumsuz olabilir; bazı etkiler hemen ortaya çıkar, bazıları ise yıllar sonra belirir. Burada bu etkiler dört başlık altında incelenecektir: Ulusal gelir, ödemeler dengesi, ücretler ve teknoloji.

Ulusal Gelir Etkisi: Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülke ekonomisi için en önemli katkısı o ülke ekonomisine yaptığı sermaye aktarımıdır. Tipik olarak gelişmekte olan ekonomisi yapısına bakıldığında karşılaşılan en belirgin özellik sermayenin diğer üretim faktörleri, işgücü ve toprağa nazaran çok daha kısıtlı

⁵⁹Chakrabarti A., "The Determinants of Foreign Direct Investment? Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions" KYKLOS, Vol.54, 2001, s.100.

⁶⁰Candemir, s.68

⁶¹ Zhang K. "What Explains The Boom of FDI in China", International Economics, Vol. 54, No.2, (May 2001), p.254

olmasıdır. Bu kısıtlığa sebep olan nedenleri ise geliştirmekte olan ülkelerde kişi başına düşen milli gelir düşük olduğundan sonuçta sermaye oluşumu da temel olarak kısıtlı kalmaktadır ve geliştirmekte olan ülkelerde marjinal tüketim eğiliminin gelişmiş ülkelere göre daha fazla olması marjinal tasarruf eğiliminin düşük olmasına dolayısıyla yatırım için gerekli sermaye oluşumunun yetersiz düzeyde kalmasına sebep olmaktadır⁶².

DYSY, iç tasarruf yoksuzluğunu azaltmak için kullanabilecek önemli bir kaynaktır. ÇUŞ'un, bulunduğu ülkedeki net ulusal gelire etkisi, o ülke sınırları içerisinde yaptığı üretimdir. Fakat bazen üretimde kullanılan girdiler yerel piyasadan temin edildiği için bunların toplam üretim değerlerinden düşülmesi gerekir. O halde ÇUŞ'ın yarattığı katma değer:

$$\text{Katma değer} = \ddot{U} - G \text{ (üretim- girdiler)}$$

Olarak yazılabilir. Bu denklem gelirler açısından yazılmak istenirse, ÇUŞ'un yarattığı değer, üretim faktörlerine yaptığı ödemeler(işçi ücretleri, maaşlar) ve elde ettiği karların toplamıyla ifade edilebilir⁶³:

$$\text{Katma değer} = \ddot{U} - G = F+K \text{ (faktör ödemeler +karlar).}$$

Fakat bu denklemde, ÇUŞ tarafından istihdam edilen yerel faktörlerin fırsat maliyetini hesaba katmamaktadır. Örneğin eğer ÇUŞ, kendisi istihdam etmediği taktirde ekonomide atıl kalacak kaynaklar kullanıyorsa, bu kaynakların fırsat maliyet sıfırdır. Diğer yandan ÇUŞ istihdam ettikleri kaynakları kendisi ile aynı verimlilikte çalışan bir yerel firmadan transfer ediyorsa, o zaman bu faktörlerin fırsat maliyet, hizmetleri karşılığında ÇUŞ'tan aldıkları ücrete eşittir. Yani bir ÇUŞ'un gittiği ekonomide bir katma değer yaratabilmesi için, istihdam ettiği faktörlerin fırsat maliyetinden yüksek bir değer ürettiği olması gerekir⁶⁴. Böylece yukarıdaki denklem şu yeni şekli alır:

$$\text{Katma değer} = (F+K)-FM(\text{fırsat maliyeti})$$

⁶²Batmaz ve Tunca, s. 50-51

⁶³Arıkan, s.40-41

⁶⁴Frankling R. Root, **International trade and Investment**, 7th ed. Cincinnati, South- Western Publishing, p.628-630 Aktaran: Arıkan s.41

Bu denkleme bir de ÇUŞ'un neden olduğu pozitif ve negatif dışsal ekonomide eklersek:

$$\text{Katma değer} = (F+K)-FM+L(\text{dışsallıklar})$$

DYSY'in, ev sahibi ülke için karlı olup olmadığını bulabilmek için, ülkenin doğrudan yatırımdan doğan maliyetlerini de bu denkleme eklemek gerekir. Bu maliyetler kısaca, üretimde yer alan yabancı faktörlere (teknoloji de dahil) yapılan ödemelerin (kar veya temettü ödemeleri, faizler, imtiyaz ücretleri vb.) toplamıdır. Maliyetleri de M olarak belirtirsek, denklem aşağıdaki gibi olur⁶⁵:

$$\text{Katma değer} = [(F+K)-FM+L]/M$$

Eğer bu oran 1'den büyükse, DYSY'nin olumlu etkileri, olumsuz etkilerden daha büyüktür. Oranın 1'den küçük olduğu durumda ise tam tersi söz konusudur⁶⁶.

Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermayeden ev sahibi ülkenin beklentilerinden birisi, ödemeler dengesinde bir iyileşme yaratılmasıdır. Bir başka deyişle yatırım yapan firmanın, ticaret açığının kapatılmasında ve ayrıca döviz girişinde pozitif bir etkisinin olmasıdır. Bunun için firmaların ihracat ithalat sonuçlarına, sermaye girişlerine ve çıkışlarına bakmak gerekir⁶⁷. Örneğin, bir fabrika kurmak amacıyla ülkeye yurtdışından sermaye girişi, ödemeler dengesine artı olarak işlenir. Fabrika üretime geçtiğinde ve bağlı şirket ülke içerisinde faaliyetlerine başladığında, üretiminin bir kısmı ihraç ederek ya da ithal ikamesinde kullanarak ödemeler dengesine iyileştirici etki yapmaya devam edebilir. Öte yandan, bağlı şirketin yurtdışından aramalı ya da hammadde ithal etmesi de ödemeler dengesine eksi olarak işlenecektir. Bununla birlikte karların yurtdışına transferi ve yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler ülkeden döviz çıkışını artırır ve dolayısıyla ödemeler dengesini bozar. Yani yabancı yatırımının ödemeler dengesi üzerindeki etkisi, yatırımın amacı ile bağlantılıdır⁶⁸.

⁶⁵ Arıkan, s.41

⁶⁶ Root, s. 631

⁶⁷ Batmaz ve Tunca, s. 54

⁶⁸ Arıkan, s. 42

Yapılan bütün bu açıklamalardan sonra yabancı yatırımların ödemeler dengesine yapmış olduğu fayda ve maliyetleri cebirsel olarak gösterirsek⁶⁹;

$$\text{Ödemeler Dengesine Katkı} = K + X + İK$$

K, ev sahibi ülkeye yapılan ilk sermaye akışını; X, bağlı şirket tarafından gerçekleştiren ihracatı; İK ise yaratılan ithal ikamesini göstermektedir.

$$\text{Ödemeler Dengesine Maliyet} = (T + P) + (M + UM) + GT$$

Burada, T, ülkeden çıkan kar transferlerini, P; yabancı üretim faktörlerine yapılan bütün ödemeleri, M; ithal malı girdileri, UM, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak yüksek gelir tarafından uyarılmış ithalatı, GT ise yatırımlarda meydana gelebilecek herhangi bir çözölmeyi yani yabancı sermaye payının geriye transferini ifade etmektedir.

Bu ifadelerden hareketle DYSY'in ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olan net fayda/ maliyet oranını şu şekilde gösterebiliriz

$$\text{Net Fayda/Maliyet Oranı} = \frac{K + X + İK}{(T + P) + (M + UM) + GT}$$

Açıktır ki bu oranın birden büyük olması durumunda DYSY'lerin ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerindeki etkisi pozitif, aksi durumda ise negatif olacaktır⁷⁰.

Ücretler Üzerindeki Etkileri: Bir ülkede ücretler, yabancı şirketlerin girişinden yada varlığından birkaç değişik yönde etkilenirler. Yapılan çalışmalara göre yabancı sermayeli şirketler, genellikle aynı sektörde faaliyet gösteren yerli şirketlerden daha yüksek ücret vermektedirler. Bunun değişik nedenler olduğu savunulmaktadır. Yabancı sermayeli şirketlerin, yereli şirketlerden yüksek ücret ödemelerin nedenleri;

- Kamu ile iyi ilişkiler kurulması için

⁶⁹Selamoğlu Gülem, **Yabancı Sermaye**, Ankara: Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü Yayınları, 1985, s.12 Aktaran: Batmaz ve Tunca, s. 56.

⁷⁰ Batmaz ve Tunca, s.56.

- İşten ayrılma oranı düşük tutmak için yani beraberlerinde getirdikleri bilgi ve teknolojinin yerel piyasadaki rakiplere ulaşmasını engellemek için
- Yerel piyasadaki iyi işçileri istihdam edebilmek için
- Yabancı firmaların yerel ekonomideki emek piyasaları hakkında sınırlı bir bilgiye sahip olmaları ve kalifiye işgücünü cezbetmek içindir.

Yabancı firmalarda ileri teknoloji sayesinde yerel firmalara kıyasla daha fazla emeğin marjinal verimliliğine sahiptir. Yabancı firmalardaki ücretler yerel firmalardaki ücretlerden yüksek olsa da olmasa da fazla sayıda yabancı yatırımın bulunması, o ülkede yada endüstrideki ortalama ücret seviyesine etki yapabilmektedir. Bu durum emek talebinin artmasıyla yada yabancı yatırımların kendileri tarafından ödenen yüksek ücretlerle meydana gelebilmektedir⁷¹.

Teknoloji Etkisi: Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde yeni teknoloji üretmekte ve yeni buluş yapmak için gerekli kaynaklara sahip olmamaktadır.

Günümüzde teknoloji üretimi gelişmiş sanayi ülkelerinde, genellikle de ÇUŞ'larda yoğunlaşmıştır. Bu şirketler, güçlü stratejik varlıklara ve araştırma-geliştirme harcamalarına büyük kaynak ayırabilecek yeteneklere sahiplerdir. Bu yüzden, ÇUŞ'lar teknoloji üretme hem de yeni teknolojinin ülkeden ülkeye transferini sağlamada önemli rol oynamaktadırlar⁷². Teknoloji transfer yöntemlerini temel olarak doğrudan ve dolaylı teknoloji transfer olarak iki grupta sınıflandırmak mümkündür.

Doğrudan teknoloji transfer yöntemleri, DYSY, teknoloji sözleşmeleri (lisans anlaşması, yönetim sözleşmesi, teknik yardım sözleşmesi, anahtar teslimi anlaşmalar, teknik işbirliği), makine –donatım, finansal kiralama, yabancı uzman çalıştırılması, uluslararası taşeronluk ve Ar- Ge faaliyetleri olarak sıralanabilir. Dolaylı teknoloji transfer yönetimlerine ise, bilimsel konferans ve teknik bültenler yoluyla kamunun bilgilendirilmesi, eğitim yoluyla insan kaynaklarının geliştirilmesi örnek verilebilir⁷³. Ancak bu resmi yolların dışında da

⁷¹ Lipsey R.E., "Home and Host Country Effects of FDI", **NBER Working Paper**, (2002), No: 9293, Aktaran: Batmaz ve Tunca, s.65

⁷² Anthony Bende Nabende, **Globalization, FDI, and Sustainable Development Theory Evidence and Policy**, England: Ashgate Publishing Ltd, 2002, s.35, Aktaran: Efe, s.25.

⁷³ Efe, s.27

teknolojinin yayılımı söz konusu olabilmektedir. Örneğin, yerli firmalar ÇUŞ'ların ürettiği ürünleri taklit edebilmekte veya tersine mühendislik (reverse engineering) yoluyla çözümlemeye gidebilmektedir. Yani sıra, daha önce ÇUŞ'larda istihdam edilmiş ve eğitilmiş işçiler yerli şirketlere geçerek veya kendi şirketlerini kurarak teknolojinin transfer edilmesine aracı olabilmektedirler⁷⁴.

Yabancı sermaye ile birlikte teknolojinin de ev sahibi ülkeye girmesi, yerli girdilerin kullanılması, yerli işgücünün eğitim ve yetiştirilmesinin sağlanması ile birlikte ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması ev sahibi ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayabilmektedir. Ayrıca, yabancı sermaye ile birlikte ithal edilen teknoloji, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından cazip gibi görünse de ülke şartlarına uygun olmayan teknolojinin ev sahibi ülkeye girişi dolaylı olarak olumsuz etkiler yaratabilmektedir⁷⁵.

DYSY'leri ve ekonomik büyüme arasında ilişki hem teorik, hem de ampirik olarak iktisatçılar tarafından yoğun ilgi odağı olmaktadır⁷⁶. İktisat Teorisi'nde genel kanı DYSY'lerin ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yaratacağı yönündedir⁷⁷. DYSY'lerin ekonomik büyümeye pozitif etki yaptığı sonucuna ulaşan birçok çalışma bulunmaktadır.

Borensztein, Gregorio ve Lee (1998), gelişmekte olan 69 ülkenin 1970-1989 dönemi incelemişlerdir. Çalışmada belirli bir beşeri sermaye düzeyine sahip ülkelerde DYSY'lerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Aynı şekilde De Mello (1997) OECD üyesi olan ve olmayan 32 ülke için yaptığı çalışmasında DYSY ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki

⁷⁴ Kamal Saggi, "Trade, Foreign Direct Investment, and International Technology Transfer-A Survey", **World Bank Working Paper** No:2349, (May 2000), p.18

⁷⁵ Suat Tekin, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, İstanbul: YASED Yayın No:33, 1988, s.100

⁷⁶ Oğuz Öcal, "Dolaysız Yabancı Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Dinamik Analizi: OECD Ülkeleri Örneği", **NEÜ Sosyal Bilimler Entistüsü Dergisi**, Sayısı 2, (2013), s. 178.

⁷⁷ Mehmet Songur ve Demet Yaman, "Avrasya Ülkeleri'nde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Üzerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Dış Ticaret'in Etkisi: Panel Eşbütünleşme Analizi" **International Conference On Eurasian Economies**, (2013), p.533

bulmuş, DYSY'leri ile yurtiçi yatırımların birbirlerinin tamamladıklarını tespit etmiştir⁷⁸.

Blomström v.d.(1992) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, 1960-1985 dönemini kapsayan çalışmalarında DYSY/GSYİH oranının, büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır⁷⁹.

Diğer taraftan DYSY'lerinin ekonomik büyümeye negatif ve nötr etkide bulunduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur.

Yılmaz(2010) çalışmasında, DYSY ve ekonomik büyüme ilişkisini 1991-2007 arası dönemdeki üçer aylık verilerden hareketle, granger nedensellik analizini uygulanarak incelemiştir. Türkiye örneğinin hareketle yapılan çalışmada, DYSY ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yapraklı (2006), 1970-2006 dönemini baz alarak DYSY ile bazı ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada DYSY'lerinin GSYİH ve dışa açıklık arasında pozitif etkileşimin olduğu, buna karşılık işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış açığı gibi değişkenlerle negatif etkileşimin olduğu gözlenmiştir⁸⁰.

Assanie ve Singleton(2002), 67 tane gelişmekte olan ülke üzerinde panel veri kullanarak yaptıkları çalışmada, ülke belli bir gelir düzeyinin üzerinde ise DYSY'lerinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediğini, bu değer altındaysa anlamlı bir ilişkinin olmadığını bulmuşlardır. Alıcı ve Ucal(2003),1987-2002 yılları arasındaki dönem için Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada DYSY ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmışlardır. Ancak Obwona, Uganda'da DYSY'lerini ekonomik büyümeye kısa dönemde pozitif, uzun dönemde ise negatif etkide bulunduğunu saptamıştır⁸¹.

⁷⁸ Fatma Turan Koyuncu, "Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyümeye Etkisi: Türkiye İçin Bir Ekonometrik Analiz", **EconAnadolu 2011: Anadolu International Conference in EconomicsII**, (Eskişehir, 15-14 haziran 2011), s.3

⁷⁹ Berthelemy, J-C. and Demurger S, "Foreign Direct Investment and Economic Growth:Theory and Application to China", **Review of Development Economics**,(2000) , Volume 4, No.2, p.140-155

⁸⁰Zafer Kanberoğlu "Sürdürülebilir Kalkınmada Doğrudan Yabancı Yatırımların Rolünün Üzerine Teorik Bir Analiz" **Atatürk Üniversitesi İktisat Ve İdare Bilimler Dergisi**, Cilt.27 Sayı.3, (2013), s.296

⁸¹ Koyuncu, s.4

Sadece gelişmekte olan ülkeler üzerine yoğunlaşan Balasubramanayam v.d.(1996)' nin çalışmasında ise DYSY ile ekonomik büyüme üzerindeki etkisi başka bir şekilde açıklamaktadır. Elde ettikleri ampirik bulgulara göre, DYSY'nin pozitif büyüme etkisi yaratabilmesi için ülkenin dış ticaret rejimi çok önemlidir. DYSY'nin olumlu etkisi ihracatı teşvik politikası izleyen ülkelerde oldukça güçlü iken, ithal ikameci politikalar izleyen ülkelerde daha zayıftır.

Diğer bazı araştırmacılar ise, DYSY ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Choe (2003)'e göre, ekonomik büyüme ve DYSY arasından bedensellik ilişkisi iki yönlüdür. DYSY artış eğilimi ülkenin ekonomik büyümesini hızlandırılır veya hızlı ekonomik büyüme DYSY girişlerinin artmasına neden olur. Zhang (2001)'in bulgularına göre, ekonomik büyüme DYSY etkisiyle hızlanmakta ama bu yine ticaret rejimi ve marka ekonomik istikrarlı gibi önemli ülke şartlarına doğrudan baęlıdır⁸².

Alfaro(2003)'n bulgularına göre, DYSY'nin ülke içinde hangi sektörlerde yoğunlaştığı çok önemlidir. Alfaro, 1981-1999 dönemi için sektörel verileri kullanarak, DYSY'lerin büyüme üzerindeki etkisi araştırmıştır. Buna göre, birincil sektöre gelen DYSY'nin olumsuz, imalat sanayine gelen DYSY'nin ise olumlu etki görülmekte; hizmet sektöründeki ampirik bulgular ise belirsizdir⁸³.

Yukarıdaki literatür incelemesinde DYSY ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin bulunması yatırım yapılacak ülkenin özelliklerine bağlı olduğundan, ev sahibi ülkenin beşeri sermaye seviyesi, gelir seviyesi, finans sistemin gelişmişliği, ticaret politikası ve belli bir kalkınma düzeyine erişmiş olması gerekmektedir. Ancak DYSY'nin etkisi gittiği sektörlere bağlıdır. Sonuç olarak, DYSY'nin etkileri her zaman olumlu değildir, ev sahip ülkelerinin özel ekonomik şartları da belirleyicidir.

2.4.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kaynak lkeye Etkileri

DYSY'nin kaynak ülke ekonomisi açısından etkiler iki ana başlık altında incelenebilir: İhracat zerindeki etkiler ve faktör talebi üzerindeki etkiler.

⁸² Khoich Aizhan, Madiyarova Diana ve L.N. Gumilyov, "Doğrudan Yabancı Yatırımları ve Ekonomik Gelişme: Kazakistan rneği", **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.4, Sayı 2, (2013) s.23

⁸³ Carkovic, M. and Levine R., "Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?", **Washington DC Institute for International Economics**, (2005), p.195-220

1960’larda, istihdam ve ihracatın kötüleşeceği kaygısından dolayı, işçi sendikalarının da desteği ile birlikte dış yatırımlara karşı kampanyalar yürütülmüştür. Bu kampanyalar sonucunda ülkeden kaynaklanan dış yatırımları azaltmak ve ülkenin ödemeler dengesini düzeltmek amacıyla bazı düzenlemeler yapılmıştır. Dış üretime değil daha ziyade sermaye çıkışına odaklanmış olan bu düzenlemeler, 1974 yılında kaldırılmıştır.

1960’lı ve 1970’li yıllarda yapılan çalışmalara göre, bir ülke yurt dışındaki üretimini artırdıkça, ihracatının azalacağı belirlenmiştir. İlerleyen yıllarda bu görüş tamamıyla ortadan kalkmıştır. 2001 yılındaki çalışmasında İsveçli iktisatçı Swedenborg, 1965-1994 yıllar arasında İsveçli şirketlerin yurtdışı üretimlerini arttırdıkları halde, bu şirketlerin İsveç’ten yaptıkları ihracat üzerinde negatif bir etki ile karşılaşmadıkları sonucuna varmıştır. Avustralyalı şirketlerin yurtdışındaki yatırımlarını inceleyen bir çalışma ise, yatırımların ihracatı ikame edici etki yapmak yerine, şirketleri yeni pazarlara açtığı ve büyüme imkanı sunduğu sonucu çıkarılmıştır. Ayrıca birçok diğer ülkeyi ilgilendiren çalışmalar yapılmış, az sayıda da olsa bazı negatif ilişkiler tespit edilmiş, fakat pozitif ilişkilere daha sıklıkla rastlanmıştır⁸⁴.

Böylece, bazı durumlarda yurtdışı üretim ihracatı azalmakta, bazı durumlarda da artırmaktadır. Bu etkilerin çeşitli nedenleri olabilir. Şirketin yatay ya da dikey entegrasyona gitmiş olması, faaliyetlerin hizmetler ya da imalat sanayinde yoğunlaşması ya da yatırım yapılan ülkenin gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülke olması farklı sonuçlar doğurabilir. Yatay entegrasyon sonucu yurtdışı üretimin ihracatı azaltılabileceği, aynı şekilde dikey entegrasyonun da ihracatı artırabileceği düşünülebilir.

DYSY, bir ülkenin ihracatını etkilemese bile oülke içerisindeki faktör talebini, dolayısıyla da faktör fiyatlarını etkilediği yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir. Örneğin, merkezi zengin bir ülkede olan ÇUŞ’lar, üretimlerinin emek-yoğun kısmını, gelişmekte olan ülkelerdeki bağlı şirketlere aktarırlar, sermaye yoğun kısmı ise kendi ülkelerinde yapabilir. Yani emek-yoğun üretim, emeğin bol ve ucuz

⁸⁴Robert Lipsey, **Outward Direct Investment an the U.S. Ekonomy**, The Effects of Taxation on Multinational Companies,ed. Martin Feldstein v.d, 1995, Chicago, Chicago University Press, s.29 Aktaran: Arıkan,39

olduğu ülkelerde, sermaye- yoğun üretim ise sermayenin bol ve ucuz bulunduğu ülkelerde yapılır. Böylece yatırımcı ülkelerindeki çok uluslu şirketlerin emek faktörüne olan talebi azalırken, ev sahibi ülkelerinde emeğe olan talep artabilir⁸⁵.

2.5. GENEL DEĞERLENDİRME

Bu bölümün ilk kısmında genel kavramlar ve tanımlamalar verilmeye çalışıldıktan sonra doğrudan yabancı sermaye yatırım kuramını açıklamaya çalışan teoriler ve türleri incelenmiştir. Son kısmında ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kaynak ülke ve ev sahibi ülke açısından belirleyen faktörler ve etkiler üzerinde durulmuştur.

DYSY bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır. DYSY'lerin diğer sermaye akımlarından ayıran, kendine has bazı özellikleri bulunmaktadır. Özel bir sermaye akımlardır, başka bir devletten veya uluslararası kuruluştan(Dünya Bankası, IMF vb) sağlanan resmi kalkınma kredilerinden farklıdır. DYSY'lerin tamamına yakın bölümü Çok Uluslu Şirketler(ÇUŞ) tarafından gerçekleştirilmektedir. Doğrudan yabancı sermayenin en önemli özelliği de bu tür sermaye akımlarının yabancı portföy yatırımlarına benzememeleridir. İki yatırım arasında, yönetim, yatırım şekil, vade ve yatırımcılar açısından büyük farklılıkları görülmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırım kuramını açıklamaya çalışan teoriler, bir ürünün üretim faaliyetinin ilk kez pazara sürüldüğü ülkelerinden, zamanla emeğin bol ve ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırılması sürecini anlatan ürün devri teorisi, ÇUŞ'un DYSY yapması için üç temel avantajın bir araya gelmesi gerektiğini savunan OLİ Paradigması teorisi ve yeni doğrudan yabancı sermaye yatırım teorisidir. DYSY türleri, yapılan yatırımın mülkiyet durumuna ve ülkeye gelen amacına göre ayırmak mümkündür. Mülkiyet durumuna göre DYSY şekilleri, yeşil alan yatırımları; ortak girişim ve tam mülkiyete dayalı bağlı şirketler; şirketlerarası

⁸⁵ Lipsey, s.33.

birleşmeler ve satın almalar ve stratejik birleşmelerdir. Yapılan yatırımların amacına göre DYSY, pazar arayan yatırımlar, verimlilik arayan yatırımlar, doğal kaynak arayan yatırımlar ve stratejik varlık arayan yatırımlardır. Bunların yanı sıra, DYSY'nin diğer çeşitleri de bulunmaktadır. Bunlar, yeniden yatırıma dönüştürülen kazançlar, montaj sanayi yatırımları ve yap-işlet- devret modelidir.

DYSY, ev sahibi ülkeye yaptığı katkılardan dolayı kalkınmanın motoru olarak görülmektedir. Bu nedenle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler DYSY'lerini daha fazla çekme çabasıdadırlar. Bu durum ev sahibi ülkeler arasındaki rekabeti arttırarak, doğrudan dış yatırımların ev sahibi ülkelere yönelmesinde talep cephesi belirleyenlerinin öne çıkmasına neden olmaktadır. Ancak DYSY'i hem ev sahibi ülkeye ilişkin talep cephesi faktörleri hem de kaynak ülkeye ilişkin arz cephesi faktörleri tarafından belirlenmektedir. Yani DYSY'lerinin yapılabilmesi için kaynak ülkenin bazı itici faktörlere, ev sahibi ülkenin de bazı çekici faktörlere sahip olması gerekmektedir.

DYSY, ev sahibi ülkede üretimi, istihdamı, ekonomideki fiyatları, ihracatı, ithalatı, ödemeler dengesini, ekonomik büyümeyi ve genel olarak ekonomik refahı birçok yönden etkileyebilir. Bu etkiler olumlu ya da olumsuz olabilir; bazı etkiler hemen ortaya çıkar, bazıları ise yıllar sonra belirlenebilir. DYSY'nin kaynak ülke ekonomisine açısından etkilerinden en önemlisi ihracat üzerinde etkidir.

Yurtdışındaki üretimin arttığı durumda ihracatın azalıp azalmadığına dair çok sayıda araştırma yapılmış ve hale tartışılan konu haline gelmiştir. Bazı durumlarda yurtdışı üretim ihracatı azalmakta, bazı durumlarda da artırmaktadır. Bu etkilerin çeşitli nedenleri olabilir. Şirketin yatay ya da dikey entegrasyona gitmiş olması, faaliyetlerin hizmetler ya da imalat sanayinde yoğunlaşması ya da yatırım yapılan ülkenin gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülke olması farklı sonuçlar doğurabilir. Yatay entegrasyon sonucu yurtdışı üretimin ihracatı azaltılabileceği gibi aynı şekilde dikey entegrasyonun da ihracatı artırabilir.

3. DÜNYA EKONOMİSİNDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

3.1. DÜNYADA DOĞRUDAN SERMAYE YATIRIMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1.1. Sanayi Devrimi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının başlangıç tarihi sömürgecilik dönemine kadar gitmektedir. On dokuzuncu yüzyıl boyunca sanayileşen batı ülkeleri sanayi devrimi sonrasında bünyelerindeki sermaye birikimlerini başka ülkelerdeki en çok karı sağlayacak yatırım alanlarına yöneltme ihtiyacı içine girmişlerdir. Genellikle Avrupa sanayisinin ihtiyacı olan hammaddelerin bulunduğu ucuz işgücüne sahip sömürgeler ve bazı az gelişmiş ülkeler batı için cazip yatırım alanları olarak ön plana çıkmışlardır. Özellikle İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin çıkarılması için 1800'lü yılların başındaki sömürgelerdeki girişimleri yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir⁸⁶.

Bu dönemdeki yatırım türüne bakıldığında, batı Avrupa'nın sanayileşen ülkelerinin, daha çok daha çok ihtiyacı olan madenlerin çıkartılması, tarımsal hammaddelerin sanayi üretimine hazır hale getirilmesi ve jeostratejik amaçlarla sömürge ve yarı sömürge konumundaki ülkelere yapılan yatırımlar şeklindedir. Ayrıca yabancı sermaye, ulaşım (özellikle demiryolu), haberleşme, elektrik, havagazı ve liman gibi şehir hizmetlerine ilişkin altyapı yatırımlarına yönelmiştir⁸⁷.

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısına kadar süren dönemde uluslararası sermaye ihracında ilk sırayı İngiltere almıştır. Gerçekten de İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'na kadar uluslararası piyasalara özellikle az gelişmiş ülkelere (sömürgeler ve Latin Amerika) en fazla yatırım yapan ülke konumundadır. İngiltere'yi bir hayli geriden Fransa, Almanya, İsviçre, Belçika ve Hollanda gibi batılı ülkeler izlemiştir⁸⁸.

⁸⁶ Batmaz ve Tunca, s. 70

⁸⁷ Nuri Yavan ve Hamdi Kara, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı", **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 2003, Çilt 1, Sayısı 1, s.19-42

⁸⁸ Yavan, s.22

3.1.2. I ve II. Dünya Savaşı Dönemi

Birinci Dünya Savaş döneminde DYSY miktar önemli bir ölçüde azalmıştır. Ama 1920'li yıllarda yeniden canlanma dönemine girmiştir, ancak 1929'da ortaya çıkan ve etkisini 1930'lu yıllarda da sürdüren Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkisiyle yatırımlar yeniden azalma eğilimi göstermiştir, hatta yatırımcı ülkeler önemli miktarda sermayelerini kendi ülkelerine geri çekmiştir⁸⁹. Böylece, 1929-1930 yıllarında dünya ekonomik krizinin patlak vermesi yabancı sermaye hareketlerinin duraklamasına sebep olmuştur. Ancak yabancı sermaye hareketlerindeki bu durgunluğun aynı dönemde dünyada gelişen daha farklı etkenler ile de ilgisi vardır.

1928–1939 döneminde az gelişmiş ülkelerde başlayan bağımsızlık hareketleri, bu ülkelerde yabancı sermayenin daha önce bulduğu güven ve istikrar ortamını ortadan kaldırmış ve bu ülkelerde pek çok yabancı sermayeli şirket millileştirilmiştir. 1930 ve 1940'larda Meksika'da Başkan Cardenas, petrol piyasasında Amerikan hisselerini millileştirirken, Brezilya'da Vargas, Arjantin'de Peron ve Şili'de Halk Cephesi; koruyucu tarifeler arkasında milli endüstrileri teşvik etmiş, aynı zamanda stratejik alanlarda millileştirmeler genişlik kazanmıştır. II. Dünya Savaşından önce yaşanan bu gelişmeler nedeniyle; bu dönemde uluslararası yatırımlar daha çok portföy yatırımları şeklinde gerçekleşmiştir. Güvensizlik ve krizle geçen ilk dönem, II. Dünya Savaşı'nda iyileşmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı doğrudan yabancı yatırımlar için bir dönüm noktası olmuştur⁹⁰.

3.1.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Yabancı sermaye hareketlerindeki duraklama döneminden sonra İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Bu artış dünya petrol krizinin çıkması ile yavaşlamıştır.

1958'de Avrupa Birliği'nin (AB) kurulması ile bu dönemde DYSY'de çok hızlı bir artış olmuştur. Bu artış, özellikle Amerika'dan Avrupa ülkelerinde doğru

⁸⁹ Yavan, s.23

⁹⁰ Ercan Yaşar, Finansal Liberalizasyon ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Global Trendi, <http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/249/makaleler/29/arastirmax-inansal-liberalizasyon-dogrudan-yabanci-yatirimlarin-global-trendi.pdf> (06.03.2015)

olmuştur. Bu dönemde, Amerika yatırımcılarının Avrupa'ya akın etmesinin en önemli nedeni, AB'nin gümrük birliği esasına dayalı olarak gümrük tarifesi idi. Amerikalılar, bu ticari engellerden kurtulmak amacıyla, yatırımlarını Avrupa'ya hızlı bir şekilde kaydırmışlardır. Bahsedilen dönemde, az gelişmiş ülkelere yapılan DYSY ise daha ziyade petrol ya da doğal kaynak zengini birkaç ülkeye yapılmıştır⁹¹.

Bu dönemin yabancı sermaye açısından en önemli özelliği de, 1950-1960 yıllarında çok uluslu şirketlerin sayıca hızla artmaları ve aşırı biçimde büyümeleri olmuştur. Doğrudan yatırımlar bu yıllarda gerek mutlak rakamlar itibariyle, gerekse gayrisafi milli hasıla (GSMH), dış ticaret, yurtiçi yatırımlar gibi ekonomik göstergelerin büyüme hızlarına kıyasla çok önemli gelişmeler göstermişlerdir⁹².

1970'li yılların ilk yarısında ortaya çıkan petrol krizi dünya ekonomisinin resesyona girmesine neden olmuştur. Dünya ekonomisindeki resesyon 1975-1976 yıllarında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkisi altına almıştır. Bu dönemde çok uluslu şirketler durgunluktan etkilenen şubelerini desteklemek için uluslararası yatırımlarını gelişmiş ülkelere ve çoğunlukla da ana ülkelerine kaydırmışlardır⁹³.

3.1.4. Küreselleşme ve 1990 Sonrası Dönem

Dünya petrol krizi döneminde DYSY'nin artış yavaşladıktan sonra 1980'li yılların ardından artmaya başlamıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, bu ülkeye doğru ve Doğu Avrupa ülkelerine yabancı sermaye yatırımlarında artış gerçekleşmiştir⁹⁴.

Bu dönemin önemli özelliklerinden birisi de, DYSY'de çeşitlenme görülmesidir. 1980'li yıllarda yabancı yatırımlarında gerek konu itibariyle gerekse de şekil ve hacim itibariyle önemli değişiklikler olmuştur. Yabancı sermaye stoğunun çok fazla artmış olması dünya genelinde şirket birleşmeleri ve şirket satın almalarının artmasına bağlı olarak yüksek teknolojiye dayalı üretim miktarının artması, ayrıca

⁹¹ O.Murat Koçtürk ve Meral Eker, "Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi", **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 2012, cilt 18, Sayısı 1, s. 35-42

⁹² M. Emin Erçakar ve Erdal Tanas Karagöl, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımları", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı(SETA) Analizi**, (Ocak 2011), s.7

⁹³ Yaşar, s.5

⁹⁴ Koçtürk, s.37

gelişen bilgi teknolojisinin uluslararası organizasyonlara yansımaları yabancı sermaye yatırımlarını yönlendiren en önemli faktörler olmuşlardır⁹⁵.

Daha önemli bir değişim ise, 1970 ve 1980'li yıllarda DYSY daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşirken, 1990'lı yıllarla birlikte giderek artan oranlarda gelişmekte olan ülkelere gitmeye başlamıştır. 1980'lerin başında, dünya toplam yatırım hacmi içinde %15'den az bir paya sahip bulunan gelişmekte olan ülkelere giden yatırımlar artarak, 1990'ların ortalarında %40'lar seviyesine çıkmış(1997'de %43,95), ancak 1997'nin ortalarında Güneydoğu Asya, 1998'de Rusya ve 1999 yılında Brezilya'da baş gösteren küresel krizlerin etkisiyle bir istikrar kazanamamış ve 2000 yılında % 17,73'e gerilemiştir. Ancak 2001 yılında toplam dünya yatırım hacmi düşmekle beraber, gelişmekte olan ülkelere giden yatırım yeniden artarak %31,56'ya yükselmiştir⁹⁶. Ancak 2012 yılında %54,8 olarak yükselmiştir bu oran tarihteki en büyük orandır. 2013 yılında ise %53,6 olarak gerçekleşmiştir

Şekil 1'de DYSY'nin küresel dağılımını göstermektedir. Küresel anlamda en fazla yatırımın yapıldığı yıl 1969 milyar \$ ile 2007 yılında gerçekleşmiştir. 2000 yılından sonraki en düşük seviye ise 566 milyar \$ ile 2003 yılında gerçekleşmiştir. 2000 yılında dünyadaki DYSY miktarın 1401 milyar \$'a ulaşmıştır. 2001 yılı DYSY açısından hızlı bir gerilemenin yaşandığı dönemdir. DYSY'leri, 2001 yılında, 2000 yılına göre % 51 küçülme göstererek 825 milyar \$ seviyesine gerilemiştir. Gelişmiş ekonomilerdeki durgunluk, sınır ötesi satın alma ve birleşmelerdeki gerilemeler yine özellikle ülkelerin bilgi teknolojisi ağırlıklı sektörlerindeki sorunlar ve kısmen de 11 Eylül olayı bu düşüşte önemli rol oynamıştır. Buna rağmen gelişmekte olan ülkeler bu olumsuzluktan fazla etkilenmemiştir⁹⁷.

2002, 2003 ve 2004 yıllarında yatırımlarda biraz hareketsizlik yaşanmış olmasına rağmen 2005 yılında dünya genelinde 983 milyar \$'lık DYSY yapılmıştır. Bunun yaklaşık % 37'lik kısmını gelişmekte olan ülkeler oluşturmuştur. Yatırım politikalarının ve ticaret rejimlerinin liberalizasyonu, birleşme ve satın almalarındaki

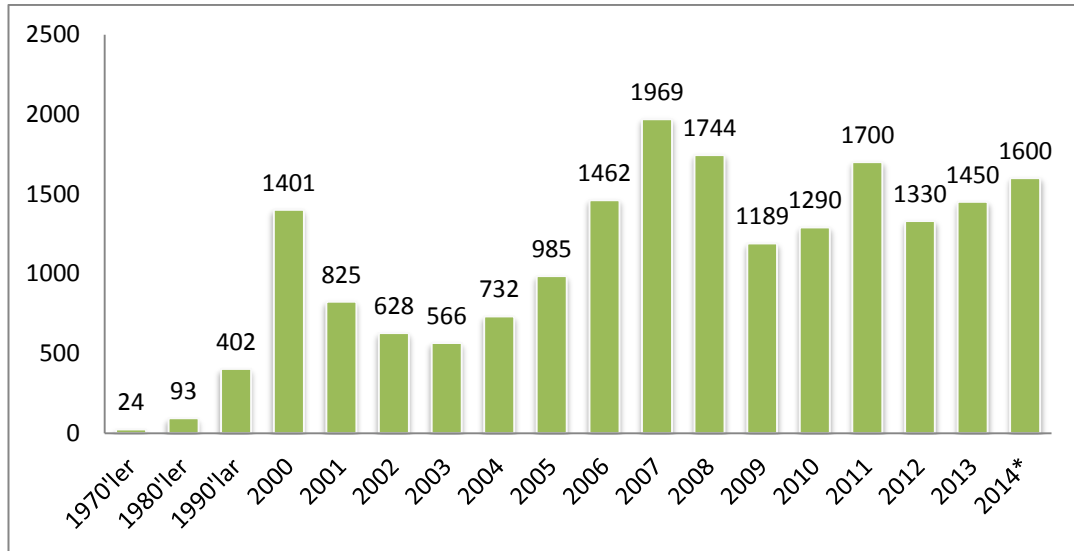
⁹⁵ Batmaz ve Tunca, s.72

⁹⁶Yavan, s.23

⁹⁷UNCTAD,World Investment Report, United Nations Publication, Switzerland, 2002, s. 15.

artışlar ile hisse senedi fiyatları ve şirket kârlarındaki artışlar, bu dönemde DYSY'lerin artmasını sağlamıştır⁹⁸. 2006 yılı DYSY'ler açısından 2000 yılındaki seviyeye yaklaşan bir yıldır. DYSY miktarı 1462 milyar \$ olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin de uluslararası yatırımlarda kaynak ülke konumuna gelmesi, yeniden yatırıma dönüştürülen kazançların ve satın alma ve birleşmelerin artması uluslararası yatırımların artışında önemli rol oynamıştır. Bu dönemde ABD, Fransa ve İngiltere en fazla yatırım çeken ülkeler olmuşken gelişmekte olan ülkeler arasında Çin birinci sırada yer almıştır. Gelişmiş ülkelerin DYSY'lerden aldığı pay azalırken, gelişmekte olan ülkelerin payı artmıştır⁹⁹.

Şekil 1: Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları(Milyar\$)

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2014.

*2014 tahmini değerdir.

Son yıllarda ise DYSY, 2011 yılında 1700 milyar dolar iken 2012 yılında %21,7'lik küçülme göstererek 1330 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2013 yılında ise bir önceki yılına göre %9'luk artış ile 1450 trilyon dolar olup dünyanın toplam DYSY hacmi 25.5 trilyon dolara ulaşmıştır. UNCTAD'ın tahmine göre dünyada DYSY akımları, 2014 yılında 1600 milyar dolara, 2015 yılında 1750 milyar dolara, 2016 yılında ise 1850 milyar dolara ulaşacağını tahmin etmektedir¹⁰⁰.

⁹⁸ YASED, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu, 2007, s.2.

⁹⁹ UNCTAD, World Investment Report , 2007, s.13-18.

¹⁰⁰ UNCTAD, World Investment Report , 2014, s.13.

Tablo 5’de 2013 yılında dünyada en fazla DYSY çeken ilk 20 ülke ve bu ülkelere gelen DYSY miktarı görülmektedir. Buna göre ABD 188 milyar dolar çekerek birinci sırada yer almaktadır. ABD ilk sıradaki yerini 2006 yılından beri korumaktadır. Çin, 124 milyar dolar DYSY almıştır ve ikinci sırada yer almıştır. Çin 2001 yılından itibaren (2007 yıl hariç) en fazla DYSY çeken ilk 5 ülke arasında yer almaktadır. Rusya ise ilk defa ön sırada yer almış ve 79 milyar dolarla üçüncü sıraya girmiştir. Rusya’yı, Hong Kong, Brezilya ve Singapur izlemektedir.

Tablo 5: Dünyada 2013 yılında En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çeken İlk 20 Ülke

Sıra	Ülke	2013 DYSY miktarı (Milyar \$)
1	ABD	188
2	Çin	124
3	Rusya	79
4	Hong Kong, Çin	77
5	Brezilya	64
6	Singapur	64
7	Kanada	62
8	Avustralya	50
9	İspanya	39
10	Meksika	38
11	Birleşik Krallık	37
12	İslanda	36
13	Lüksemburg	30
14	Hindistan	28
15	Almanya	27
16	Hollanda	24
17	Şili	20
18	Endonezya	18
19	Kolombiya	17
20	İtalya	17

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2014, s.15

Aynı dönemdeki dünyada en çok DYSY yapan ilk 20 ülke ise Tablo 6’da görülmektedir. Tablo 6’de görülebileceği gibi DYSY ihracı açısından da gelişmiş ve GOÜ’ler arasında hacim olarak büyük farklılık bulunmaktadır. Sermaye ihracının büyük kısmını gelişmiş ülkeler gerçekleştirmektedir. 2013 yılında en fazla yatırım

yapan ülkeler arasında ABD, Japonya, Çin, Rusya ve Hong Kong ön sıralarda yer almaktadır.

Tablo 6: En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapan İlk 20 Ülke, 2013 (Milyar \$)

Sıra	Ülke	2013 DYSY miktarı (milyar \$)
1	ABD	338
2	Japonya	136
3	Çin	101
4	Rusya	95
5	Hong Kong, Çin	92
6	İsviçre	60
7	Almanya	58
8	Kanada	43
9	Hollanda	37
10	İsveç	33
11	İtalya	32
12	Kore Cumhuriyeti	29
13	Singapur	27
14	İspanya	26
15	İslanda	23
16	Lüksemburg	22
17	Birleşik Krallık	19
18	Norveç	18
19	Tayvan(Çin'in bir İli)	14
20	Avusturya	14

Kaynak : UNCTAD, World Investment Report, 2014. s.15.

3.2. GELİŞMİŞLİK YAPISINA GÖRE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ DAĞILIMI

Yabancı sermaye yatırımları, yukarıdaki kısımda açıklandığı gibi bölgeler arasında dengeli bir şekilde dağılmamıştır. Gelişmiş ülkeler dünya yabancı yatırım akımlarından daima daha yüksek bir pay almalarının yanında bazı ülkelerde gelişmiş ülke grubu içinde ön plana çıkmaktadır. Aynı durum gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri içinde geçerlidir.

Aşağıda DYSY, gelişmiş ülke, gelişmekte olan ülke ve geçiş ülkeleri ayımına göre incelenecektir.

3.2.1. Gelişmiş Ekonomiler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Son yıllarda gelişmiş ekonomilerine gelen DYSY'nin dünya toplam DYSY girişindeki pay azalmaktadır. Tablo 7'ye göre 1980 yılında, dünya toplam yatırım hacmi içinde %84'lük ve 1990-1995 yıllarında ortalama olarak %64'lük payı alırken, son dönemde 2004-2011 yıllarında ortalama olarak %57,4'lük pay almıştır. Ayrıca 2012 yılında bu ülkelerin dünya toplam DYSY hacmi içindeki payı %38,8'dir. Bu oran 2004'ten bu yana en düşük seviyedir. 2013 yılında bu payı ise %39 olmuştur.(Tablo 7)

Tablo 7: DYSY Girişlerinin Gelişmiş Ülkelere Göre Dağılımı

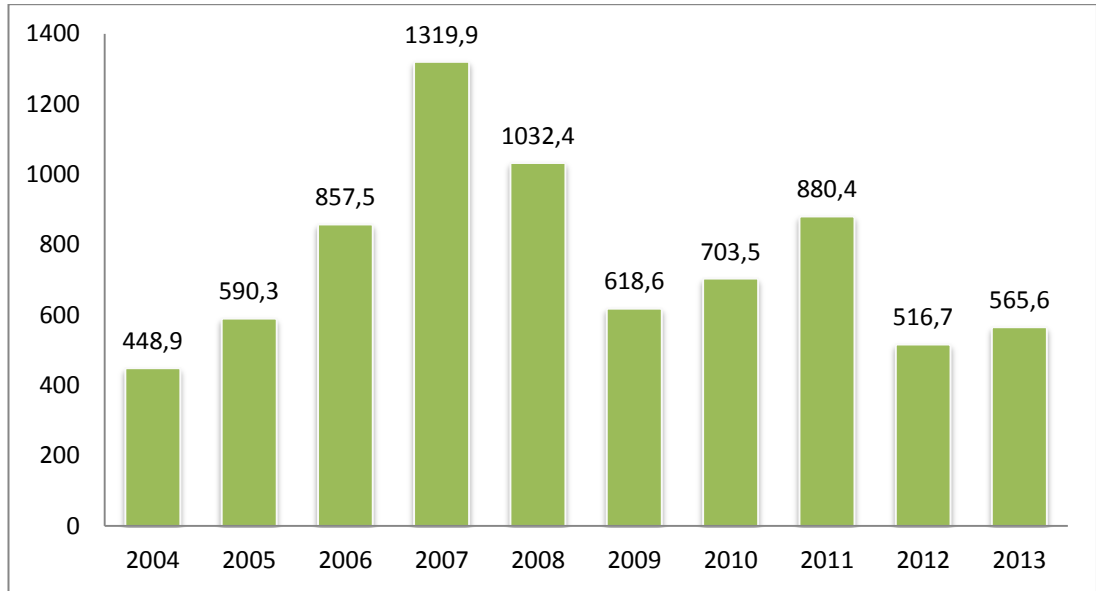
Ülkeler	1980	1990-1995 yıllık ortalama	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gelişmiş Ülkeler/Dünya (%)	84	64	56,5	62,4	65,6	66,3	56,7	50,6	49,4	51,7	38,8	39

Kaynak : UNCTAD, World Investment Report, 2014. s.15.

Gelişmiş ülkelerinin dünya toplam DYSY hacmi içinde payı azalmasına rağmen dünyanın en fazla yatırım çeken ülkelerin çoğu gelişmiş ülkelerdir. 2013 yılında en fazla yatırım çeken 20 ülkenin 10'u gelişmiş ülke, 9'u gelişmekte olan ülke ve 1'i ise geçiş ekonomisidir.

Şekil 2'ye göre gelişmiş ülkelere gelen DYSY'ler, 2004-2007 arasındaki yıllarda sürekli bir şekilde büyüme gösterilmiştir. 2008, 2009 yıllarında küresel krizi etki ile gelen DYSY miktarı, bir önceki yıla nazaran %21,7 ve %40,1 oranla azalarak 619 milyar dolara düşmüştür. 2004-2013 döneminde gelişmiş ülkelere gelen DYSY'nin 2007 yılında en büyük miktar gerçekleşmiştir. 2013 yılında gelişmiş ülkelere gelen DYSY miktarı bir önceki yılından %9'luk artışla 566 milyar dolar gerçekleşmiştir¹⁰¹.

Şekil 2: Gelişmiş Olan Ükelere Gelen DYSY, 2004-2013, (Milyar\$)

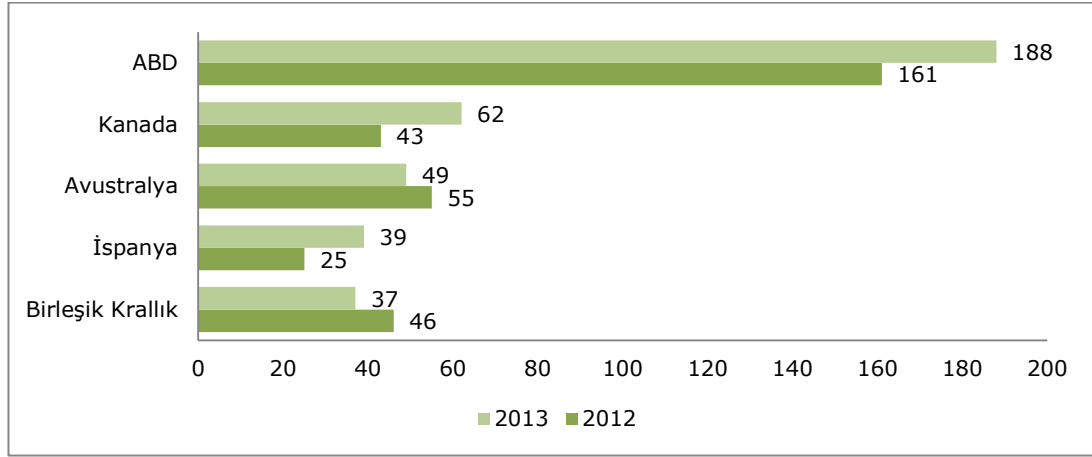

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2014.

Gelişmiş ekonomiler içinde ABD, Kanada, Avustralya, İspanya ve Birleşik Krallık 2013 yılında kendilere en çok DYSY çeken ülkelerdir. Bu 5 gelişmiş ülkenin bu dönemde çektiği toplam DYSY, bütün gelişmiş ülkelere gelen toplam DYSY girişinin %66'sını oluşturmakta ve dünyadaki toplam DYSY'nin ¼'den fazlasını kendilerine çekmektedir. (Şekil 3)

¹⁰¹UNCTAD, World Investment Report, 2014, s.78

Şekil 3: DYSY Çekmede En Başarılı Gelişmiş 5 Ülke, 2012-2013, (Milyar \$)

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2014, s.77.

ABD'nin dünya doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından aldığı pay, 2013 yılında %12,9 olup, 188 milyar dolar ile dünyanın en büyük yabancı yatırım çeken ülkesi olma özelliğini sürdürmektedir. AB aynı zamanda 246.2 milyar dolar çekerek dünya toplam DYSY hacmi içinde %16.9'luk payı almıştır.

ABD, 2006 yılından itibaren dünyanın en büyük DYSY çeken ülkedir. Her gün ABD'e yabancı firmalar yeni iş kurmak ve bir şirketin ilave sermayesini sağlamak için yatırım yapmaktadır. ABD'nin kendine başarılı DYSY çekmenin nedenleri, dünyanın en büyük tüketici iç pazar, kalifiye işgücündeki zenginliği, düşük ücret seviyesi, üst düzey teknolojik seviyesi, istikrarlı düzenli yatırım ortam, özgü korumacılık resmi olmakla birlikte yabancı firmaların ticaret engellerinden kaçınmak istemesi olarak sunmaktadır.¹⁰² Son yıllarda ABD'ye gelen yatırımlar büyük ölçüde sıfırdan yapılan (greenfield) yatırımlardan ziyade şirket birleşmeleri şeklinde olmuştur. ABD'ye en çok yatırım yapan ülkeler, İngiltere, Lüksemburg, Japonya, Kanada ve İsviçre'dir. 2013 yılında en büyük yatırımcı ülke 45 milyar dolarına yakın yatırım gerçekleştirerek Japonya olmuştur. Japonya'yı sırayla İngiltere, Lüksemburg, Kanada, İsviçre ve Hollanda izlemiştir. Hollanda 2012 yılında ABD'ye en fazla yatırım yapan ülke olmuştur. 2013 yılında ise altıncı sırada

¹⁰² Organization For International Investment (OFII): Global Investment Grows America's Economy, "Foreign Direct Investment In The United States 2013 Report, S.1 http://www.ofii.org/sites/default/files/FDIUS_2013_Report.pdf (26.03.2015)

yer almıştır¹⁰³. Sektörler itibariyle incelendiğine en çok yatırım yapılan sektörler, imalat, finans ve sigortalık, bankacılık ve bilgi sektörleridir. 2013 yılında toplam ABD’ye gelen yatırımların en büyük kısmı imalat sektörüne yapılmıştır. Toplam DYSY’nin 1/3’nü imalat sektörüne yapılmıştır¹⁰⁴.

Avrupa Birliği, geçmişten bu yana dünya genelinde yabancı sermaye çeken önemli yatırım merkezlerinden biri olmuştur. Avrupa Birliği ülkelerine DYSY girişi 1990’lı yılların ikinci yarısında hız kazanmıştır. Bu artışın nedenleri ise 1990’lı yıllarla birlikte bölgesel bütünleşmenin derinlik kazanması ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği yabancı doğrudan yatırımların hız kazanmasında bir dönüm noktası olmuştur. Bölgesel bütünleşmeye ek olarak politik istikrar, piyasa bütünlüğü ve gelişmiş altyapı artış trendinin ana unsurlarını oluşturmuştur¹⁰⁵.

1970 yılında 5.158 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım girişi olmuştur. Bu rakam 1980 yılında 21.229 milyar dolara, 1990 yılında 97,309 milyar dolara ve 2000 yılında 680.729 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.¹⁰⁶ Son 10 yıl içindeki girişi miktarı baktığında 2004-2013 dönemindeki en büyük miktar 2007 yılında 854 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında ise bir önceki yıllarına göre %12,2 artışla (2012 yılında 216 milyar dolar) 246 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu artışın sebebi 2013 yılında İtalya ve İspanya’nın büyük miktarda DYSY çekmesidir¹⁰⁷. AB’nin en büyük yatırımcı ülkesi ABD’dir.

3.2.2. Gelişmekte Olan Ekonomiler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

Gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı sermaye akışı Asya ve Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere özellikle 1990’larda artmıştır. Bunun temel nedenlerinden biri, özellikle yatırım ve ticaret politikalarındaki liberalleşme sürecidir¹⁰⁸. Yabancı sermayeden büyük faydalar sağlayan gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerini daha da serbestleştirme yönünde adımlar atmışlardır. Örneğin, dışa açık ülkelerde dahi genellikle yabancılara kapalı olan telekomünikasyon, ulaştırma,

¹⁰³ OFII, Foreign Direct Investment In the United States 2014 Report, S.2. <http://www.ofii.org/sites/default/files/FDIUS2014.pdf> (27.03.2015)

¹⁰⁴ OFII, 2014, s.6

¹⁰⁵ Batmaz ve Tunca ,s.81.

¹⁰⁶ Fulya Bayraktar, “Dünyada ve Türkiyede Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Türkiye Kalkınma Bankası A.S. Genel Araştırmalar**, Ankara, 2003, s. 33

¹⁰⁷ UNCTAD, 2014, s.78.

¹⁰⁸ Demircan, s.15.

enerji gibi sektörler yabancı sermayeye açılmıştır. Birçok ülke yatırım ortamını iyileştirme çabasıyla sermaye önündeki idari, yasal, bürokratik ve kurumsal engelleri kaldırma yönünde reformlar yapmışlardır¹⁰⁹. Bunların sonucunda son yıllarında gelişmekte olan ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımın hacmi diğer bölgelere göre artış görülmektedir.

Tablo 8’de görüldüğü gibi, 2004-2008 yıllarda arasında gelişmekte olan ülkelere gelen DYSY’nin dünya toplam DYSY hacmi içinde aldığı payı ortalama olarak %33 iken 2009 yılından itibaren % 40’ın üstüne çıkmış ve 2012 yılında %55’e ulaşmıştır. 2013 yılında ise %54 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8: DYSY Girişlerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Göre Dağılımı

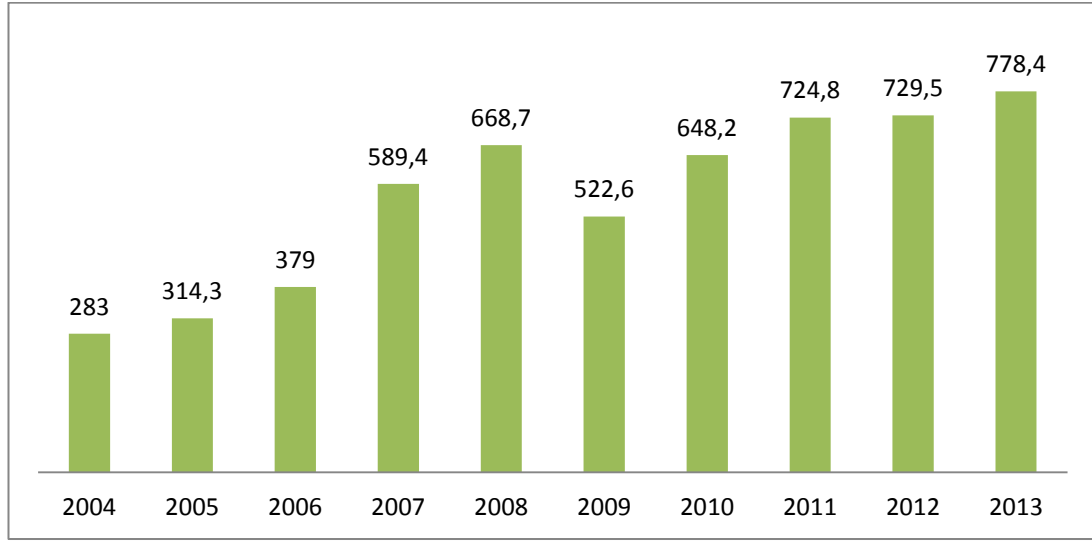
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gelişmekte Olan Ülkeler/ Dünya (%)	38	33	29	29	37	44	46	43	55	54

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2014.

Şekil 4’e göre gelişmekte olan ülkelere gelen DYSY’i son yıllara göre genel olarak baktığında, bu bölgelere gelen yatırım miktar 2009 yılı hariç bir önceki yılına göre artış göstermiştir. 2009 yılında söz konusu ülkelere gelen DYSY, küresel krizin etkisiyle %21,8 oranda gerilemiştir. Fakat 2010 yılında bir önceki yılına göre %19,4 oranda artışla 648 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılından sonraki yıllarda %10 civarında artışla 2013 yılında 778 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

¹⁰⁹ Arıkan, s.1.

Şekil 4: Gelişmekte Olan Ülkelere Gelen DYSY,2004-2013, (Milyar \$).

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2014.

UNCTAD'in Dünya Yatırım Raporuna göre gelişmekte olan ülkeleri, Latin Amerika ve Karayipler, Afrika ve Asya ülkeleri (Japonya hariç) olarak sınıflandırmıştır.2013 yılında yapılan toplam DYSY'nin %55'i Asya(427 milyar \$), %38'i Latin Amerika ve Karayipler (292 milyar \$) ve %7'si ise Afrika(57milyar \$) ülkelerindedir.

Afrika'ya 2000'de yapılan 9 milyar dolarlık DYSY miktarının, 2013 yılında 57 milyar dolara ulaşmıştır. Söz konusu artışta Çin, Hindistan ve Brezilya'nın Afrika'daki yatırımlarının belirleyici olduğuna dikkat çekilmiştir. Afrika'nın global anlamda DYSY akımları içindeki payı, 2011 yılında %2,8, 2012 yılında %4,1 ve 2013 yılında %3,9'luk olup hala düşük seviyelerde kalmaktadır.

Afrika'ya yönelik yabancı sermaye akımlarının büyük bir kısmı ABD, İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettiği birkaç ana ülkeden gelmektedir. 1986-1995 dönem boyunca bölgeye yapılan yatırımların %50'sinden fazlasını İngiltere ve Fransa gerçekleştirmiştir. 1996-2000 dönemi boyunca ise ABD, gelişmiş ülkelerden gelen yabancı sermaye yatırımların %37'sini tek başına gerçekleştirmiştir. ABD'yi sırayla Fransa, İngiltere, Almanya ve Portekiz izlemiştir¹¹⁰. 2013 yılında İngiltere en çok yatırım yapan ülke olmuştur. İngiltere'yi ABD ve Güney Amerika Cumhuriyeti

¹¹⁰UNCTAD, 2002, s.52

izlemiştir. Son zamanlarda Afrika'nın ülkelerinin kendi içindeki yatırımları artmıştır. 2007 yılında Afrika'ya yapılan tüm yatırımların yüzde 8'i Afrika içi yatırımlar iken, 2013 yılında bu oran yüzde 23'e yükselmiştir. Afrika'nın bölgesel entegrasyonunun güçlenmesi kıta içindeki yatırımları teşvik etmiştir. Kıta içinde en aktif şekilde yatırım yapan ülkeler Güney Afrika, Kenya ve Nijerya'dır¹¹¹.

Afrika'da son zamanlarda yatırımların odağındaki sektörlerin çeşitlendiği, madencilikten tüketiciye dayalı sektörlerle doğru yatırımların yön değiştirdiği görülmektedir. DYSY'de kilit olan madencilik, metal, kömür, petrol ve doğalgaz sektörlerindeki yatırımlar hız keserken, ekonomik aktivitenin çeşitlenmesi ve gelir düzeyindeki artışla birlikte hizmet ve tüketici odaklı sektörler yatırımcı için daha cazip hale gelmiştir. Özellikle, teknoloji, medya telekomünikasyon, perakende, tüketim mallar, finansal hizmetlerde yabancı yatırım giderek yükselen bir grafik çizmiştir. 2013'te İngiliz bankacılık grubu Standard Chartered Afrika'da 100 milyon dolarlık yatırım yaparken, birçok banka da varlığını artırma planlarını açıklamıştır. Komüninasyon altı yapısındaki iyileşmenin akabinde IBM, Intel, Microsoft ülke ofisleri kurmuştur. Tüketici harcamalarında artış beklentisi Afrika'da perakende yatırımlarının çoğalmasına neden olmaktadır. Geçen yıl Procter&Gamble mevcut tesislerini büyütmek ve yenilerini inşa etmek için 450 milyon dolarlık yatırım planı açıklamıştır. Carrefour CFAO ile ortaklığa giderken, Wall Mart Sahra Altı Afrika ülkelerinde 90 yeni satış noktası açacağını bildirmiştir.¹¹²

Latin Amerika ve Karayipler bölgesine bakıldığında, UNCTAD'ın Dünya Yatırımlar Raporuna göre 2013 yılında gelen DYSY akımı bir önceki yıla nazaran %12'dan fazla artış göstererek 292 milyar dolara ulaşmıştır. 2007 ve 2008'deki ani yükselişin ardından, 2009 yılında %40 düşüş göstermiş ve 2010-2011 yıllarında bu durum düzenli hale gelmiştir. Son 10 yılında, bu bölgedeki DYSY'lerin artışını etkileyen 2 faktör vardır. Birincisi; bu bölgenin ekonomik gelişimi, ikincisi ihracat ürünleri için uluslararası taleplerin fazla olmasıdır¹¹³. Brezilya, Meksika ve Şili bu

¹¹¹UNCTAD, 2014, s.39

¹¹²EY's Attractiveness Survey, Africa 2014 Executing growth, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-attractiveness-africa-2014/\\$FILE/EY-attractiveness-africa-2014.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-attractiveness-africa-2014/$FILE/EY-attractiveness-africa-2014.pdf) (18.03.2015)

¹¹³Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), **Foreign Direct Investment in Latin America and The Caribbean 2013**, Santiago, Chile, 2014, <http://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362> (18.03.2015)

bölgede sırayla en çok DYSY alan ülkeler ve bu 3 ülke dünyada en fazla DYSY alan 20 ülke listesinde yer almaktadır. 2013 yılında Brezilya'ya 64 milyar dolar DYSY gelmiştir. Aynı zamanda bölgenin ikinci en büyük DYSY çeken ülke olan Meksika'ya 38 milyar dolarlık yatırım gerçekleşmiştir.

Latin Amerika ve Karayipleri bölgelerine yatırım yapan yatırımcı açısından bakıldığında, bölge olarak Avrupa'dan gelen yatırımlar öne çıkmaktadır. 2013 yılında Avrupa ülkelerden gelen yatırım Brezilya ve Meksika'ya gelen toplam yatırımların %50'sidir. Hollanda, Brezilya'nın en büyük, Meksika'nın Belçika'dan sonraki ikinci büyük yatırım sağlayan ülkedir. Kolombiya'da İsviçre en büyük yatırımcı ülkedir. ABD, 2013 yılında Brezilya ve Meksika'ya yaptığı yatırımlardaki miktar azalışına rağmen, bu bölgenin en büyük yatırımcı ülkesi olarak devam etmektedir. Asya ülkelerden gelen DYSY, 2013 yılında önemli değişiklik göstermemiştir. Japonya, Asya ülkelerden bu bölgeye yatırım yapan en büyük kaynak ülkesidir. Japonya'yı Güney Kore takip etmektedir. Bu iki ülke genellikle Brezilya ve Meksika'nın imalat sektöründe en çok yatırım yapmaktadır. Çin'in DYSY'leri hakkında istatistik verileri takip etmek zordur. Ama 2010 yılından itibaren bu bölgeye yıllık 10 milyar dolar civarında yatırım gerçekleştirdiğini değerlendirmektedir¹¹⁴.

DYSY doğal kaynak, imalat ve hizmet sektörleri arasında dağılmaktadır. 2013 yılında, toplam yatırımın %38'i hizmet sektörüne, %36'sı imalata ve %26'sı doğal kaynak sektörüne yapılmıştır.

Asya bölgesine gelişmekte olan ülkelere yönelik DYSY'lerin büyük kısmı girmektedir. Özellikle 1990'lı yıllarla Asya ülkelerine düzenli bir doğrudan yatırım akışı gerçekleşmiştir. Asya'ya gelen DYSY'nin payı, 2013 yılında toplam dünya doğrudan yabancı yatırım hacmi içinde %30'dur. 2013 yılında, bir önceki yılına göre %3'lük artışla 426 milyar dolara ulaşmıştır. Doğu Asya bölgesine gelen DYSY miktarı %2'lik, Güney-Doğu ve Doğu Asya bölgesine gelen DYSY miktarı %10'luk oranda artış göstermiştir. Batı Asya bölgesine gelen yatırım miktar %9'luk oranda düşüş göstermiştir.

¹¹⁴ECLAC, s.31.

Asya'ya gelen DYSY'nin büyük kısmı Güney-Doğu ve Doğu Asya'ya ülkelerine yapılmaktadır. 2013 yılında bu iç bölgeye gelen DYSY, toplam Asya'ya gelen yatırımın %81,5'lik olup 347 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Güney-Doğu ve Doğu Asya bölgesinde en büyük yatırım çeken ülkeler, Çin, Hong Kong, Singapur, Endonezya ve Tayland'dır¹¹⁵.

Batı Asya bölgesine gelen doğrudan yatırım miktarı, 2013 yılında bir önceki göre %9'luk oranla düşüşle 44 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün nedeni ise 2009 yılından bu yana Suudi Arabistan ve Qatar'a gelen DYSY'lerinin miktarındaki gerileme trendidir. Türkiye, 2013 yılında bir önce yıla kıyasla düşük miktarda 13 milyar dolara yakın DYSY çekmesine rağmen bölgenin en büyük yatırım alan ülkesi olarak devam etmektedir.

Doğu Asya bölgesine 2013 yılında 36 milyar dolarlık DYSY girişi gerçekleşmiştir. Bu bölgede en büyük doğrudan yatırım çeken ülkeler ise Hindistan başta olmak üzere İran, Bangladeş, Pakistan ve Sri Lanka'dır¹¹⁶.

3.2.3. Geçiş Ekonomileri ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Geçiş ekonomileri terimi, merkezi planlamayı terk ederek, piyasa ekonomisi sistemini kurmaya çalışan eski sosyalist ülkeleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Sosyalist blok yıkılmadan önce, ülkelerin dış dünyaya kapılarını kapatarak sorunları çözmek yerine üstünü örtmeyi tercih ettikleri, ancak bu politikaların başarılı olmadığı bilinen gerçeklerdir¹¹⁷. Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yılların başında dağılmasıyla ortaya çıkmış Geçiş Ekonomisi Ülkeleri (GEÜ), yoğun küreselleşme sürecinde siyasi değişim hareketleriyle birlikte, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisi ve demokratik toplum projesine geçişte çeşitli planlar ortaya koymuşlardır¹¹⁸.

Geçiş ekonomilerine DYSY akışı 1990'larda başlamıştır. Bu bölgelere gelen DYSY toplam DYSY hacmi içinde küçük pay almaktadır. Tablo 9'a göre en yüksek

¹¹⁵UNCTAD, 2014, s.46-51.

¹¹⁶UNCTAD, 2014, s.52-56.

¹¹⁷Ayla Yazıcı, Kayıt Dışı Ekonomi ve Geçiş Ülkeleri, Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, s.108 <https://academy.anadolu.edu.tr/display.asp> (24.03.2015)

¹¹⁸Keramettin Tezcan ve Engin Hepaksaz, Geçiş Ekonomisi Ülkelerinde Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Vergi Sisteminin Yapılandırılmasında Yaşanan Deneyimler, https://www.google.com/?gws_rd=ssl%C5%9F (01.04.2015)

payı 2013 yılında gerçekleştirilmiştir. 2013 yılında bölgeye gelen DYSY miktarı bir önceki yılına göre %28 oranda artmıştır. Bu artışın iki temel nedeni vardır. Birincisi Güney-Doğu Avrupa bölgesine gelen DYSY miktarı %43 oranında artarak 2.6 milyar dolardan 3.7milyar dolara ulaşmıştır. Bu yatırımların büyük kısmı hizmet sektörlerine girmiştir. İkinci ise Bağımsız Devletler Topluluğuna gelen DYSY %28 oranında artmıştır. Bu bölgenin en önemli DYSY çeken ülkeler Rusya ve Kazakistan'dır. 2013 yılında geçiş ekonomilerine gelen toplam DYSY'lerinin %82'si Rusya ve Kazakistan'a girmiştir. Rusya'ya gelen DYSY miktarı son yıllarda artmaktadır. 2013 yılında Rusya'ya gelen DYSY % 57 artışla 79.2 milyar dolara ulaşmıştır.

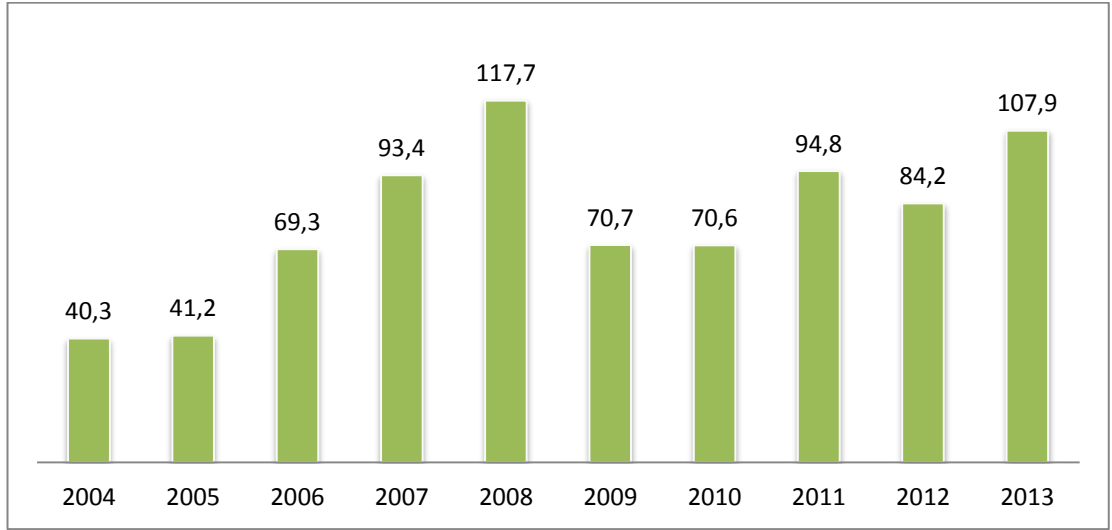
Tablo 9: DYSY Girişlerinin Geçiş Ekonomilerine Göre Dağılımı

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Geçiş Ekonomileri / Dünya (%)	5,4	4,3	5,3	4,6	6,4	5,8	4,9	5,6	6,3	7,4

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2014.

Şekil 5'de göre geçiş ekonomilere gelen DYSY, 2004-2008 yılları arasında devamlı bir şekilde artış göstermiştir. Şekilde görüldüğü üzere bu dönemdeki en büyük miktar 2008 yılında 118 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 2009-2012 yılları arasında ortalama olarak 80 milyar dolar civarındadır. 2013 yılında bölgeye gelen DYSY miktarı bir önceki yılına göre %28 oranda artışla 108 milyar dolara yaklaşmıştır.

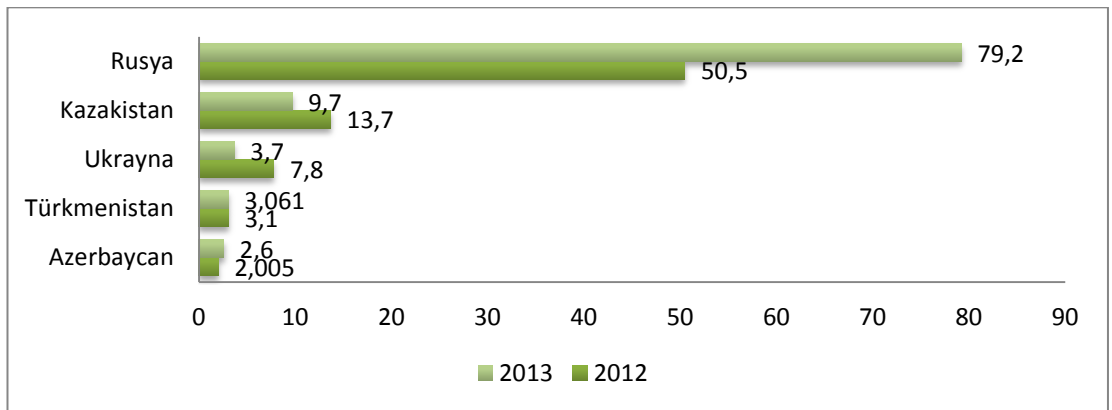
Şekil 5: Geçiş Ekonomilere Gelen DYSY, 2004-2013,(Milyar \$)

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2014

2013 yılında geçiş ekonomilerinde en başarılı doğrudan yabancı yatırımı çeken ülkeler Rusya, Kazakistan, Ukrayna, Türkmenistan ve Azerbaycan olmuştur. Şekil 6’ten görüldüğü üzere Rusya’nın çektiği DYSY miktarı, diğer ülkelere nazaran daha büyüktür. 2013 yılında Rusya tek başına kendisine söz konusu bölgeye gelen toplam DYSY’nin %77’den fazlasını almaktadır.

Şekil 6: 2013 Yılında Geçiş Ekonomilerinde En Fazla DYSY Çeken ilk 5 Ülke (Milyar \$)

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2014, s.70.

Rusya’da doğrudan yabancı yatırımlar 1990’lar süresince Rusya’nın büyüklüğü ve ekonomik potansiyeline rağmen yetersiz düzeyde kalmıştır. Siyasi istikrarsızlık, ekonomik belirsizlik, yasal boşluklar ve ülkedeki iş ortamını olumsuz

yönde etkileyen düzenlemeler ve vergi yükü ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişini olumsuz yönde etkileyen unsurlar olmuştur.

2000’li yılların başından itibaren doğrudan yabancı yatırımlar dikkate değer artış kaydetmeye başlamıştır. 1998-2002 yılları arasında yıllık 3 milyar dolar tutarında düzenli doğrudan yabancı yatırım girişi olmuştur. 2002 yılından sonra hızla artmaya başlayan doğrudan yabancı yatırımlar 2008 yılında 75 milyar dolara ulaşmıştır. Küresel krizin olumsuz etkisine bağlı olarak 2009 yılında ülkeye giriş yapan doğrudan yabancı yatırımlar, 2008 yılına göre yaklaşık % 50 oranında gerileyerek 36,6 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. 2010 yılında 43,2 milyar dolar olan DYSY girişi, 2011 yılında 55,1 milyar dolar, 2012 yılında 50,6 milyar dolar olmuştur. 2013 yılında ise ülkeye gelen DYSY, 79,2 milyar dolar ile rekor seviyeye ulaşmıştır. Rusya 2013 yılında dünyada Çin’den sonra en fazla DYSY çeken üçüncü ülke olmuştur.

Rusya Merkez Bankası verilerine göre DYSY’nin büyük bölümü Kıbrıs ve Karayipler offshore merkezlerinden gelmektedir. Bu ülkeden çıkan fonların ülkeye doğrudan yatırım olarak geri döndüğü anlamına gelmektedir. Merkez Bankası verilerine göre DYSY stokunun üçte biri Kıbrıs merkezli yatırımcılardan kaynaklanmaktadır.

Rusya’nın dış ticaretinde en fazla paya Avrupa Birliği’nin ülkelerinin sahip olmasına rağmen Güney Kıbrıs haricindeki AB ülkelerinin DYSY stokundaki payı yaklaşık % 25’tir. Doğrudan yabancı yatırımlar belirli bölgeler ve sektörlerde yoğunlaşmıştır. Madencilik, otomotiv ve ilaç sektörleri en fazla yabancı yatırım çeken sektörlerdir. Otomotiv üreticisi AvtoVAZ ve petrol devi Rosneft’in çok uluslu şirketlere hisse satışına izin verilmiştir. DYSY stokunun büyük kısmı Moskova ve St. Petersburg kentleri ile enerji üretim bölgeleri olan Arkhangelsk ve Sakhalin gibi bölgelerde yoğunlaşmıştır. Ülkedeki 83 bölgeden 5’i doğrudan yabancı yatırımların % 70’ini çekmiştir. Yabancı yatırımlar bakımından cazip hale gelen yeni bölgeler de oluşmaktadır. Örneğin Kaluga bölgesi Volkswagen’in yatırımlarının bulunduğu ve bazı diğer önemli sıfırdan yatırım projelerinin olduğu bir merkezdir¹¹⁹. Ülkedeki iş

¹¹⁹T.C. Ekonomi Bakanlığı: Veri Tabanı, Rusya Ekonomi Görünümü: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları <http://www.ekonomi.gov.tr.countryName=Rusya> (01.04.2015)

ortamının belirsizliği ve bu alanda yaşanan sorunlara rağmen Rus pazarının sunduğu gl fırsatlar nedeni ile ülkeye yabancı yatırım girişinin artmaya devam edeceği düşünülmektedir.

3.3. BÖLGELERE GÖRE EN FAZLA DOğRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMI ÇEKEN GELİşMEKTE OLAN ÜLKELER

DYSY, gideceği ülkede belli özellikler arar. Genel olarak düşük ücretli işgücü, piyasa hacminin genişliği, ekonomik ve siyasal istikrar, düşük fiyatlı hammadde bolluğu ve alt yapı gelişmişliğine sahip olan gelişmekte olan ülkeler en fazla DYSY çeken ülkelerdir.

Aşağıdaki Tablo 10’da 2013 yılı itibaren bölgelere göre DYSY miktarını vermektedir. Buna göre Doğu ve Güney-Doğu Asya’da Çin, Güney Asya’da Hindistan, Batı Asya’da Türkiye, Latin Amerika ve Karayipler’de Brezilya ve Afrika’da ise Güney Afrika Cumhuriyeti bölgelere göre en fazla DYSY ekmede st sıralarda yer almıştır.

İlerleyen bölümlerde bu ülkelere gelen DYSY hakkında detaylı bilgi verilecektir.

Tablo 10: Bölgelere Göre En Fazla Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Çeken Gelişmekte Olan Ülkeler 2013, (Milyon \$)

Bölgeler ve Ülkeler	2013
Asya	426355
A. Doğu ve Güney-Doğu Asya	346513
Çin	123911
Hong Kong	76633
Singapur	63772
Endonezya	18444
Tayland	12946
B. Güney Asya	35561
Hindistan	28199
Iran İslam Cumhuriyeti	3050
Bangladeş	1599
Pakistan	1307
Sri Lanka	916
C. Batı Asya	44282
Türkiye	12866
Birleşik Arap Emirlikleri	10488
Suudi Arabistan	9298
İrak	2852
Lübnan	2833
Latin Amerika ve Karayipler	292081
Brezilya	64045
Meksika	38286
Şili	20258
Kolombiya	16772
Peru	10172
Afrika	57239
Güney Afrika Cumhuriyeti	8188
Mozambik	5935
Nijerya	5609
Mısır	5553
Fas	3358

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2014, s.205-208.

3.3.1. Brezilya

Brezilya ekonomik tarihi, her biri döneminin önemli ihracat üretimi olan, beş ekonomik periyoda ayrılabilir. Birinci periyod; 1500-1550 Avrupa tekstiline kırmızı boya sağlamak için Brezilya kerestesi. Avrupalılar bu dönemde ülkenin liman, köprü, körfezlerini ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. İkinci periyod; Portekizlilerin kıyılarda egemen olduğu 1530- 1650 yılları, şeker kamışından şeker elde edildiği

Şeker dönemidir. Üçüncü dönem, altın ve gümüşün keşfedildiği 1690- 1750 yıllarıdır. Altın ve gümüşün keşfedilmesi koloni merkezini kuzeydoğu kıyılarından ülke içlerine çekmiştir. Altın üretimin 19. yy sonlarına doğru azalmasıyla kahve üretimi dördüncü periyodu oluşturmuş ve 1920 yılına kadar sürmüştür. 1930'dan sonra başlayan endüstrileşme Brezilya'nın ekonomik tarihinin bir özeti gibidir. Bu dönemde Brezilya tarıma bağlı bir ekonomi olarak üretim fazlası yaratmak için iş gücüne ihtiyaç duymuştur. Ancak bu durum beraberinde kölelik sistemini getirmiştir. Köleliğin yasaklanması ile de ucuz iş gücü arayışı ve göçler başlamıştır. Böylece Brezilya'nın çok kültürlü ve çok devinimli ekonomisi, toplumsal hayatı direk olarak etkilemiştir. Ekonomik sistem bu dönemde siyasi yapı üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olmuştur ki pek çok askeri darbe açıktan açığa, etnik ya da dini sebepler varmış gibi gösterilerek, ekonomiyi düzeltme amacı ile yapılmıştır. Fakat genel olarak, amaca ulaşamamıştır. İhracat kökenli Brezilya ekonomisi ülkeyi şekillendirmiştir. Beşinci dönemi oluşturan endüstrileşme dönemi, 1990'a kadar uzanmaktadır¹²⁰.

Günümüzde en çok ihracat yapan 20 ülke arasında bulunan Brezilya Rusya, Hindistan ve Çin gibi yüksek potansiyeli olan ülkeler arasında görülmektedir. Ancak Brezilya'nın dünya ekonomisindeki bugünkü yerine kolay kavuştuğu söylenemez. Tarihinde iki kriz yılı ve siyasi belirsizlik dönemleri atlatmış olan Brezilya, yüksek enflasyon, gelir adaletsizliği gibi pek çok ekonomik sorunla yüz yüze gelmiş ancak bu dönemi temeli 1990'lı yıllarda atılan sağlam makro ekonomi politika setleriyle atlatmayı başarmıştır¹²¹.

Brezilya, IMF ve Dünya Bankası'nca yapılan 2013 yılı ekonomik büyüklük sıralamasına göre, dünya ülke sıralamasında yedinci ve Güney Amerika'nın en büyük ekonomisi konumunda bulunmaktadır. Brezilya, Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki gerek hacim olarak gerekse ürün çeşitliliği bakımından en büyük sanayi merkezi durumundadır. Brezilya'nın ekonomik büyümesi, 2004 yılından itibaren artmaya başlamıştır. 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla % 6,1 ve % 5,2 ekonomik büyüme kaydedilmiştir. Küresel ekonomik kriz nedeniyle, 2009 yılında Brezilya

¹²⁰Sabire Kiper, **Brezilya Ekonomisi** , Akademik Bakış Dergisi, Sayısı: 30, Mayıs-Haziran 2012, s.2

¹²¹ Kiper, s.4

Ekonomisi % 0,3 oranında daralma göstermiş; ancak daha önceki krizlerde edindiği deneyimle son krizi daha istikrarlı bir şekilde atlattır. Brezilya ekonomisi, 2009 yılının ikinci yarısından itibaren toparlanmış ve 2010 yılını % 7,5 büyüme ile kapatmıştır.¹²²

Tablo 11: Brezilya'nın Temel Ekonomik Göstergeler, 2014.

GSYH (Milyar\$)	2245.67
Kişi Başına GSYH(ABD \$)	5823.04
Büyüme	%-0.2
Enflasyon oran(aylık)	%8.13*
İşsizlik oran(aylık)	%4.3
İhracat(Milyar \$)	225.101
İthalat(Milyar \$)	229.060

Kaynak: Brazil, Economic Indicators, www.tradingeconomics.com (14.04.2015)

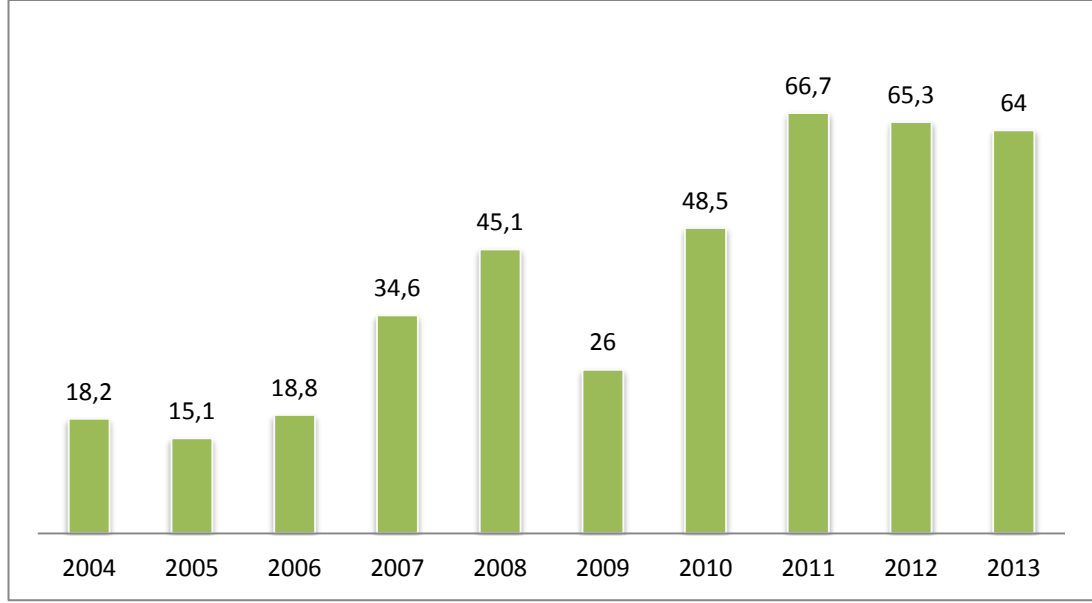
*Mart 2015.

Brezilya, Latin Amerika ve Karayipleri bölgesindeki en fazla DYSY çeken ülke konumundadır. 2012 yılında 65 milyar \$ ile dünyanın 4üncü, 2013 yılında ise 64 milyar \$ ile 5inci en fazla doğrudan yabancı yatırım alan ülkesi olmuştur.

Şekil 7'de Brezilya'da 2004-2013 yılları arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım miktarları verilmiştir. Buna göre Son 10 yıldaki en yüksek rakam 2011 yılında gerçekleşmiştir. 2011 yılında Brezilya'ya bir önceki yıla göre %37'lik artışla 66,7 milyar \$ doğrudan yatırım yapılmıştır. Brezilya'ya yönelik doğrudan yatırımlar 2009 hariç 2006-2011 yıllarında artış eğilimi sürdürmüştür. Fakat 2012 yılında bir önceki yılına göre %2,08'lik düşüş ile 65,3 milyar dolar ve 2013 yılında ise %1,8 oranda düşüş göstererek 64 milyar dolar gerçekleşmiştir.

¹²² Emin Gitmez(hzl.), **Brezilya Ülke Raporu**, T.C. Karacadağ Kalkınma Ajansı, (Ağustos 2013), s.24

Şekil 7: 2004-2013 Yıllarında Brezilya'ya Gelen DYSY Miktarı(Milyar \$)

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2014, s.205-208.

Brezilya'nın büyük ekonomik hacmi ve yabancı yatırımlara gösteren daha cazip teşviklerden dolayı ülkeye yatırım girişi canlandırılmış durumdadır.

Brezilya'da yerli ve yabancı yatırımcılar genel itibariyle aynı kurallara tabi tutulmaktadır. Bölgesel bazında oluşturulan bazı projelere federal hükümet tarafından kaynak ayrılabilir. Geri kalmış bölgelerin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla bu bölgelerde vergi avantajları sağlanabilmektedir. Bölgesel kalkındırma teşvikleri, o bölgelerde oluşturulan serbest bölgeler yoluyla da sağlanabilmektedir. Diğer taraftan, sektörel bazında teşvik uygulamaları da bulunmaktadır. Tarım sektöründe çiftçilere düşük faizli kredi sağlanmakta ve bazı tarımsal ürünlerde garantili fiyat uygulaması bulunmaktadır. Sanayi üretimi ise, uzun vadeli ve düşük faizli krediler ile desteklenmekte ve yüksek gümrük vergisi oranları ile korunmaktadır. Diğer taraftan, belediyeler kendi etki alanlarında yatırımları artırmak amacıyla organize sanayi bölgeleri oluşturmakta ve uygun koşullarda arazi tahsisi, belediyeye ödenen vergilerden indirim veya muafiyet gibi teşvikler sağlayabilmektedir ¹²³.

¹²³ Gitmez, s. 30

PWC(PricewaterhouseCoopers International) tarafından yapılan bir araştırmaya göre uluslararası firmalar tarafından önümüzdeki bir yıl içerisinde en fazla yatırım yapılması arzulanan ülke olduğu sonucuna ulaşılmıştır. PAC-Kalkınmayı Hızlandırma Programı kapsamında yapılan yatırımlar, 2014 yılında yapılacak Dünya Kupası, 2016 yılında düzenlenecek Olimpiyatlara hazırlık kapsamında yapılmakta olan ve yapılacak yatırımların ekonomiyi canlandırması beklenmektedir¹²⁴.

2013 yılında Brezilya'ya en fazla yatırım yapan ülke toplam gelen DYSY'in %16 pay alarak Hollanda olmuştur. İkinci sırada toplam yatırımın %15 pay ile ABD gelmektedir. ABD'i % 12 ve %11 pay ile Lüksemburg ve İspanya izlenmiştir. Brezilya'nın en fazla yatırım yapılan sektörler ise ticaret ve telekomünikasyon sektörleridir¹²⁵.

3.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 yılından itibaren uyguladığı planlı ekonomi, Çin ekonomisinin istikrarlı gelişmesini sağlamıştır. Ancak bu sistem, belirli bir zamandan sonra amacından sapmış ve ekonomide canlılığa ve gelişme hızına ciddi biçimde engel olmuştur. Bu gerekçelerle 1970'li yılların sonunda Çin'de planlı ekonomi sistemini değiştirmeye yönelik reformlar başlatılmıştır¹²⁶.

Çin'in reform esaslı ekonomik gelişimini, 1978-1996, 1997-2002 ve 2003 sonraki dönem olarak incelemek mümkündür.

1978-1996 yıllar arasındaki reformların odak noktası tarım kesimi olmuştur. Bu dönemde çiftçilerin kendilerinden istenen belirli miktar ürünü her yıl devlete gönderme zorunlulukları var iken, eğer öngörülen miktardan fazla üretimleri varsa bunu da piyasa koşullarında belirlenen fiyattan serbestçe satmalarına izin verilmiştir¹²⁷. Bu sayede, 1978-1984 yılları arasında tarımsal üretim ve karlılığı artmıştır. Diğer yandan, kırsal kesimde reel gelir yüzde 50'den fazla artmıştır.

¹²⁴ Gülşah Karbuş ve Gülşah Pilpil, **Brezilya Federal Cumhuriyeti Ülke Raporu**, T.C. Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmalar Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara, (Kasım 2013), s.25.

¹²⁵ <http://www.deloitte.dbrazil.com.br/show.aspx?idCanal=Tap1ogfxsUipt3uYP2l7JA> (25.03.2015)

¹²⁶ Mehmet Ozan Saray ve Levent Gökdemir, "Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları ", **Journal of Yaşar University**, Cilt.2, Sayısı.7, 2012, s. 663.

¹²⁷ Ozan Saray, s.664

Tarımdaki bu hızlı üretim artışı özellikle 1984'e kadar olan dönemde ekonomik büyümenin temel nedeni olmuştur¹²⁸.

İkinci önemli bir reform ise Çin'in kapılarını dış dünyaya açması, Mao sonrası değişimlerin en büyüğü ve ekonomik başarıların en önemli sebebidir. Hong Kong ve Tayvan'a yakın eyaletlerde oluşturulan 4 serbest ekonomik bölge bu açılımın ilk örnekleridir. Bu serbest bölgelerde denenen yabancı yatırım serbestisi ve vergi indirimi gibi politikalar başarılı olunca kıyı bölgeler ve adalarda serbest piyasalara açıldı. 1993 yılına gelindiğinde ülkede 1800'ün üzerinde özel bölge oluşmuştu. 1988 yılı önemli bir karara sahne oldu; Çin elindeki büyük işgücü kapasitesini, işgücü ağırlıklı sanayiden teknoloji ağırlıklı sanayiye geçmeye çalışan ülkelerin hizmetine sunmaya karar verdi. Bu karar doğrultusunda, Çin iş gücü ağırlıklı imalat sanayini yabancı yatırımlara sunduğu kolaylıklar sayesinde ülkesine çekecek, dışarıdan aldığı hammaddeyi kalabalık işçi ordusu sayesinde ucuza işleyecek ve işlenmiş olarak ihraç edecekti. Bu karardan sadece birkaç sene sonra Hong Kong imalat sanayinin %80'i güney Çin'e taşınmış ve Çin'in ihracat merkezli yeni ekonomisinin temellerini oluşturmuştur.¹²⁹

Bu reformların en önemlisi kamu işletmelerinin modernizasyonu olmuştur. Kamu İktisadi Teşebbüsleri(KİT) piyasa dinamiklerine duyarlı hale getirilmeye çalışılmış, küçük ölçekli özel teşebbüslerin kurulmasına ve yabancı firmalarla ortak girişim oluşturmalarına izin verilmiştir. Uygulanan politikalar kısa sürede sonuç vermeye başlamış, ihracata dayalı özel teşebbüs işletme sayısı artmış ve yabancı sermaye girişi artmaya başlamıştır¹³⁰.

1997-2002 ekonomik durgunluk döneminin temel özelliği ise, büyümede mutlak bir düşüşün ve buna bağlı olarak fiyatlarda durgunluğun yaşanmasıdır. Büyümedeki mutlak düşüşün arkasında pek çok karmaşık neden olsa da, asıl neden verimsizlik ve teknolojik başarısızlık olarak açıklanabilir. Reform ve kalkınma süreci

¹²⁸ İlkay Yılmaz, "Çin Ekonomisi'nde Büyümenin Dinamikleri", **Türkiye Ekonomi Kurumu: Tartışma Metni 2012/77**, Eylül 2012, s.2, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/buyume9.pdf> (15.03.2015)

¹²⁹ Arzu İlhan Kıbrıs, "Çin Halk Cumhuriyeti 1978'den Günümüze ", **TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu**, 2003, s. 9

¹³⁰ Mevlüdiye Şimşek "Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunları Ve Çözüm Önerleri", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, (Ocak- Haziran 2006), s.3.

başladığında KİT'ler ile özel teşebbüsler arasındaki verimlilik/teknolojik farkları çok fazla değildi. Buna bağlı olarak bu dönemde KİT'lere yapılan desteklemeler KİT'lerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için yeterli olmuştur. Ancak geçen zamanla birlikte bu ikisi arasındaki farklar derinleşmiş ve sonuçta KİT'ler kaybeden taraf olmuştur. KİT'ler artık sadece devletin mali destekleri ve düşük faizli banka kredileri ile ayakta kalabilir hale gelmiştir. Bu dönemde KİT'lerin finansal pozisyonları kötüleşmiş ve karlılık oranları da azalmıştır. 1996'nın ilk çeyreğinde ise, KİT'ler ilk defa bir bütün olarak zarar etmiştir. Bu amaçla, 1997'de benimsenen “büyük olanı tut, küçüğü bırak” politikası çerçevesinde verimsiz olan küçük kamu işletmeleri özelleştirilmiş, büyük olanlar ise ekonomideki ağırlıklarına bağlı olarak devletin idaresinde kalmaya devam etmiştir. Diğer tarafında ise bankalar açısından geri dönmeyen krediler büyük bir miktara ulaşmıştır. Bu yüksek oranlı borçların nedenlerinden biri, ekonominin büyüme hızının azalmasıyla birlikte, işletmelerin borçlarını ödemede zorlanmalarıdır. Bu nedenle, bankalar geri ödeme dönemlerini uzatmayı veya yeni krediler sağlamayı reddettiğinde işletmeler iflasla karşı karşıya kalmışlardır. Çin'in oldukça geri üretim teknolojisine sahip olması yerel yönetimleri bu teknolojik açığı kapatmak için öncelikli strateji olarak, DYSY'leri çekmeye zorlamıştır. Bu nedenle yapılan teşvikler ise ülkede aşırı kapasite fazlasının oluşmasına neden olmuş ve sonuçta büyüme hızları düşmüştür. 1996 ve 1997'li yıllarda ortaya çıkan bu sorun, hem ülke içi talep hem de krizin yarattığı dış talep eksikliğiyle daha da artmıştır. Kapasite fazlasının bir başka nedeni 1991'den beri ülke içi tasarruf oranının %500 artmasıdır. Bu artış fiyatlar üzerine sürekli düşürücü baskı yaparak deflasyon sorununu gündeme getirmiştir. Deflasyonist ortam kârları eriterek yatırımları azaltmış, doğal olarak da büyüme yavaşlamıştır¹³¹.

2003 ve sonrası “Ekonomide Büyüme Stratejisi Dönemi” olarak adlandırmaktadır. Bu dönemin temel özelliği ise, ikinci dönemde ekonomide yaşanan sorunların azaltılmaya çalışılmasıdır. Nitekim 2004 yılında Başbakan Jiabao ekonomiyi canlandırmak için güçlü tedbirler alınması gerektiğini vurgulamıştır. Başbakanın uyarısının ardından banka kredilerine sınırlandırmalar ve yatırım projelerine de daha sıkı denetimler getirilmiştir. Buna bağlı olarak, firmalar üretim yapabilmek için daha az borç, daha fazla öz sermaye kullanmak zorunda

¹³¹ Saray, s.666

kalmışlardır. Bu amaçla mali disiplin uygulaması ve değer artırma (revalüasyon) gündeme getirilmiştir¹³². Bu önlemlerle birlikte Çin ekonomisi birinci dönemdeki (1978–1996) büyüme oranlarına yaklaşmayı başarmıştır. İzleyen yıllarda ekonomi ortalama %9 büyüme oranlarını yakalamıştır.

Bugün Çin dünya ekonomik sistemine entegre olmak üzere çaba göstermekte ve bu doğrultuda dışa açılma ve piyasa ekonomisine geçiş yönünde önemli, ama ihtiyatlı adımlar atmaktadır. Çin, 1.3 milyarı aşarı nüfusu ve trilyon dolara aşan dış ticaret hacmi ile dünya ölçeğinde büyük bir ticari güç ve öne gelen ülkelerden biridir. Aşağıda verilen temel ekonomik göstergeler, gerek Çin ekonomisinin gücünü, gerekse ne kadar büyük bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır¹³³.

Tablo 12: Çin Halk Cumhuriyetinin Temel Ekonomik Göstergeler, 2014.

GSYİH (Milyar\$)	9240.27
Kişi Başına GSYH(ABD \$)	3585.33
Büyüme	%7.3
Enflasyon oran(aylık)	%1.4*
İşsizlik oran(aylık)	%4.1
İhracat(bin milyon \$)	22093.88
İthalat(bin milyon \$)	18969.65

Kaynak: China, Economic Indicators, www.tradingeconomics.com (14.04.2015)

*Mart 2015.

Son elli yılın en sürdürülebilir ve en hızlı ekonomik büyümelerinden birisini gerçekleştiren Çin'in bu başarısının arkasındaki temel güçlerden birisi de ülkeye giren DYSY'dir. DYSY, Çin'de birçok yeni endüstri dalının kurulmasını ve tüketicilerin çok daha çeşitli mal ve hizmetlerle tanışmasını sağlamakla kalmamış, birçok alana yeni teknolojilerin gelmesine de aracı olmuştur.¹³⁴

Şekil 8'de Çin'de 2004-2013 yılları arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım miktarları verilmiştir. Buna göre en yüksek rakam 2011 yılında gerçekleşmiştir. 2011 yılında Çin'e bir önceki yıla göre %8,02'lik artışla 123,985

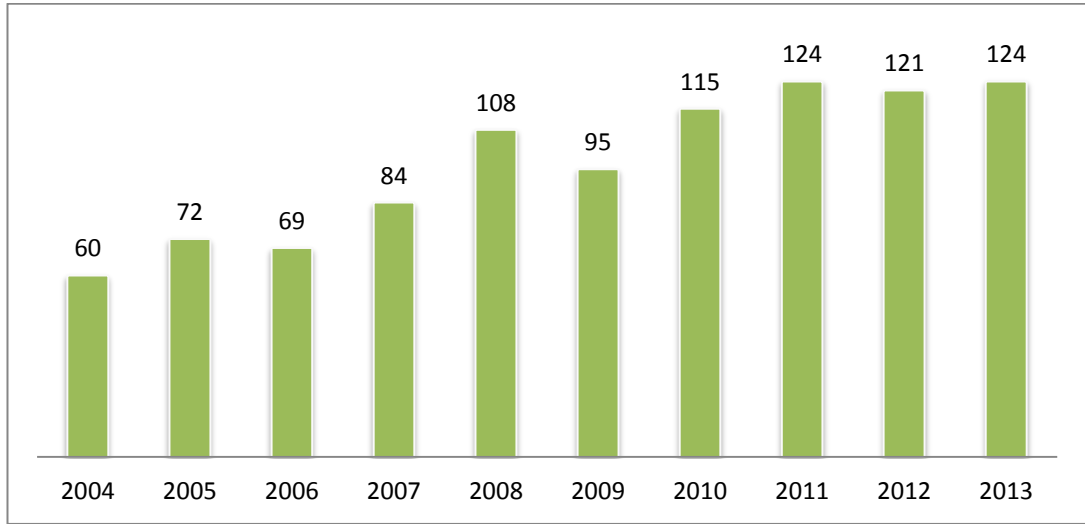
¹³² Arısoy ve Diğerler, *Asya'nın Devi: Çin Halk Cumhuriyeti*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, 2004, s.12

¹³³ **İTKİB Genel Sekreterliği AR-GE ve Mevzuat Şubesi**, “ Tekstil ve Konfeksiyon Pazar Olarak Çin Halk Cumhuriyeti: Temel Ekonomik Göstergeler”, 2007, s.2

¹³⁴ İlhan Kıbrıs, s.20.

milyar \$ doğrudan yatırım yapılmıştır. Ancak son 10 yıldaki en yüksek artış oranı 2008 yılında %29,7 ile gerçekleşmiştir. Küresel finansal krizin etkileriyle, 2009 yılında %12,3 oranla gerileme gösterilmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2010 yılından itibaren tekrar artmaya başlamış, 2011 yılında da artış eğilimini sürmüştür. 2012 yılında 121 milyar çekerek dünyanın en fazla DYSY çeken ikinci ülkesi olmuştur. 2013 yılında 124 milyar dolar çekerek yine dünyanın en fazla DYSY ikinci ülkesidir.

Şekil 8: 2004-2013 Yıllarında Çin Halk Cumhuriyetine Gelen DYSY Miktarı(Milyar \$)

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2014, s.205-208.

Çin'in yabancı sermaye açısından cazibe merkezi olmasının nedenleri şu şekilde belirtilebilir¹³⁵:

- Hızlı büyüyen iç pazar
- İşgücü, toprak ve enerji maliyetlerinin düşüklüğünden kaynaklanan yüksek kar marjları
- DTÖ üyeliğinin uluslararası piyasalarda güvenilirliği arttırması
- Siyasi istikrarın kalıcı bir görünüm sergilemesi
- Ülke genelinde düşük olsa da 200 milyonluk bir kesimin harcama gücünün yüksek olması
- Kredi kullanabilme kolaylığı

¹³⁵İTKİB, s.17

- Öncü olmak isteyen çok uluslu şirketlerin pazara girmek için yarışmaları
- Daha önce yurtdışındaki fırsatları daha karlı bulan iç tasarrufun, yatırım teşvik ve güvencelerden yararlanmak üzere anavatana geri dönmesidir.

Çin'e doğrudan yatırım yapan ülkeler sıralamasında ilk on'u oluşturan ülkeler sırasıyla; Hong Kong, Tayvan, Japonya, Singapur, ABD, Güney Kore, İngiltere, Almanya, Macao ve Kanada'dır. 2013 yılında Hong Kong, Çin'e gelen DYSY toplam yatırımın %63 payı alarak en büyük yatırımcı ülke sırasında yine kalmıştır. Japon ve Singapur % 7 payı ile Hong Kong'u izlemiştir. ABD ise Çin'e Asya bölgesi dışından en fazla DYSY yapan ülkedir. 2013 yılında ABD'in Çin'e yapan DYSY miktarı 3 milyar dolardır¹³⁶.

3.3.3. Güney Afrika Cumhuriyeti

Afrika kıtasının en güçlü ekonomisine sahip olan Güney Afrika Cumhuriyeti(GAC), aynı zamanda Afrika'da en çok yabancı sermaye çeken ülkelere birisi konumundadır. GAC, zengin doğal kaynakları, gelişmiş finans, iletişim, taşımacılık ve enerji sektörleri ile yükselen piyasalardan biridir.

GAC, ekonomik gelişimine baktığında, Güney Afrika'nın 18. yüzyılın ortalarına kadar tarım ve hayvancılığa dayalı olan ekonomisi, 18 yüzyılın ikinci yarısından itibaren, dünyanın en zengin altın ve elmas yataklarının bulunmasıyla birlikte gelişme kaydetmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında uygulanmaya başlanan ithal ikamesine dayalı politikalar, imalat sanayinin gelişmesine yol açmış ve zengin maden yatakları, ucuz işgücü ve yatırımlarla birlikte istikrarlı bir büyüme trendi yakalanmıştır.

1960'lı yıllarda maden ve minerallerde dünya talebinin artması ülke ihracatının da önemli miktarda artmasına yol açmış, 1980'li yıllara kadar ekonomideki büyüme trendi istikrarsız dönemlere rağmen devam etmiştir. 1980'li yıllarda, ırkçılık politikası yüzünden ülkeye uygulanan uluslararası ekonomik ambargolar, yatırımların azalması ve dünya ekonomisinde olumsuz gelişmeler yaratan petrol şokları gibi nedenlerle Güney Afrika ekonomik bir gerileme sürecine

¹³⁶FDI in China, by countries, <http://www.thebeijingaxis.com/tca/editions/the-china-analyst-apr-2014/233-china-capital-inbound-outbound-fdi-overseas-resource-investment>(25.03.2015)

girmiştir. 1990'lı yıllarda ise apartheid(renk ayırımı) rejiminin çöküşüyle birlikte ekonomik gelişme süreci yeniden başlamış, ülke bir çok uluslararası ve bölgesel ekonomik kuruluşu katılmıştır.

GAC'da 2004-2007 yılları arasında sağlıklı bir büyüme gerçekleştirmiştir. Fakat 2007'nin ikinci yarısından sonra ortaya çıkan elektrik krizi ve küresel mali piyasalardaki krizin emtia piyasaları üzerindeki etkisinden dolayı büyümesi yavaşlamıştır. GSYİH, 2009 yılında % 2 düşerken, 2010-2012 yılları arasında kendini toparlamıştır¹³⁷.

GAC nispeten acık bir ekonomiye sahip olup, dış ticaret hacmi GSYİH'in yüzde 50'den fazlasına karşılık gelmektedir. Önemli dış ticaret ortakları arasında AB ülkeleri, ABD, Çin ve Japonya bulunuyor. GAC'ın ihraç ürünlerinin büyük bir bölümü toplam ihracatın 2/3'üne yakın oranda imalat sanayi ürünlerinden oluşuyor. Maden ürünleri ihracatı başlı başına toplam ihracatın 1/3'unu teşkil etmekte ancak tarım ürünleri ise sadece küçük yüzdelerle ifade edilecek seviyededir¹³⁸.

Günümüzde GAC'ın ekonomisi gelişmiş bir yapı sergilemektedir. Fakat aynı zamanda nüfusun büyük bir kısmı da yoksulluk içerisinde bulunmaktadır. GAC'ın gelir dağılımında büyük bir farklılık yaşanmaktadır. Ülkede tüketici profili zengin ve yoksul olarak uç noktalara yığılmış durumdadır. Dolayısıyla tüketici eğilimi ve davranışları da farklı olabilmektedir.

Nüfusun azınlığı yüksek kalite ve standartta ürün tercih eden bir kitle oluşturmaktadır. Büyük bir bölümü oluşturan kitle ise yoksulluk sınırlarında yaşamını sürdürmektedir. Bu konu son yıllarda küresel anlamda ele alınmaya başlanmıştır. BM tarafından Millenium Development Goals (MDG) içinde de yer almıştır. GAC'da yoksulluğun azaltılması uğraşlarının tüm Afrika kıtası için örnek teşkil etme özelliği taşıdığı ve bu gelişmelerin diğer Afrika ülkeleri tarafından da yakından izlendiği bilinmektedir¹³⁹. 2014 yılında GAC ekonomisi, % 4.1 oranında büyümüş ve GSYH 350.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.2015 yılının Mart

¹³⁷ Mustafa Ufuk Elhasoğlu ve Emine Arslan, **Güney Afrika Cumhuriyet: Çalışma Ziyareti Raporu**, T.C. Karacadağ Kalkınma Ajansı; Dış İlişkiler ve Fonlar Bilim, Haziran 2013, s.5

¹³⁸ Yeni Döneminde Parlayan Yıldızı: **Güney Afrika Cumhuriyeti, Ekonomik Forum** Ekim 2011, s.32

¹³⁹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Güney Afrika Cumhuriyeti, Genel Ekonomik Durum, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal>(14.04.2015)

ayına göre ülkenin enflasyon oranı %3.9'dur ve işsizlik oranı ise %24.3'tür. (Tablo 13)

Tablo 13: Güney Afrika Cumhuriyetinin Temel Ekonomik Göstergeler, 2014

GSYH (Milyar\$)	350,63
Kişi Başına GSYH(ABD \$)	5916,46
Büyüme	%4,1
Enflasyon oran(aylık)	%3,9*
İşsizlik oran(aylık)	%24,3*
İhracat(Milyar\$)	90,6
İthalat(Milyar\$)	99,9

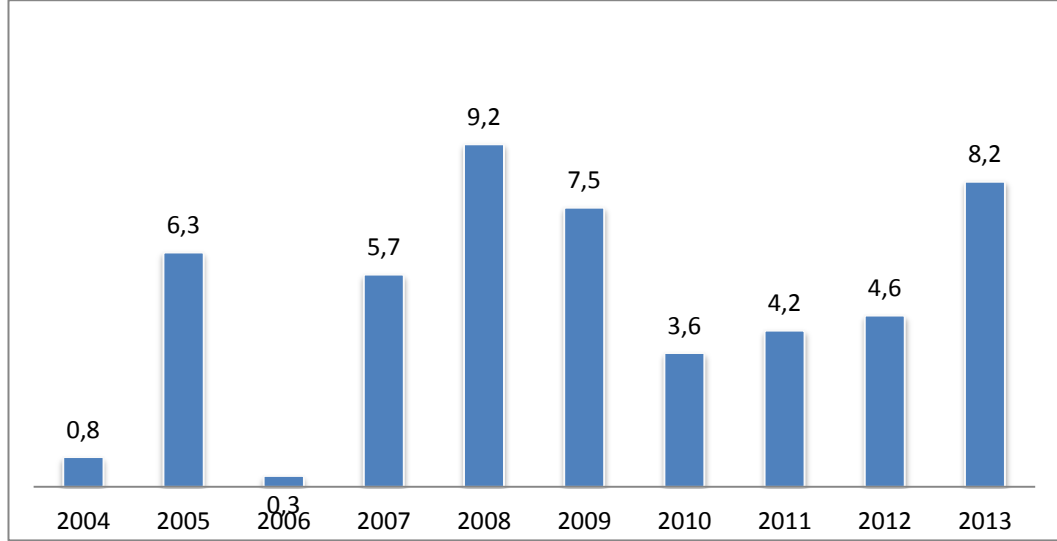
Kaynak: Brazil Economic Indicators, www.tradingeconomics.com (14.04.2015)

*Mart 2015.

GAC, son zamanlarda Afrika'da en çok yabancı sermaye çeken ülkelerden birisi konumundadır. GAC, ekonomik yapısı açık ekonomilerinden biri olarak dikkati çekmektedir. Ülke, 2010-2014 yıllarını kapsayan bir ekonomik program uygulanmaktadır. Bu kapsamda, sanayi, madencilik ve turizmi geliştirmek amacıyla yatırımlar desteklenmektedir. Özelleştirme nispeten önemini yitirse de altyapı yatırımlarında kamu-özel ortaklığı modellerinin kullanımı giderek artmaktadır.

Dünyanın özellikle madencilik nedeniyle Güney Afrika Cumhuriyeti en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeken ülkelerden birisidir. Şekil 9'un verilerine göre 2008'de kriz öncesinde yıllık 9.2 milyar dolar yabancı sermaye çeken ülke, takip eden yıllardaki dalgalanmadan etkilenmiştir ve doğrudan yabancı yatırımlar 2010'da 3.6 milyar dolara kadar düşmüştür. 2013 yılında tekrar toparlanma eğilimine girerek 8.2 milyar dolar yatırım almıştır.

Şekil 9: 2004-2013 Yıllarında Güney Afrika Cumhuriyetine Gelen DYSY Miktarı(Milyar \$)

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2014, s.205-208.

Güney Afrika, ekonominin çeşitli sektörlerini yeniden yapılandırmak için 1994 yılından sonra ileriye dönük, kapsamlı bir ekonomik reform ve kalkınma programı başlatmıştır. Yabancı yatırım işlemleri serbestleştirilmiş ve basitleştirilmiş, birkaç istisna hariç ekonominin tüm sektörleri yabancı yatırıma açılmış ve teşvik politikaları geliştirilmiştir. Bunun sonucunda hem portföy hem de doğrudan yatırımlarda önemli artış kaydedilmiştir¹⁴⁰. Ayrıca GAC, zengin doğal kaynakları, gelişmiş finans, iletişim, taşımacılık ve enerji sektörleri ile yükselen piyasalardan biridir. Ülkenin zengin doğal kaynaklarının yanı sıra mali, hukuki, iletişim, enerji ve ulaştırma sektörlerinde gelişmişliği, dünyanın en iyi 20'si arasında bulunan bir borsası ve bölge genelinde malların etkin bir şekilde dağılımını destekleyen iyi geliştirilmiş bir modern altyapıya sahip oluşu ticari ve yatırım ilişkiler açısından da avantaj sağlanmaktadır. Özellikle de gelişmiş rekabet politikası, telif hakları, patent, ticari marka ve anlaşmazlıklar üzerine kanunları uluslararası normlara ve sözleşmelere uygun olan ülkede finansal sistemler, sofistike ve sağlam bir görünüm sergiliyor. Güney Afrika Cumhuriyeti, dünyanın en iyi bankacılık düzenlemeleriyle, bankacılık sektöründe uzun zamandır küresel ilk 10 arasında yer almaktadır¹⁴¹.

¹⁴⁰ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) , **Güney Afrika Ülke Bülteni**, 2013 s. 11

¹⁴¹ **Yeni Döneminde Parlayan Yıldız: Güney Afrika Cumhuriyeti**, Ekonomik Forum, (Ekim 2011)

3.3.4. Hindistan

Hindistan, dünyada yüzölçümü sıralamasında 3.287.590 km² ile 7. ve nüfus sıralamasında ise 1 milyar 230 milyon ile 2. sıradadır. Son yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti'nden sonra en hızlı büyüme kaydeden ikinci ekonomi olmayı başarmıştır. Özellikle son yıllarda yakalanan ekonomik büyüme ve kalkınma trendi tüm dünyanın ilgisini Hindistan'a yöneltmektedir. Nitekim kişi başı alım gücü paritesine göre 2011 yılı sonu itibariyle ABD ve Çin'in ardından dünyanın 3. büyük ekonomisi konumundadır.¹⁴²

Hindistan'ın ekonomik gelişimine bakıldığında, 1945'te bağımsızlığına kavuştuktan sonra ekonomik yönden planlı ve hızlı bir şekilde gelişmiştir. Fakat hızlı artan nüfus, refah seviyesinin ve kişi başına düşen milli gelirin düşük olmasına sebebiyet vermektedir¹⁴³.

Hindistan'ın son ekonomik reformları başlattığı 1990'lı yılların başından itibaren ekonomik büyüme geçici olmaktan çıkmış ve önceki yıllardan daha yüksek bir büyüme oranı yakalamıştır. Reel büyüme 2003 yılından itibaren her yıl %8'in üzerinde gerçekleşmiş ve 2006 yılında %9,7 ile tepe noktasına ulaşmıştır. 2008 yılında ise küresel ekonomik krizin etkisiyle ekonomik büyüme %6,1 oranında gerçekleşmiştir. Hükümetin geniş kapsamlı mali canlandırma paketinin uygulamaya konulmaması durumunda bu büyüme oranı çok daha düşük oranda gerçekleşebileceği görüşü hakimdir. Bu paketle kamu harcamaları büyümenin yaklaşık üçte birine katkı sağlamıştır.¹⁴⁴

Hindistan, 2008 yılında hemen hemen tüm ülkeleri etkileyen küresel mali krizden hızla çıkarak, 2010 ve 2011 yıllarında sanayi ve hizmetler sektöründe yüksek oranlarda büyüme gerçekleştirmiştir. Son yıllarda yakaladığı yüksek büyüme oranları dikkate alınarak yapılan tahminlerde, hali hazırda ABD ekonomisinin onda biri kadar olan Hindistan ekonomik büyüklüğünün, 2050'li yıllarda ABD ekonomisinin büyüklüğünü geçebileceği hesaplanmaktadır. Ancak son iki yılda özellikle dış

¹⁴²T.C. Ekonomi Bakanlığı, Hindistan Genel Ekonomi Durumu, <http://www.ekonomi.gov.tr/content/htmlViewerUlkeeler> (26.03.2015).

¹⁴³ Fatih Sarıkaya, **Hindistan Ülke Raporu**, Nasili Ticaret Odası, 2013, s. 9

¹⁴⁴ Tülay Uyanık (hızl.) **Hindistan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı: İhracatı Geliştirme ETÜD, Ankara , 2011, s. 4

talepteki daralmanın yanı sıra Hindistan ekonomisindeki bir takım yapısal sorunlar sebebiyle büyümesinde yavaşlama olduğu görülmektedir. Ayrıca, artan bütçe açığının da etkisiyle ekonomideki zayıf noktalar da daha fazla kendini göstermeye başlamıştır. Bu çerçevede Hindistan ekonomisindeki büyüme, son iki dönemdeki yavaşlamasını sürdürerek 1 Nisan 2012-31 Mart 2013 mali yılında son on yılın en düşük seviyesi olan %5 oranında gerçekleşmiştir¹⁴⁵ 2014 yılında ise Hindistan ekonomisi %7.5 oranda büyümüşür ve GSYH 1876.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.2015 yılının Mart ayına göre ülkenin enflasyon oranı %5'tir ve işsizlik oranı ise %4.9'dur(Tablo 14)

Tablo 14: Hindistan'ın Temel Ekonomik Göstergeler, 2014

GSYH (Milyar\$)	1876.8
Kişi Başına GSYH(ABD \$)	1165
Büyüme	%7.5
Enflasyon oran(aylık)	%5*
İşsizlik oran(aylık)	%4.9*
İhracat(milyon \$)	294229.75
İthalat(milyon \$)	461571.37

Kaynak: India Economic Indicators, www.tradingeconomics.com (14.04.2015)

*Mart 2015.

1991 yılında başlayan ve 1998 yılında hız kazanan ekonomik reformlar, daha önceden kamu tarafından işletilen birçok sektörün özelleştirilmesini sağlarken, aynı zamanda DYSY üzerindeki kısıtlamaları da ortadan kaldırmıştır. Öte yandan, dış ticaretin geliştirilmesi amacıyla da gümrük tarifelerinde indirimler yapılmıştır. Böylelikle ülkeye DYSY'de büyük bir artış sağlanmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren bazı sektörlerde yabancı yatırımlara onay verilmesi süreci otomatik hale getirilmiştir¹⁴⁶.

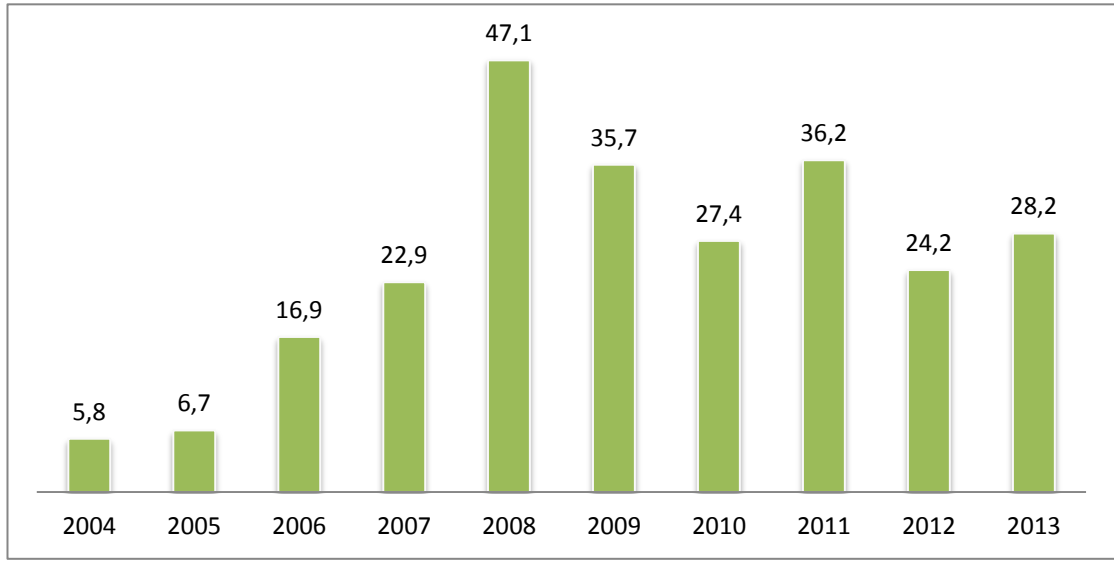
Şekil 10'de Hindistan'da 2004-2013 yılları arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım miktarına göre Hindistan'a yönelik DYSY, 2004-2008 yıllarında sürekli yükseliş göstermiştir. Buna göre en yüksek rakam 2008 yılında gerçekleşmiştir. 2008 yılında Hindistan'a bir önceki yıla göre %105,4'lük artışla

¹⁴⁵ T.C. Yeni Delhi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Hindistan Ülke Raporu**, 2013, s.5 <http://www.counsellors.gov.tr/upload/IND/RAPOR.pdf> (12.04.2015)

¹⁴⁶ DEİK, Hindistan İş Yapma Rehberi, s.15 http://www.kobilersizinin.com/pdf/ulke_bulten/hindistan-2010-2.pdf (12.04.2015)

47,1 milyar \$ doğrudan yatırım yapılmıştır. Bu rakam son 10 yıldaki en yüksek rakamdır. Krizler dolayısıyla 2009 yılında seviye 35,7 milyar \$'a kadar gerilemiştir. 2009-2013 yıllarında DYSY dalgalı bir seyir izlemiştir. 2011 yılında 2010 yılına göre %32'lik artış gösterirken 2012 yılında bir önceki yılına göre %33'lük düşüş göstermiştir. 2013 yılında ise 2012 yılına göre % 16,5'lik artış ile 28,2 milyar dolar gerçekleşmiştir.

Şekil 10: 2004-2013 Yıllarında Hindistan'a Gelen DYSY Miktarı(Milyar \$)

Kaynak: World Investment Report 2014, s.205-208.

Hindistan'ı ucuz işgücü, düşük ülke riski, OECD ülkelerine coğrafi yakınlık ve kültürel benzerlikleri nedeniyle, DYSY çekmede önemli avantajlara sahiptir. Bunun yanı sıra, Hindistan'ın rekabet üstünlüğü, GSYİH'nin yüzde 75'lik bölümünü oluşturan dinamik bir özel sektörün, güçlü ve bağımsız bir yargı sisteminin, büyük bir tüketim pazarının ve İngilizce konuşan nitelikli bir işgücünün bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle birçok uluslararası büyük firma, hem Hindistan'a yatırım yapmakta hem de ülkeyi önemli pazarlar arasında görmektedir¹⁴⁷.

Fakat Hindistan, çalışanların haklarını korumak amacıyla, son derece katı bir sistem oluşturmuştur. 1948 yılında kabul edilen ve hâlâ yürürlükte olan "Fabrika Yasası" ile sanayi sektöründe işçi çıkarmak neredeyse imkânsız hale getirilmiştir. Bu

¹⁴⁷ Hindistan İş Yapma Rehberi (04.04.2015)

http://www.kobilersizinicin.com/pdf/ulke_bulten/hindistan-2010-2.pdf

nedenle Hindistan, diğer Asya ülkeleri gibi sanayi sektörüne, büyük miktarda DYSY çekememiştir¹⁴⁸.

Hindistan’da sektörler itibariyle YDY izin durumları, sanayi kolları arasında değişiklik gösterebilmektedir. Hindistan’da gayrimenkul, perakende satış, hukuk ve güvenlik işleri, tarım, kumar, bahis ve şans oyunları, tütün ve tütün ürünleri, nükleer enerji ve demiryolları gibi birçok alanda DYSY yasaklanmıştır. Yabancı yatırımcılar sivil havacılık şirketlerinin hisselerinin en fazla %49’una sahip olabilmektedirler. Pakistan vatandaşlarının Hindistan’da yatırım yapması yasaktır. Bangladeş, Nepal ve Bhutan vatandaşlarının ise belirli alanlarda yatırım yapmaları, hükümet iznine tabidir.¹⁴⁹

Şartları uygun olduğunda, yabancı yatırımcılar, bu sayede devlet lisansına ve onaylarına gerek kalmaksızın, Hindistan Merkez Bankası’na bildirerek yatırımlarını gerçekleştirebilmektedir. Bazı sektörlerde yabancı yatırımcıların, Yabancı Yatırım Geliştirme Kurulu ya da Yabancı Yatırım Kabine Komitesinden onay alması gerekmektedir. Yabancı yatırımcılar, yatırım yaptıktan sonra, Hindistan vatandaşları ile eşit haklara sahip olabilmektedir. DYSY’ler Hindistan’da hizmet sektörleri başta olmak üzere bilgisayar yazılımı ve donanımı, telekomünikasyon, inşaat, otomotiv, enerji, kimya, çimento, ilaç sanayi ve daha birçok alanda faaliyet göstermektedir¹⁵⁰.

3.3.5. Türkiye

Türkiye, dünyanın gelişmekte olan en büyük 20 pazarından biridir. Hem ulaşım, enerji ve yeterli teknolojik altyapı olanakları, hem de insan kaynakları açısından, cazip koşullara sahiptir. İyi eğitim görmüş bir yönetici sınıfı ve ortaklık yapabilecek dinamik bir girişimci kesime sahiptir. İşgücü ve üretim faktörleri maliyetleri de diğer ülkelere göre nispi olarak daha ucuzdur¹⁵¹. Türkiye ekonomisi, 2014 yılında %2.6 oranında büyümüştür ve ülkenin GSYH 820.2 milyar dolardır.

¹⁴⁸ Uyanık, s.7

¹⁴⁹ WTO, **World Trade Organization Trade Policy Review**, the Secretariat India,(August 2011), s.14

¹⁵⁰ İsmet Göçer, “Yabancı Doğrudan Yatırımların Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Çin ve Hindistan Örneğinde Çoklu Yapısal Kırılganlı Eşbütünleşme Analizi”, **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar**, 2014, Cilt.8, Sayı:1, s.95

¹⁵¹ Aydemir, s.79

2015 yılının Mart ayına göre ülkenin enflasyon oranı %7.6'dır ve işsizlik oranı ise %10.9'dur. (Tablo 15)

Tablo 15: Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeler, 2014.

GSYH (Milyar\$)	820.21
Kişi Başına GSYH(ABD \$)	10518
Büyüme	%2.6
Enflasyon oran(aylık)	%7.6*
İşsizlik oran(aylık)	%10.9*
İhracat(milyon \$)	158177.18
İthalat(milyon \$)	242119.94

Kaynak: Turkey, Economic Indicators, www.tradingeconomics.com (15.04.2015)

*Mart 2015.

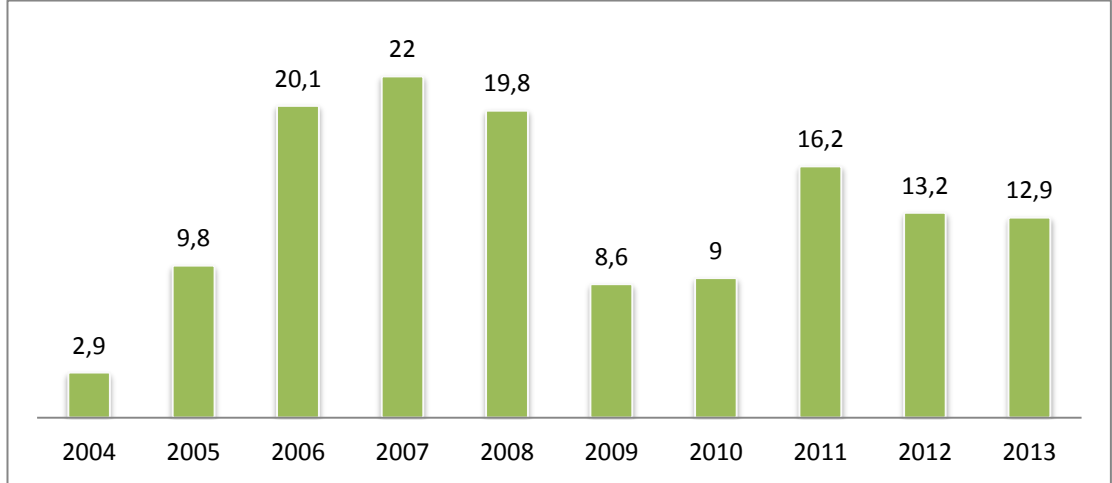
DYSY'nin Türkiye'deki tarihsel gelişimine bakıldığında, 1980'li yıllara kadar içe yönelik sanayileşme stratejisinin benimsenmesi ve 18 Ocak 1954'te yürürlüğe giren 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik amacıyla çıkarılan kanunun yetersizliği gibi siyasi ve hukuki sebeplerden dolayı, DYSY için uygun bir ortamın oluşturulamadığı tespit edilmektedir. Bu durumun giderilmesi amacıyla, 1980 sonrası dönemde DYSY'yi özendirmek amacıyla birçok düzenlemenin yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu düzenlemelerden en önemlisi 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" dur. Söz konusu kanun ile doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sistemi kaldırılarak, bilgilendirme sistemine geçilmiştir. Bu kanunla, yabancı yatırımlar önündeki en büyük engel olan bürokrasi çıkmazı önemsenecek düzeyde giderilmiştir¹⁵².

Şekil 11'de Türkiye'de 2004-2013 yılları arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım miktarları verilmiştir. Buna göre en yüksek rakam 2007 yılında gerçekleşmiştir. 2007 yılında Türkiye'ye bir önceki yıla göre %9,5'lik artışla 22 milyar \$ doğrudan yatırım yapılmıştır. Ancak son 10 yıldaki en yüksek artış oranı 2006 yılında %105,2 ile gerçekleşmiştir. Türkiye'ye yönelik doğrudan yatırımlar 2007 yılında rekor seviyeye ulaştıktan sonra küresel finansal krizin etkileriyle 2008 yılında düşüşe geçmiş, asıl gerileme ise krizin etkilerinin daha yoğun hissedildiği

¹⁵² Fuat Lebe ve Mustafa Ersungur, "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi", *Atatürk İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, (2011), s.323.

2009 yılında gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2010 yılından itibaren tekrar artmaya başlamış, 2011 yılında da artış eğilimini sürmüştür. Fakat 2012 yılında bir önceki yılına göre %18,3 düşüş ile 13,2 milyar ve 2013 yılında ise %2,7 oranda düşüş göstererek 12,9 milyar dolar gerçekleşmiştir.

Şekil 11: 2004-2013 Yıllarında Türkiye’ye Gelen DYSY Miktarı(Milyar \$)

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2014, s.205-208.

Son yıllarda çeşitli politik ve ekonomik sıkıntıların başarıyla üstesinden gelen Türkiye, şimdi istikrarlı ve güçlü bir büyüme sürecinde yol almaktadır. Orta vadede yılda en az yüzde 5’lik büyüme hızlarını yakalayacağı öngörülen Türkiye ekonomisi büyük bir potansiyel taşımaktadır. Türkiye’yi farklı kılan güçlü yönleri arasında Avrupa, Asya ve Ortadoğu’yu buluşturan bir kavşak noktası olarak stratejik konumu ve iç pazarının büyüklüğü yer almaktadır. Bu güçlü yönler birçok yatırımcıyı cezbetmektedir¹⁵³.

2013 yılında Türkiye’ye en fazla DYSY girişini sağlayan ülkeler sırasıyla, Almanya, Hollanda, Rusya, Azerbaycan ve Avusturya olmuştur.

Bölgeler itibari ile bakıldığında, Türkiye’ye DYSY girişlerinin başlıca kaynağı olan Avrupa ülkelerinin son 5 yılda DYSY girişlerindeki payının %75 olduğu görülmektedir. Yine aynı dönemde, Asya ülkelerinin %19 ve Kuzey Amerika

¹⁵³Türkiye Yatırım Çekiciliği Raporu, <http://www.ey.com/TR/tr/Issues/Business-environment/Turkiye-Yatirim-Cekiciligi-Raporu> (27.03.2015)

ülkelerinin %6 paya sahip olduğu görülmektedir. Ancak, 2013 yılında bu trendde önemli bir değişiklik gözlemlenmektedir. 2013 yılında toplam DYSY girişlerinde Avrupa'nın payı 2012 yılına kıyasla %74'ten %63'e gerilemiştir. Öte yandan, Asya/Orta Doğu ülkelerinin payı %15'ten %25'e yükselmiştir.

2013 yılı sonu itibariyle sanayi sektörüne girişler, geçen sene aynı döneme kıyasla önemli bir düşüş kaydederek 5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın, sanayi sektörünün alt kalemlerinden birini oluşturan elektrik ve gaz sektörüne yönelik girişlerde ise 3 kata kadar artış gözlemlenmiştir.

İmalat sanayinde ise bilgisayar, elektrik-elektronik ürünlerin imalatı, 606 milyon dolara ulaşan bir giriş ile imalat sanayi genelinde %30 payla birinci sırada yer alırken gıda, içecek ve tütün ürünleri imalatı %17 pay ile takip eden başlıca imalat sanayi alanı olmuştur. Hizmetler sektöründe en fazla artış %79 oranında finans ve sigorta alanında gözlemlenirken en ciddi düşüş %84 ile inşaat sektöründe gerçekleşmiştir¹⁵⁴.

3.4. GENEL DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelenmiştir. Öncelikle dünyada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi ve ekonomik bölgelere dağılımı mümkün olduğunca ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölümün son kısmında kendi bölgelerinde en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırım çekmekte olan Brezilya, Çin Halk Cumhuriyeti, Güney Afrika Cumhuriyeti, Hindistan ve Türkiye'ye gelen DYSY'leri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Çokuluslu işletmelerce yapılan DYSY'lerinin tarihi kökenleri, işletmelerin kendi ülkeleri dışındaki ülkelerde üretim, dağıtım, pazarlama gibi faaliyetlerde bulunmaya başlamalarına dayanır. Bu açıdan bakıldığında, ilk söz konusu yatırımlarının 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa ülkelerinin sömürgecilik faaliyetleri ile başladığı söylenebilir. DYSY'lerinin tarihsel gelişimi sanayi devrimi, I. ve II. dünya savaşı dönemi, II. Dünya savaşı sonrası dönem ve küreselleşme ile 1990 sonrası dönem olarak dört dönem içinde incelenmektedir.

¹⁵⁴YASED, *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu*, (Subat-2014) , Sayısı. 4, s. 1-5.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının başlangıç tarihi sömürgecilik dönemine kadar gitmektedir. Sanayileşen batı ülkeleri sanayi devrimi döneminde bünyelerindeki sermaye birikimlerini başka ülkelerdeki en çok karı sağlayacak yatırım alanlarına yöneltme ihtiyacı içine girmişlerdir. Genellikle Avrupa sanayisinin ihtiyacı olan hammaddelerin bulunduğu ucuz işgücüne sahip sömürgeler ve bazı az gelişmiş ülkeler batı için cazip yatırım alanları olarak ön plana çıkmışlardır. İngiltere, İkinci Dünya Savaşına kadar uluslararası piyasalara özellikle az gelişmiş ülkelere en fazla yatırım yapan ülke olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde ABD'nin yaptığı yatırım miktarı artmıştır ve en büyük yatırımcı ülkesi haline gelmiştir.

1980'li yıllarda yabancı yatırımlarında gerek konu itibariyle gerekse de şekil ve hacim itibariyle önemli değişiklikler olmuştur. Yabancı sermaye stokunun çok fazla artmış olması dünya genelinde şirket birleşmeleri ve şirket satın almalarının artmasına bağlı olarak yüksek teknolojiye dayalı üretim miktarının artması, ayrıca gelişen bilgi teknolojisinin uluslararası organizasyonlara yansması yabancı sermaye yatırımlarını yönlendiren en önemli faktörler olmuştur. Bir daha önemli değişim ise, 1970 ve 1980'li yıllardan daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşirken, 1990'lı yıllarla birlikte giderek artan oranlarda gelişmekte olan ülkelere gitmeye başlamıştır. 1980'lerin başında, dünya toplam yatırım hacmi içinde %15'den az bir paya sahip bulunan gelişmekte olan ülkelere giden yatırımlar artarak, 1990'ların ortalarında %40'lar seviyesine çıkmış ve 2012 yılında %54,8 olarak yükselmiştir bu oran tarihteki en büyük orandır. 2013 yılında ise %53,6 olarak gerçekleşmiştir.

Küresel anlamda en fazla yatırımın yapıldığı yıl 1969 milyar \$ ile 2007 yılında gerçekleşmiştir. Son yıllarda ise DYSY, 2011 yılında 1700 milyar dolar iken 2012 yılında %21,7'lik küçülme göstererek 1330 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2013 yılında ise bir önceki yılına göre %9'luk artış ile 1450 trilyon dolar olup dünyanın toplam DYSY hacmi 25.5 trilyon dolara ulaşmıştır. 2013 yılında dünyada en fazla DYSY çeken ilk 5 ülke sırasıyla, ABD, Çin, Rusya, Hong Kong ve Brezilya'dır. Aynı dönemdeki dünyada en çok DYSY yapan ilk 5 ülke ise sırasıyla ABD, Japonya, Çin, Rusya ve Hong Kong'dur.

Gelişmiş ülkelere gelen DYSY'ler, 2004-2007 arasındaki yıllarında sürekli bir şekilde büyüme gösterilmiştir. 2008, 2009 yıllarında küresel krizi etki ile gelen DYSY miktarı, bir önceki yıla nazaran %21,7 ve %40,1 oranla azalarak 619 milyar dolara düşmüştür. 2004-2013 döneminde gelişmiş ülkelere gelen DYSY'nin 2007 yılında en büyük miktar gerçekleşmiştir. 2013 yılında gelişmiş 39 ülkelere gelen DYSY miktarı bir önceki yılından %9'luk artışla 566 milyar dolar gerçekleşmiştir. Gelişmiş ekonomiler içinde ABD, Kanada, Avustralya, İspanya ve Birleşik Krallık 2013 yılında kendilere en çok DYSY çeken ülkelerdir. Bu 5 gelişmiş ülkenin bu dönemde çektiği toplam DYSY, bütün gelişmiş ülkelere gelen toplam DYSY girişinin %66'sını oluşturmakta ve dünyadaki toplam DYSY'nin $\frac{1}{4}$ 'den fazlasını kendilerine çekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere gelen DYSY'i son yıllara göre genel olarak baktığında, bu bölgelere gelen yatırım miktar 2009 yılı hariç bir önceki yılına göre artış göstermiştir. 2009 yılında söz konusu ülkelere gelen DYSY, küresel krizin etkisiyle %21,8 oranda gerilemiştir. Fakat 2010 yılında bir önceki yılına göre %19,4 oranda artışla 648 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılından sonraki yıllarda %10 civarında artışla 2013 yılında 778 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. UNCTAD'ın Dünya Yatırım Raporuna göre gelişmekte olan ülkeleri, Latin Amerika ve Karayipleri, Afrika ve Asya ülkeleri (Japonya hariç) olarak sınıflandırmıştır. 2013 yılında yapılan toplam DYSY'nin %55'i Asya(427 milyar \$), %38'i Latin Amerika ve Karayipler (292 milyar \$) ve %7'si ise Afrika(57milyar \$) ülkelerindedir.

Geçiş ekonomilerine DYSY akışı 1990'larda başlamıştır. Bu bölgelere gelen DYSY toplam DYSY hacmi içinde küçük pay almaktadır. 2004-2013 yılları arasında en yüksek payı 2013 yılında gerçekleştirilmiştir. 2013 yılında bölgeye gelen DYSY miktarı bir önceki yıla göre %28 oranda artışla 108 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu artışın iki temel nedeni vardır. Birincisi Güney-Doğu Avrupa bölgesine gelen DYSY miktarı %43 oranında artarak 2.6 milyar dolardan 3.7milyar dolara ulaşmıştır. İkinci ise Bağımsız Devletler Topluluğuna gelen DYSY %28 oranında artmıştır. Bu bölgenin en önemli DYSY çeken ülkeler Rusya ve Kazakistan'dır. 2013 yılında geçiş ekonomilerine gelen toplam DYSY'lerinin %82'si Rusya ve Kazakistan'a girmiştir.

Rusya'ya gelen DYSY miktarı son yıllarda artmaktadır. 2013 yılında Rusya'ya gelen DYSY % 57 artışla 79.2 milyar dolara ulaşmıştır.

Doğu ve Güney-Doğu Asya'da Çin, Güney Asya'da Hindistan, Batı Asya'da Türkiye, Latin Amerika ve Karayipler'de Brezilya ve Afrika'da ise Güney Afrika Cumhuriyeti bölgelere göre en fazla DYSY çekmede üst sıralarda yer almıştır. Brezilya, Latin Amerika ve Karayipleri bölgesindeki en fazla DYSY çeken ülke konumundadır. 2012 yılında 65 milyar \$ ile dünyanın 4üncü, 2013 yılında ise 64 milyar \$ ile 5inci en fazla doğrudan yabancı yatırım alan ülkesi olmuştur. Brezilya'nın büyük ekonomik hacmi ve yabancı yatırımlara gösteren daha cazip teşviklerden dolayı ülkeye yatırım giriş canlandırılmış durumdadır.

Çin, Güney- Doğu Asya bölgesindeki en fazla DYSY çeken ülke olmasının yanı sıra dünyada en fazla DYSY çeken ve yapan ülkelerinden birisidir. Çin 2001 yılından itibaren (2007 yıl hariç) dünyada en fazla DYSY çeken ilk 5 ülke arasında yer almaktadır. 2012 yılında 121 milyar çekerek dünyanın en fazla DYSY çeken ikinci ülkesi olmuştur. 2013 yılında 124 milyar dolar çekerek yine dünyanın en fazla DYSY ikinci ülkesidir. Çin'in yabancı sermaye açısından cazibe merkezi olmasının nedenleri, hızlı büyüyen iç pazar, işgücü, toprak ve enerji maliyetlerinin düşüklüğünden kaynaklanan yüksek kar marjları, DTÖ üyeliğinin uluslararası piyasalarda güvenilirliği arttırması, siyasi istikrarın kalıcı bir görünüm sergilemesi, ülke genelinde düşük olsa da 200 milyonluk bir kesimin harcama gücünün yüksek olması, kredi kullanabilme kolaylığı ve öncü olmak isteyen çok uluslu şirketlerin pazara girmek için yarışmalarıdır.

Afrika kıtasının en güçlü ekonomisine sahip olan Güney Afrika Cumhuriyeti, aynı zamanda Afrika'da en çok yabancı sermaye çeken ülkelerden birisi konumundadır. GAC, zengin doğal kaynakları, gelişmiş finans, iletişim, taşımacılık ve enerji sektörleri ile yükselen piyasalardan biridir. Ülkenin zengin doğal kaynaklarının yanı sıra mali, hukuki, iletişim, enerji ve ulaştırma sektörlerinde gelişmişliği, dünyanın en iyi 20'si arasında bulunan bir borsası ve bölge genelinde malların etkin bir şekilde dağılımını destekleyen iyi geliştirilmiş bir modern altyapıya sahip oluşu ticari ve yatırım ilişkiler açısından avantaj sağlamaktadır.

2013 yılında Hindistan, Güney Asya bölgesinde en fazla DYSY çeken ülkesidir. Hindistan'ı ucuz işgücü, düşük ülke riski, OECD ülkelerine coğrafi yakınlık ve kültürel benzerlikleri nedeniyle, DYSY çekmede önemli avantajlara sahiptir. Bunun yanı sıra, Hindistan'ın rekabet üstünlüğü, GSYİH'nin yüzde 75'lik bölümünü oluşturan dinamik bir özel sektörün, güçlü ve bağımsız bir yargı sisteminin, büyük bir tüketim pazarının ve İngilizce konuşan nitelikli bir işgücünün bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle birçok uluslararası büyük firma, hem Hindistan'a yatırım yapmakta hem de ülkeyi önemli pazarlar arasında görmektedir.

Türkiye ise Batı Asya bölgesinde en fazla DYSY çeken ülke konumundadır. Türkiye'de 2004-2013 yılları arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım miktarlarına göre en yüksek rakam 22 milyar \$ olarak 2007 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye'ye yönelik doğrudan yatırımlar 2007 yılında rekor seviyeye ulaştıktan sonra küresel finansal krizin etkileriyle 2008 yılında düşüşe geçmiş, asıl gerileme ise krizin etkilerinin daha yoğun hissedildiği 2009 yılında gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2010 yılından itibaren tekrar artmaya başlamış, 2011 yılında da artış eğilimini sürmüştür. Fakat 2012 yılında bir önceki yılına göre %18,3 düşüş ile 13,2 milyar ve 2013 yılında ise %2,7 oranda düşüş göstererek 12,9 milyar dolar gerçekleşmiştir. Bu düşüşlerine rağmen Türkiye kendi bölgesinde en fazla DYSY çeken ülke olarak devam etmektedir. Türkiye'yi farklı kılan güçlü yönleri arasında Avrupa, Asya ve Ortadoğu'yu buluşturan bir kavşak noktası olarak stratejik konumu ve iç pazarının büyüklüğü yer almaktadır. Bu güçlü yönler birçok yatırımcıyı cezbetmektedir.

4. MOĞOLİSTAN VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

4.1. ÜLKEYE GENEL BAKIŞ

4.1.1. Ülkenin Tarihçesi

Cengiz Han'ın birleştirip örgütlediği kabîlelerle, 1206'te Moğolistan'da ilk Moğol Devleti kurulmuştur. Cengiz Han'ın kurmuş olduğu Moğol Devleti'nin adı, ulus olarak Moğolları değil, bölge halklarını anlatmaktaydı. Daha önce de Moğol sözcüğü kullanılmamıştır. Cengiz Han'ın 1227'de ölümünden sonra Moğol İmparatorluğu oğulları arasında paylaşıldı. Moğolistan'a Ögedey ve Toluy'un neslinden Han'lar, 1634 yılına kadar hâkim oldular. Moğolistan 1634'te Mançu Hânedanının hâkimiyetine geçti. On yedinci yüzyılda Çarlık Rusyası, bölgeyi kontrolüne almak için girişimlere başladı. On sekizinci yüzyıl Moğolistan'da Rus ve Çin yanlılarının hakimiyet mücadelesi ile geçmiştir¹⁵⁵.

18. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl başına kadar kendilerini toparlayamayan Moğollar, 1912'de Mançu sülalesinin egemenliğinin sona ermesinden ve Çin'de cumhuriyet ilan edilmesinden sonra ayrılık yanlısı soylu Moğollar önderliğinde Çin egemenliğinden kurtulmak için Rusların desteğinde ayaklanmıştır. Bu hareket sonunda ülkenin güneydoğu kesimi (İç Moğolistan) Çin'e bağlanırken kuzey kesimi Rusya'nın koruması altına girmiştir. 1921 yılında Sovyet kuvvetleri tarafından işgal edilen Moğolistan, 1924'de Moğolistan Halk Cumhuriyeti adını almıştır. Bağımsızlığı 1924'de SSCB, 1946'da Çin Halk Cumhuriyeti tarafından tanınan Moğolistan Halk Cumhuriyeti, 1961'de Birleşmiş Milletlere üye olarak kabul edilmiştir. Moğolistan Halk Cumhuriyeti 66 yıl Sovyetler Birliği'nin yönetiminde yaşadıkdan sonra, 1990 yılında yoğunlaşan protestolar sonucu Komünist Parti tarafından yürütülen tek parti yönetimi yıkılmıştır. Bu yıldan itibaren başlayan reform sürecinde parlamento yeni bir yapıya kavuşturulmuş, yeni bir anayasa kabul

¹⁵⁵ T.C. Ulan Bator Büyükelçiliği: Ticaret Müşavirliği, **Moğolistan'ın Ekonomik ve Ticari Yapısı ve Türkiye İle Ticari İlişkileri**, Ulan Bator, 2009, s.10

edilmiş ve çok partili siyasi hayata geçilerek ekonomide serbest piyasa kuralları uygulanmaya başlanmıştır¹⁵⁶.

4.1.2. Ülkenin Siyasi Yapı

Moğolistan parlamenter demokrasi ile başkanlık sistemi sayılabilecek bir siyasi yapıya sahiptir. Cumhurbaşkanının yasaları veto etme yetkisi bulunmakta, ancak 76 sandalyeli tek meclisten oluşan parlamento 2/3 çoğunlukla (51 oyla) bu vetoyu aşabilmektedir. 1992 yılında ilk kez çok partili seçim yapılmış olup bunun sonucu olarak 13 Ocak 1992 tarihinde yeni Anayasa kabul edilmiştir. Yeni Anayasa ile insan hakları, özel mülkiyet ve güçler ayrılığı üzerine dayanan bir devlet yapısı oluşturulmuştur. Yasa yapma yetkisi, Moğolistan Büyük Millet Meclisinindir (Great Khural). Bu yetki devredilemez. Yasa konusu olan düzenlemeler, başka kamu kuruluşlarına bırakılamaz. Yasa önerme yetkisi, Bakanlar Kurulu ve milletvekillerine aittir. Bakanlar Kurulu'nun yaptığı öneriye, "tasarı" denir. Meclisin yasa olarak kabul ettiği metin, yetkililerce bir öneriye dayanmasa bile geçerlidir. Yetkili organlarca yapılan öneriler, Meclis tarafından görüşülür ve karara bağlanır. Tasarılar, Meclisin genel kuruluna gelmeden önce, kural olarak ilgili komisyonlarda incelenir. Bir tasarının yasalaşması için Meclisçe kabul edilmesi gerekir.

Meclis, Anayasa'nın 25. maddesinde belirtilen özel hak ve yasa ile belirtilen diğer haklara sahiptir. Meclis'in yetki süresi 4 yıldır. Moğolistan parlamenter sistemle yönetilen bir ülke olup, milletvekili seçimleri 4 yılda bir yapılmakta ve 76 milletvekili seçilmektedir. Meclis'te, en az sekiz sandalye sahibi olan partiler meclis grubu kurabilmektedir.

Yürütme gücü, parlamentoda en çok sandalyeye sahip partinin veya koalisyonun seçtiği Başbakanda toplanmaktadır. Cumhurbaşkanı parlamentonun seçtiği başbakanı onaylama yetkisine sahiptir ve yasaları veto etme hakkı vardır. Moğolistan'da Cumhurbaşkanı, doğrudan halk oyu ile seçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı adayları parlamentoda milletvekili bulunan partiler tarafından gösterilmektedir. Cumhurbaşkanlığı seçimleri dört yılda bir yapılmaktadır.

¹⁵⁶A. Refik Çetinkaya ve Diğerleri (hızl.), **Moğolistan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı(TİKA), Ankara: Öncü Basımevi, 2005, s. 23

Cumhurbaşkanı, üst üste iki dönem seçilebilmektedir. İlk Cumhurbaşkanlığı seçimleri 1993 yılında yapılmıştır. İlk Cumhurbaşkanı Tsunsalmaagin Ochirbat'tır. Tsakhiagiın Elbegdorj, 2009ve 2013 yıllarında yapılan seçimleri kazanarak iki dönem Cumhurbaşkanlığını üstlenmektedir.¹⁵⁷

4.1.3. Ülkenin İdari Yapı

Moğolistan vilayet temelinde örgütlenmiş idari yapısıyla üniter bir devlettir. Başkent Ulan Bator dışında 21 vilayet vardır. Vilayetler ilçelerden, ilçeler ise muhtarlıklardan oluşur. Vilayetler, yerel yönetim seçimini kazananlardan oluşan İl Genel Meclisi tarafından yönetilir. Vilayetler, nüfus sayısı ve yüzölçümü bakımından birbirinden farklıdır. Vilayetlerin nüfusu 12.500-122.000 arasında değişmektedir. En büyük vilayetin yüzölçümü 165.4 bin km²'dir.

Başkent Ulan Bator 9 belediye ve birincil idari birim olan 121 alt mahalleden oluşur. Ulan Bator'da, toplam nüfusun 1/3'ü yaşamasına rağmen, ülke genelindeki toplam üretimin yarıdan fazlası burada yapılmaktadır. Ulan Bator, başkent olmanın ötesinde, Moğolistan'ın ekonomi, ticaret ve kültür merkezidir. 1960 ile 1970 yıllarında kurulan Darkhan, Erdenet gibi büyük şehirler de sanayi ve ticaret merkezi haline gelebilmiştir.

Vilayet merkezlerinde yerel idareler, adli kuruluşlar, tiyatro, okul, hastane, üretim işletmeleri yerleşik olarak faaliyet göstermektedir. Vilayet merkezindeki nüfusun çoğu hafif endüstri, hizmetler ve küçük işletmelerde çalışırken, ilçe ve köylerde yaşayan vatandaşlar ise ziraat sektöründe çalışmaktadır.

İlçe ve köylerde yaşayan vatandaşlar, genellikle göçebe yaşam biçimi sürdürmekte, hava şartları ve mevsim koşullarına bağlı olarak hayvanlarıyla birlikte mera değiştirerek göç etmektedirler. Çobanlar kendi ilçe ve muhtar arazisinde oturmasına rağmen mevsim koşullarına bağlı olarak yani kuraklık, yoğun kar yağışı ve diğer doğal afetler meydana geldiğinde başka araziye göç etmektedirler. Bu tür

¹⁵⁷ T.C. Ulan Bator Büyükelçiliği, s. 12

yaşam biçimi çobanların, sağlık ve diğer hizmetlerden pay almalarını daha da zorlaştırmaktadır¹⁵⁸.

4.2. ÜLKENİN EKONOMİK VE SOSYAL ANALİZİ

4.2.1. Ülkenin Genel Ekonomik Politikaları

Moğolistan'da iktisadi sektörleri ele alan özel iktisat politikası uygulanmaktadır.

Makroekonomik istikrarın sağlanması hedefi çerçevesinde: Ekonomide sabit bir büyüme oranı sağlanmaya çalışılmakta ve enflasyon oranını tek haneli rakamlara indirmeye çalışılmaktadır. Ayrıca kurumlar vergilere ilişkin çalışmalar yapılmakta ve uygun ithalat vergi politika izlenmektedir. Kayıt dış ekonominin ve piyasa dışı rekabetin önlenmesi konusunda adımlar atılmaktadır.

Banka ve mali sektörlerin iyileştirilmesi hedefi çerçevesinde: Mali piyasa ve aracılık hizmetlerinin geliştirilmesi konusunda önlemler alınmakta ve uygun, rekabet edilebilir nitelikte mali ve parasal bölgelerin kurulmasına yönelik yasal ortam oluşturulmaya çalışılmaktadır. Uzun vadeli kredi, ipotek yönteminin hayata geçirilmesi yoluyla vatandaşlara konut sağlanması ve kredi faizlerinin indirilmesinde para politikasını etkileyerek, etkin ekonomik faaliyetlerinin yürütülmesi için kurum ve vatandaşlara imkanlar sağlanmaktadır. Ayrıca, menkul kıymetler aracılığıyla yatırımın desteklenmesi amacıyla menkul kıymetler piyasasının geliştirilmesine yönelik önlemler alınmaktadır.

Ekonomik kalkınmada etki gösterebilecek altyapının hızla geliştirilmesi çerçevesinde: Taşımacılık sektörünün gelişim stratejisi hazırlanarak uygulamaya geçirilmesinin yanında karayolu fonunun kanuni ve yasal ortamı işler hale getirilmeye çalışılmaktadır ve demiryolunun taşımacılık şebekesi genişletilerek nakletme, geçiş kapasitesinin artırılması, uluslararası taşımacılıkta demiryolunun rekabet etme kabiliyetinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca, enerji, otoyol, haberleşme, veri tabanları birleşik şebekesinin geliştirilmesi sağlanmaktadır ve Moğolistan üzerinden geçecek uluslararası uçuş sayısının

¹⁵⁸ Çetinkaya, s. 29

arttırılması, uluslararası büyük hava alanının yeniden kurulması desteklenmeye çalışılmaktadır¹⁵⁹.

Yatırım himayesi için güvenli ortamın oluşturulması çerçevesinde: Yabancı ve yerel doğrudan yatırımları teşvik edici politikalar uygulanmaktadır ve yerel üretim ve hizmet desteklenerek, yabancı ve yerel yatırımların arttırılmasına yönelik politikalar uygulanmaktadır. Altyapı sektöründe, özel ve doğrudan yatırım desteklenmektedir.

Dış ticaret politikası çerçevesinde: İhracat her yönüyle desteklenerek, ihracatta yer alan maden miktarı azaltılmadan ihracat çeşidi arttırılmakta olup teknolojiyi geliştirme fonu kurulması yoluyla, yeni ürünlerin ihraç edilmesi teşvik edilmektedir ve yabancı ülkelerle, emek piyasasının özgürleştirilmesi, vergi oranı ve ciro(mal devir) giderinin azaltılması, ticaret ambargosu ve engellerin kaldırılması konusunda etkin çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra, dış ticarete karşılaşılan tarife ve tarife dışı engel ve zorlukların hafifletilmesi konusunda iki taraflı ve çok taraflı anlaşmaların yapılması yönünde çalışılmaktadır ve iki taraflı ve bölgesel ilişkiler; ticari faaliyet, iktisadi faaliyet, iş ve yatırım anlamında zenginleştirilerek, söz konusu ülkelerle kurulacak ilişkilerde orta vadeli program çıkarılmaya çalışılmaktadır¹⁶⁰.

4.2.2. Ülkenin Ekonomik Analizi

Sovyet döneminde kapalı piyasa sistemine sahip olan Moğolistan, 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından serbest piyasa ekonomisine geçmeye çalışmıştır. Moğol ekonomisi Sovyet sisteminin çökmesiyle büyük bir mali destekten mahrum kalmış, Sovyetlere bağımlı bir modelden müstakil bir serbest piyasa ekonomisine geçişte zorluklarla karşılaşmıştır. İlk aşamada yüksek enflasyon, işsizlik ve temel gıda maddelerinde yetersiz arz gibi önemli problemlerle mücadele eden Moğolistan'a ABD, Japonya, Almanya ve Kanada finansal destek sağlamıştır. Moğol ekonomisi 1990'lı yılların ilk yarısındaki istikrarsız dönemin

¹⁵⁹Çetinkaya, s. 33-37

¹⁶⁰Çetinkaya, s. 39

ardından 1996-2000 döneminde serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayan reformlar gerçekleştirmiş ve toparlanmaya başlamıştır¹⁶¹.

Serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayan reformlar, özelleştirme, para reformu, fiyat ve ücret serbestleştirmesi ile başlamıştır. 1991’de Moğolistan Dünya Bankası, IMF ve Asya Kalkınma Bankası’na üye olmuştur. Sovyet yardımının kesilmesi ile birlikte ülkenin karşılaştığı sorunların çözülmesine yardımcı olunması hususunda bu kuruluşlar ile anlaşmaya varılmıştır.

1995’te %6, 1996-1999 döneminde ortalama %3,5 düzeyinde büyüme kaydeden Moğolistan, 1997’de Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmuştur. 1990’lı yılların sonunda Asya’daki ve Rusya’daki finansal krizden olumsuz etkilenen Moğol ekonomisinin 2000’li yıllarda daha yüksek oranlarda büyüdüğü gözlemlenmiştir. Moğolistan 2004-2008 döneminde %7-10 düzeyinde büyümüş, 2009’da küresel finansal krizden dolayı %1,3 oranından küçülürken 2010’dan itibaren tekrar yüksek büyüme rakamlarına ulaşmıştır. 2011 yılında %17,5’lik bir oran ile dünyada ekonomisi en çok büyüyen ülke haline gelen Moğolistan, 2012 yılında da %12.5 düzeyinde iki haneli büyüme oranı kaydetmiştir¹⁶².

Ekonominin gösterdiği bu performans ağırlıklı olarak madencilik ve hizmetler sektöründen kaynaklanmış, özellikle dünya piyasalarındaki bakır fiyatlarının artışı ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır. 2012 yılına kıyasla GSYİH 2013 yılında %17.8 artarak 10.32 milyar dolar olmuştur ve ekonomi büyüme yüzde 11.7 olarak kaydetmiştir.

Kişi başına düşen gelir 2004’de 861.5 dolar iken 2011 yılında 1273.2 \$’a ulaşmıştır. 2012 yılında ise kişi başına düşen milli gelir 1631 dolardır. 2013 yılında bu rakam 1796 dolar olarak bildirilmektedir. Ticaret politikasını da içeren makroekonomik yapısal reformlar ekonominin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bununla birlikte yapısal reform süreci tamamlanmış değildir.

¹⁶¹Ömer Faruk Türk, “Moğolistan’ın Jeopolitiği, Ekonomisi ve Dış Politika Stratejisi”, **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, s.111.

¹⁶²Türk, s. 112

Enflasyon, Aralık 2013 itibariyle TÜFE, yılın ortalama oran % 10,5 olup bir önceki geçen yılın sonuna göre % 1,5 oranında düşüş göstermiştir. Son yıllarda tüketim malları ve hizmetlerin fiyat artışı yavaşlayarak, nispeten istikrara kavuşmasına rağmen, dış etkilere dolaylı tüketim malları sepetindeki petrole dayalı ürünlerin fiyatlarının artması diğer mal ve hizmetleri etkileyerek, enflasyon oranını yükseltmektedir. Enflasyon oranı 2012 yılında %14, 2013 yılında % 12.5 olarak gerçekleşmiştir¹⁶³

Tablo 16: Moğolistan'ın Temel Göstergeleri (2004-2013)

Yıllar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
GSYİH, Milyar \$	1.6	1.99	2.52	3.41	4.23	5.62	4.58	6.2	8.76	10.3
Kişi başına düşen GSYİH, \$	862	943	999	1070	1164	1249	1273	1273	1631	1796
GSYİH (%)	10.6	7.3	8.6	10.2	8.9	-1.3	6.4	17.5	12.5	11.7
Enflasyon oranı	11	9.5	6.2	17.8	22.1	4.2	13	8.9	14	12.5

Kaynak: Mongolia, Economic Indicators, www.tradingeconomic.com (13.03.2015)

2013 yılında ekonomik büyüme yüzde 11.7 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 16) Sektörler itibariyle büyüme oranı ise şu şekildedir. İnşaat %66.5, finansal ve sigorta hizmetler 27.6, madencilik % 20.7, tarım ve hayvancılık % 13.5 ve toptan ve perakendecilik için % 17 oranında artış gözlemlenmiştir. (Tablo 17)

¹⁶³ National Statistical Office of Mongolia (NSOM), **Mongolian Statistical Yearbook**, Ulanbator, 2013, s. 283

Tablo 17: Sektörlere Göre Ekonomik Büyüme Oranı, (2010-2013)

Yıllar	2010	2011	2012	2013
Tarım ve hayvancılık	-16.6	-0.5	21.6	13.5
Madencilik	3.6	7.3	8.0	20.7
Üretim	6.1	8.3	9.4	6.8
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temini	0.1	8.0	5.0	4.8
İnşaat	16.5	35.6	38.9	66.5
Toptan ve perakendecilik	39.3	38.3	24.6	17.0
Taşıma ve depolama	7.0	9.1	9.1	-1.6
Haberleşme ve İletişim	6.4	5.2	6.7	8.2
Finansal ve sigorta hizmetler	0.3	38.5	39.4	27.6
Diğer hizmetler	-11.8	21.8	18.4	10.4

Kaynak: NSOM, Mongolian Statistical Year book 2013, s.207.

Tablo 18’de Moğolistan’ın GSYİH’in sektörel dağılımı verilmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere son yıllarda GSYİH içindeki en büyük pay madencilığe aittir. Madencilikten sonra toptancılık ve perakende ile tarım, avcılık ve hayvancılık sektörleri gelmektedir. 2013 yılında GSYİH içindeki madencilığın payı yüzde 20.2, toptancılık ve perakende sektörün payı yüzde 17.4 ve tarım, avcılık ve hayvancılık sektörün payı ise yüzde 14.5’tir.

Tablo 18: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın- Sektörel Dağılımı

	2010	2011	2012	2013
	Yüzde Pay			
Toplam	100	100	100	100
Tarım, Avcılık ve Hayvancılık	14.3	12.3	14.2	14.5
Madencilik	23.6	24.1	20.2	20.2
İmalat	8.4	7.8	7.5	8.3
Elektrik, Gaz,	2.1	1.7	1.6	1.5
İnşaat	1.7	2.3	2.9	3.5
Toptancılık ve Perakende	15.6	17.6	17.7	17.4
Otel, Restoran	0.6	1.0	1.2	1.1
Ulaştırma, İletişim	7.8	7.2	6.0	4.8
Finansal Aracılık	2.9	3.4	4.2	4.7
Emlakçılık	6.6	7.0	6.9	7.3
Kamu İdaresi, Savunma, Zorunlu Sosyal	3.6	3.3	4.2	3.9
Eğitim	4.0	4.0	4.6	4.4
Sağlık Sosyal Güvenlik	1.7	1.7	1.9	1.9
Sosyal Hizmetler	0.4	0.3	0.3	0.5
Diğer	0.3	0.4	0.4	0.4

Kaynak: NSOM, Mongolian Statistical Yearbook 2013, s. 208.

4.2.3. Ülkenin Sosyal Analizi

Moğolistan'ın nüfusu 2013 yılında 2 milyon 930 bine ulaşmıştır. Nüfus artış hızı %2.2 olarak gerçekleştirmiştir. Toplam nüfusun %48.7'sini erkekler, %51.3'ünü bayanlar oluşturmaktadır. Moğolistan dünyanın en seyrek nüfuslu ülkelerinden birisidir. Ayrıca, nüfusun büyük bir bölümü belli başlı merkezlerde (örneğin, başkent Ulan Bator'da toplam nüfusun 1/3'ünden fazlası yaşamaktadır) toplanmıştır. Nüfus artışıyla birlikte, nüfus yoğunluğu da artmaktadır.

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, toplam nüfusun %27.4'ü 0-14 yaş, %69'u 15-64 yaş ve % 3.8'i ise 65 yaş ve üstü nüfustan oluşmaktadır.(Tablo 19)

Tablo 19: Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılım (2013) (Bin Kişi)

Yaş Grubu	Oran	Erkek	Kadın
0-14 yaş	%27.38	406.4	395.8
15-64 yaş	%68.81	972.8	1043.8
65 yaş ve üstü	%3.81	46.6	64.9

Kaynak: NSOM, Mongolian Statistical Yearbook 2013, s.30.

Nüfus artışına paralel olarak toplam çalışan sayısı da artmıştır. Öte yandan planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ekonomik büyüme hızının yavaşlaması sonucu işsizlik oranı 2000 yılına kadar sürekli yükselmiş ve 2000 yılından itibaren ise istikrarlı bir şekilde düşmüştür.

Tablo 20: Çalışma ve İşgücü

Yıllar	2010	2011	2012	2013
Çalışma Çağındaki Nüfus(bin)	1863.3	1798.4	1812.1	1937.1
Aktif Nüfus(bin)	1147.1	1124.7	1151.1	1198.3
Toplam Çalışan Sayısı(bin)	1033.7	1037.7	1056.4	1103.6
Kayıtlı İşsizler(bin)	38.3	57.2	35.8	42.8
İşgücüne Katılım Oranı(%)	61.6	62.5	63.5	63.9
İşsizlik Oranı(%)	9.9	7.7	8.2	7.9

Kaynak: NSOM, Mongolian Statistic Yearbook 2013, s. 49.

Çalışan nüfusun 2013 yılı itibarıyla sektörel dağılımı, tarım ve hayvancılık sektöründe %29.8, madencilik sektöründe 4.6, imalat sektöründe %7.3, ticaret sektöründe %14.1, ulaştırma ve haberleşme sektöründe %1.5, inşaat sektöründe %6.6 ve diğer sektörlerde %36.1'dir (Tablo 21). Çoğu sektörlerde çalışanların sayısının kesintisiz olarak artmasına rağmen tarım ve hayvancılık sektöründe çalışanların sayısı düşüş göstermektedir. Bunun nedeni, son yıllarda kuraklık ve aşırı derecede kar yağışından dolayı hayvan sayısının azalması ve nüfusun başkentte yaşamaya başlamasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 21: Sektörler İtibariyle İstihdam

Yıl Sonu itibariyle, 1000 Kişi			Yüzde Pay	
	2012	2013	2012	2013
Toplam	1056.4	1103.6	100	100
Tarım, Avcılık ve Hayvancılık	370.0	329.1	35.02	29.82
Madencilik	46.7	50.3	4.42	4.56
İmalat	64.9	81.0	6.14	7.34
Elektrik, Gaz,	14.5	13.8	1.37	1.25
İnşaat	59.2	72.4	5.60	6.56
Toptancılık ve Perakende	131.3	156.0	12.42	14.14
Otel, Restoran	30.2	31.7	2.85	2.87
Ulaştırma, İletişim	14.7	16.7	1.39	1.51
Finansal Aracılık	17.4	20.9	1.64	1.89
Emlakçılık	1.2	0.8	0.11	0.07
Kamu İdaresi, Savunma, Zorunlu Sosyal	62.9	65.3	5.95	5.92
Eğitim	86.3	89.8	8.17	8.14
Sağlık Sosyal Güvenlik	37.5	40.4	3.55	3.66
Sosyal Hizmetler	7.4	9.2	0.70	0.83
Diğer	19.8	20.2	1.87	1.83

Kaynak: NSOM, Mongolian Statistical Yearbook 2013, s.58.

4.3. DIŞ EKONOMİK VE POLİTİK İLİŞKİLERİ

4.3.1. Ülkenin Dış Ticari İlişkileri

Moğolistan dünyanın 168 ülkesi ile dış ticaret gerçekleştirmektedir. Moğolistan'ın dış ticaretinde en önemli ülkeler, güney komşusu Çin ile kuzey komşusu Rusya'dır¹⁶⁴. Moğolistan'ın 2004 yılında 1,9 milyar dolar olan dış ticareti yıllar itibariyle düzenli olarak artarak 2008 yılında 5,8 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu değer 2,5 milyar doları ihracat ve 3,2 milyar doları ithalat olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında küresel mali ve ekonomik krizin etkileri Moğolistan'da da görülmüş ve dış ticaret %30,4 azalarak 4 milyar dolara gerilemiştir. 2010 yılı krizin etkisinin azaldığı ve geriye dönüşün başladığı bir yıl olarak görülmektedir¹⁶⁵. 2013 yılında ise ülkenin toplam ihracatı 4,3 milyar dolar ithalatı ise 6,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacmi 10627 milyon dolara ulaşarak 2012 yılının aynı dönemine kıyasla 496 milyon dolarlık (% 4.5 oranında) düşüş göstermiştir. İhracat % 9.0, ithalat ise % 5.7 oranında düşüş göstermiştir. 2012 yılında dış ticaret dengesi 2353 milyon dolar, 2013 yılında ise 2082 milyon dolar açık vermiştir. Dış denge açığının GSYİH içindeki payı 2013 yılında %20.2 olmuştur.(Tablo 22)

Tablo 22: Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon Doları)

Yıllar	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013
Toplam	1150	1215	1891	3018	6155	6109	11123	10627
İhracat	536	524	870	1529	2539	2908	4385	4273
İthalat	615	691	1021	1489	3616	3200	6738	6355
Açık	-79	-166	-152	39	-1077	-292	-2353	-2082

Kaynak:T.C. Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr (21.04.2015)

Moğolistan'ın ihracatındaki en önemli ürünlerden biri kömürdür ve toplam kömür ihracatının %99'unu Çin'e gerçekleştirmektedir. Aşağıdaki Tablo 23'de 2011-2013 yıllarında Moğolistan'ın ihraç ettiği ürünler yer almaktadır. Buna göre 2013 yılı

¹⁶⁴ Moğolistan Ticari ve Sanayi Odaları, **Moğolistan Ekonomi ve Ticari Beyaz Kitabı**, Ulanbator, 2014, s. 52

¹⁶⁵ Moğolistan Dış Ticareti,T.C Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/portaltmViewerUlkelere.3AEK> (21.04.2015)

itibariyle 1116 milyon dolar kömür, 949 milyon dolar bakır, 515 milyon dolar ham petrol ve 310 milyon dolar altın ihraç edilmiştir. Bu ürünlerin toplam ihracat içindeki payı %68'dir.

Tablo 23: Moğolistan'ın İhraç Ettiği Başlıca Ürünler (Milyon dolar)

GTIP		2011	2012	2013
2701	Taşkömürü; taşkömüründen elde edilen briketler, topak vb. Katı yakıtlar	1028	1660	1116
2603	Bakır cevherleri ve konsantreleri	895	1030	949
2601	Demir cevherleri ve konsantreleri	222	554	654
2709	Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	224	243	515
7108	Altın (ham, yarı işlenmiş, pudra halinde)	163	226	310
5102	İnce/kaba hayvan kılları (kardesiz/taranmamış)	87	102	194
2608	Çinko cevherleri ve konsantreleri	88	96	119
2529	Feldispat; lösit; nefelin ve siyenit nefelin; florspat	81	84	83
5105	Yün, ince/kaba hayvan kılları (kardeli/taranmış)	69	70	58
2613	Molibden cevherleri ve konsantreleri	11	43	29
7403	Aritilmiş bakır, işlenmemiş bakır alaşımları	20	24	16
4105	Koyun ve kuzuların dabalılanmış derileri	3	22	15
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	35	21	12
0504	Hayvan bağırsak, mesane ve midesi (taze, soğutulmuş, dondurulmuş, tuzlanmış)	17	17	12
6106	Kadın/kız çocuk için bluz, gömlek, gömlek; bluz (örme)	8	13	11
8802	Diğer hava taşıtları, uzay araçları	22	13	11
4106	Diğer hayvanların dabalılanmış derileri	7	12	10
8431	Ağır iş makine ve cihazlarının aksamı, parçaları	7	11	9
8429	Dozerler, greyder, skreyper, ekskavatör, küreyici, yükleyici vb.	4	9	9
2402	Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purlar, sigarillolar ve sigaralar	8	9	8
	Toplam	3071	4343	4269

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı Veri Sistem, <http://www.ekonomi.gov.tr/> (21.04.2015)

2013 yılı itibariyle Moğolistan dünyanın 60 ülkesine ihraç yapmakta olup toplam ihracatın %87.1'si Çin, Kanada, İtalya ve Rusya iledir. Bu ihracatta Çin'in payı %82, Kanada'nın %3, İtalya'nın %1.1 ve Rusya'nın payı %1'dir.(Tablo 24)

Tablo 24: İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı(ilk 10)(Milyon Dolar)

Ülke Adı	2009	2010	2011	2012	2013
Çin	1339	2550	3701	3944	3501
Kanada	140	225	245	167	126
İtalya	25	45	54	46	47
Rusya	63	79	89	64	41
Güney Kore	21	39	61	54	27
ABD	16	13	11	42	21
Japonya	7	23	18	26	19
Almanya	14	12	18	14	17
Tayvan	6	16	66	43	16
İngiltere	27	64	18	11	13
Toplam	1689	3123	4387	4475	3879

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı Veri Sistem, <http://www.ekonomi.gov.tr/> (21.04.2015)

Moğolistan'ın ithalatındaki ürün yapısında, petrol, taşıt araçları ve makina ve teçhizat, gıda, ve diğer tüketim malları yer almaktadır. Son zamanlarda özellikle madencilik alanında kullanılan makine ve araçların ithalatında artış görülmektedir.(Tablo 25)

Tablo 25: Moğolistan'ın İthal Ettiği Başlıca Ürünler(Milyon Dolar)

GTİP	ÜRÜN ADI	2011	2012	2013
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	626	984	1410
8703	Otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları	131	347	373
8704	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	147	281	307
8429	Dozerler, greyder, skreyper, ekskavatör, küreyici, yükleyici vb	92	280	169
8802	Diğer hava taşıtları, uzay araçları	626	984	132
8474	Toprak, taş, metal cevheri vb. Ayıklama, eleme vb. İçin makineler	131	347	118
2716	Elektrik enerjisi			113
8431	Ağır iş makine ve cihazlarının aksamı,			106
2523	Çimento			98
7308	Demir/çelikten inşaat ve aksamı			95
7214	Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)			90

GTİP	ÜRÜN ADI	2011	2012	2013
8517	Telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar			88
2713	Petrol yağlarının/bitümenli minerallerden elde edilen yağların kalıntıları			84
4011	Kauçuktan yeni dış lastikler			84
3004	Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)			65
1806	Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları			60
2402	Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purlar, sigarillolar ve sigaralar			55
8428	Kaldırma, istifleme, yükleme, boşaltma makine ve cihazları			48
8528	Televizyon alıcıları, video monitörleri ve projektörler			45
8705	Özel amaçlı motorlu taşıtlar			45
	Toplam	3455	6313	6358

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı Veri Sistem, <http://www.ekonomi.gov.tr/> (21.04.2015)

Moğolistan, 2013 yılında 137ülkeden mal ithal etmiştir. Bu ithalat içinde Çin % 39; Rusya % 25; Güney Kore % 6.2; Japonya % 4.7; ABD % 4.4, Almanya % 3.7; Belarus % 1.8; Singapur %1.3; Kazakistan % 1ve Polonya % 0.9’lik payı ile toplam ithalat tutarının %88’ine sahiptirler. (Tablo 26)

Tablo 26: İthalatın Ülkelere Göre Dağıtımı (Milyon Dolar)

Ülke Adı	2009	2010	2011	2012	2013
Çin	1058	1450	2732	2654	2450
Rusya	654	937	1486	1851	1572
Güney Kore	167	192	350	433	399
Japonya	107	160	323	345	300
ABD	40	115	313	665	282
Almanya	56	117	205	199	234
Belarus	11	13	77	111	112
Singapur	51	75	82	69	81
Kazakistan	31	23	35	53	63
Polonya	17	30	50	47	59
Toplam	2426	3479	6388	7145	6241

Kaynak:T.C. Ekonomi Bakanlığı Veri Sistem, <http://www.ekonomi.gov.tr/> (21.04.2015)

4.3.2. Ülkenin Türkiye ile Ticari İlişkileri

Türkiye ile Moğolistan arasındaki diplomatik ilişkiler 24 Haziran 1969 tarihinde kurulmuştur. Türkiye'nin Ulan Bator Büyükelçiliği 1996'da, Moğolistan'ın Ankara Büyükelçiliği ise 1997 yılında açılmıştır. Türkiye-Moğolistan ilişkileri ortak tarihi ve kültürel bağlar temelinde sorunsuz seyretmekte; her iki tarafta da siyasi, ekonomik-ticari, askeri, kültürel vb. tüm alanlarda işbirliğinin daha da gelişmesi isteği ve kararlılığı mevcut bulunmaktadır. İkili ilişkilerin geliştirilebilmesini teminin hemen hemen her alanda gerekli hukuki zemin, imzalanan çerçeve anlaşmalarla oluşturulmuştur¹⁶⁶.

Türkiye ile Moğolistan arasındaki ikili ticaret özellikle son 3 yılda artan bir seyir izlemektedir. Ancak ikili ticaret hacmi hedeflenen seviyelerin altındadır. Türkiye'nin Moğolistan'a ihracatının bu seviyelerde kalması, büyük oranda iki ülke arasındaki uzaklık, taşıma yollarının sınırlı ve sürelerinin uzun olmasından kaynaklanmaktadır. Ürünlerin Moğolistan'a ulaşımın en iyi ihtimalle 45 gün sürüyor olması ticaretin gelişmesinin önündeki engel olarak çıkmaktadır.

Moğolistan'da dış ticarete Çin'e bağımlı kalınmak istenmemekte, ticaretin Batılı ülkeler ile çeşitlendirilmesinin gereğine inanılmaktadır. Bu kapsamda Avrupa ülkelerine göre daha rekabetçi üretim yapan Türkiye ile ticaretin önemi artmaktadır.

İki ülke arasında taşımacılıkla ilgili en uygun çözümün havayolu kargo taşımacılığı olduğu anlaşılmaktadır. Bunun sağlanması halinde Türkiye'den başta yaş meyve ve sebze başta olmak üzere, tekstil ve konfeksiyon, ev tekstili, inşaat malzemesi, gıda ürünleri, mutfak malzemeleri, elektrikli ev aletleri, ayakkabı, tıbbi ürünler, otomotiv ürünleri, makine ve teçhizat ve benzeri her türlü ürünün Moğolistan piyasasına girmesi ve tüketiciler nezdinde ilgi görmesi kaçınılmazdır.

Türkiye ile Moğolistan arasındaki ikili ticaret hacmi yıllar boyunca dalgalanmakla birlikte, sürekli Türkiye lehine gerçekleşmiştir. 2010 yılında Türkiye'nin Moğolistan'a yaptığı ihracatı 11.2 milyon dolar olarak gerçekleşirken

¹⁶⁶T.C.Ulan Bator Büyükelçiliği, <http://www.musavirlikler.gov.tr/detay.cfm?AlanID=3&dil=TR&ulke=MOG> (20.04.2015)

ithalatı ise 0.9 milyon dolar olmuştur. İkili ticaret hacmi, 2011 yılının ilk 9 ayında en yüksek seviyeye ulaşarak bir önceki senenin 9 aylık dönemine göre %349 artarak 46.4 milyon dolara yükselmiştir. Aynı dönemde Türkiye ikili ticarete 40.4 milyon dolar fazla elde etmiştir¹⁶⁷.

2013 yılında ise Türkiye'nin Moğolistan'a ihracatı 48.2 milyon dolar ithalatı ise 0.4 milyon dolar olmuştur. 2014 yılında bir önceki göre %27 oranında düşürerek 35.5 milyon dolara ulaştırmıştır. Bunun 35,4 milyon dolarlık ihracat, 0,1 milyon dolarlık ise ithalatı olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 27)

Tablo 27: Türkiye-Moğolistan Arasındaki İkili Ticaret (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2008	12,9	1,1	14,0	11,8
2009	5,6	0	5,6	5,6
2010	11,2	0,9	12,1	10,3
2011	43,4	3,0	46,4	40,4
2012	35,8	0	35,8	35,8
2013	48,2	0,4	48,6	47,8
2014	35,4	0,1	35,5	35,3

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı Veri Sistem, <http://www.ekonomi.gov.tr/> (21.04.2015)

Aşağıdaki Tablo 28'de 2012-2014 yılları arası Türkiye'nin Moğolistan'a ihraç ettiği başlıca ürünler yer almaktadır. Bu ürünler arasında ilk sırada elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler; demir veya çelikten elektriksiz merkezi ısıtmaya mahsus radyatör, motorlu hava püskürtücüler ile çikolata gelmektedir. Türkiye'nin Moğolistan'a ihracatında sanayi ürünlerinin ağırlığı giderek artmaktadır.

Tablo 28: Türkiye'nin Moğolistan'a İhraç Ettiği Başlıca Ürünler(Bin Dolar)

GTİP	Ürün Adı	2012	2013	2014
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler	2.903	2.997	4.063
7322	Demir veya çelikten elektriksiz merkezi ısıtmaya mahsus radyatör, motorlu hava püskürtücüler,	2.057	4.472	3.788
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	2.454	2.134	2.547

¹⁶⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Moğolistan Dış Ticaret, T.C Ekonomi Bakanlığı, Moğolistan Dış Ticareti, <http://www.ekonomi.gov.tr/> (21.04.2015)

GTİP	ÜRÜN	2012	2013	2014
8437	Tohum, hububat, kuru baklagilleri temizleme, tasnif etme ayıklama ve öğütmeye mahsus makina ve cihaz	2.070	6.943	2.355
1806	Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	2.444	1.751	2.283
6403	Dış tabanı kauçuktan, plastik maddeden, tabii veya terkip yoluyla elde edilen köseleden ve yüzü deri	1.005	1.475	1.168
3401	Sabunlar, yüzey aktif organik ürünler ve müstahzarlar	971	1.244	1.019
4818	Tuvalet kağıtları, kağıt havlu, mendil, kumaş, masa örtüsü, kağıt mendiller vb.	769	1.011	1.018
1905	Ekmek, pasta, kek, bisküvi ve diğer ekmekçi mamüller, hosti, boş ilaç kapsülü mühür güllacı, pirinç	1.896	1.125	971
8528	Monitörler ve projektörler, televizyon alıcı cihazları	373	437	842
9619	Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri ve benzeri hijyenik eşya	220	459	808
7321	Demir veya çelikten sobalar, mutfak soba ve ocakları, barbekü, mangal, gaz ocakları vb ile bunların	1.297	4.145	676
3004	Tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	37	442	667
7113	Mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallerden veya kıymetli metallerle kaplama metallerden)	1.553	1.033	607
6203	Erkekler ve erkek çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, pantolon, tulum ve şort (yüzme)	153	872	587
2106	Tarifenin başka yerinde yer almayan gıda müstahzarları	651	793	565
8418	Buzdolapları, dondurucular ve diğer soğutucu ve dondurucu cihazlar ve ısı pompaları	172	321	508
7308	Demir veya çelikten inşaat ve inşaat aksamı, inşaatla kullanılmak üzere hazırlanmış demir veya çelik	1.353	197	491
8474	Toprak, taş, metal cevheri vb. Ayıklama, eleme, tasnif, ayırma, yıkama, kırma, öğütme, yoğurma,	3	2.092	461
7309	Demir veya çelikten depo, sarnıç, küvler vb kaplar ve mekanik veya termik tertibatı	9	792	444

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı Veri Sistem, <http://www.ekonomi.gov.tr/> (21.04.2015)

Aşağıdaki Tablo29’de 2012-2014 yılları arası Türkiye’nin Moğolistan’dan ithal ettiği başlıca ürünler yer almaktadır. 2014 yılında Türkiye’nin Moğolistan’dan ithal ettiği ürünlere bakılacak olursa, ilk sırada 103 bin dolarlık kazak, süveter, hırka, yelek vb. eşya (örme) yer almıştır. Bunun yanı sıra yaklaşık 2 bin dolarlık şallar, eşarplar, fularlar, kaşkollar, peçeler, duvaklar vb eşya ile kendine has fonksiyonlu diğer elektrikli makina ve cihazlar da ilk sıraya girmiştir.

Tablo 29: Türkiye’nin Moğolistan’dan İthal Ettiği Başlıca Ürünler(Bin Dolar)

GTIP	Ürün Adı	2012	2013	2014
6110	Kazak, süveter, hırka, yelek vb. Eşya (örme)	3	275	103
6214	Şallar, eşarplar, fularlar, kaşkollar, peçeler, duvaklar vb eşya	-	147	11
8543	Kendine has fonksiyonlu diğer elektrikli makina ve cihazlar	-	-	2
8471	Otomatik bilgi işlem mak. Bunlara ait birimler; manyetik veya optik okuyucular, verileri koda dönüşt	-	-	2
4101	Sığır (buffalo dahil) ve at cinsi hayvanların dabalıanmış veya crust (arakutmalı) post ve derileri	-	-	1
4901	Kitaplar, broşürler, risaleler ve benzeri matbuat	-	-	1
6301	Battaniyeler, diz battaniyeleri	-	-	1
6114	Diğer giyim eşyası (örme)	-	-	1
4202	Deri ve köseleden sandık, bavul, valiz, evrak çantası, seyahat eşyası, kılıf vb.	-	-	1
3822	Deri ve köseleden sandık, bavul, valiz, evrak çantası, seyahat eşyası, kılıf vb.	-	-	1
4106	Diğer hayvanların dabalıanmış veya crust (ara kurutmalı) post ve derileri	-	-	1
4105	Koyun ve kuzuların dabalıanmış veya crust (ara kurutmalı) derileri	-	-	1
8473	84.69 ila 84.72 pozisyonlarındaki makina ve cihazlarda kullanılmaya elverişli aksam-parça-aksesuarla	-	-	-
8541	Diyodlar, transistörler vb yarı iletken tertibat; ışık yayan diyodlar; monte edilmiş piezo elektrik	-	-	-
4016	Sertleştirilmemiş vulkanize kauçuktan diğer eşya	-	-	-
2506	Kuvars (tabii kumlar hariç), kuvarzit	-	-	-
5105	Yün, ince veya kaba hayvan kılları (kardeli/taranmış)	-	14	-
6304	Diğer mefruşat eşyası (94.04 pozisyonundakiler hariç)	3	-	-
8207	El aletlerinin veya makineli aletlerin değişebilir parçaları	-	-	-

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı Veri Sistem, <http://www.ekonomi.gov.tr/> (21.04.2015)

4.3.3. Ülkenin Dış Politik İlişkileri

Çin’e ve Rusya’ya bağımlılığa mecbur bırakan coğrafyası Moğolistan’ı bu iki ülke dışındaki üçüncü ülkelerle işbirliğini öngören bir dış politika stratejisi tasarlamaya sevk etmiştir.

Orta doğu Asya’da yer alan Moğolistan’ın sadece Rusya Federasyonu’na ve Çin Halk Cumhuriyeti’ne sınırı vardır. Denize çıkışı bulunmayan Moğolistan, coğrafi olarak kuzeyde Rusya, güneyde Çin tarafından çevrelenmiş durumdadır. Moğolistan’a üçüncü ülkelerden hava ve kara yoluyla gerçekleştirilecek nakliyat ve ziyaretler, Rusya’nın veya Çin’in hava sahasını veya karayollarını açmasına bağlıdır. Aynı şekilde Moğolistan, ancak Rusya ve/veya Çin üzerinden dünyaya açılabilir bir konumdadır. Bölgedeki güç dengesi de Moğolistan’ı Moskova ve Pekin’e bağımlı kılan önemli bir unsurdur. Moğolistan, enerji ve savunma alanında Rusya’nın etkisinde iken, ekonomik açıdan Çin’in nüfuz sahasındadır. Rusya ve Çin’e bağımlılığı kaçınılmaz kılan bu coğrafi konum ve güç dengesi, Moğol devlet aklını Moskova ve Pekin’le iyi komşuluk ilişkilerini korumaya ve bu iki ülke dışındaki üçüncü ülkelerle ilişkilere odaklanmaya sevk etmiştir. Moğol karar mercileri, dış politika uygulamalarını Rusya ve Çin’in tepkilerini hesaba katarak gerçekleştirmekte, özellikle bu iki ülkeyi tahrik edebilecek politikalardan imtina etmektedir¹⁶⁸. Ancak Moğolistan, tamamen bu iki ülkeye veya sadece bu ülkelerden birisine bağımlı kalmayı da arzu etmemekte, üçüncü ülkelerle irtibatını güçlendirmeye çalışmaktadır. Moğol devletinin bu yaklaşım doğrultusunda geliştirdiği üçüncü komşuluk stratejisinin coğrafyanın dış politika üzerindeki etkisinin belirgin bir örneği olduğu ifade edilebilir.

Moğolistan Çin İlişkilerine bakıldığında, tarihi süreçte Doğu Asya toprakları Çin ve Moğol hanedanlıklarının mücadelelerine sahne olmuş ve bu iki topluluk farklı dönemlerde birbirine hâkim olmaya çalışmıştır. 1912 yılında Mançu Hanedanı’nın yıkılmasıyla birlikte yeni kurulan Çin devleti, Moğolistan’ı da sınırlarının içerisine almak istemiş ve bağımsızlık hareketinin filizlendiği Moğol topraklarını baskı altında tutmuştur. 1920’li yıllara kadar süren mücadeleler sırasında Rusya’daki sosyalist rejimden etkilenen Moğol liderler, Bolşeviklerin desteğiyle Çinlilere karşı bağımsızlığını kazanmıştır. Çin, Moğolistan’ın bağımsızlığını ancak İkinci Dünya

¹⁶⁸ MongolianMinistry of ForeignAffairs, Mongolia’sForeignPolicy in thePoliticalField, http://www.mfat.gov.mn/index.php?option=com_content&view=article&id=80%3Aii-&catid=36%3A2009-12-20-21-52-14&Itemid=55&lang=en.(19.04.2015)

Savaşı'ndan sonra bir süper güç olarak ortaya çıkan SSCB'nin baskısı ile 1946'da tanımıştır¹⁶⁹.

Çin Halk Cumhuriyeti, hâlihazırda Moğolistan'ın en büyük ticari ortağı, konumundadır. Çin aynı zamanda Moğolistan'daki en büyük yabancı yatırımcıdır. Çin, Ulan Bator'un serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde gerçekleştirdiği özelleştirme projelerini fırsata dönüştürmüş, Moğolistan'da çok sayıda yatırım başlatmıştır¹⁷⁰. Daha çok maden kaynaklarına odaklanan Çin, Moğolistan'da yaklaşık 3,7 milyar dolar büyüklüğünde yatırıma sahiptir. Moğolistan'daki Gobi bölgesinin güneyinde bulunan 6 milyar metrik tonluk kömür rezervlerini işletmek isteyen Çin, bu doğrultuda büyük çaba sarf etmektedir. Gobi bölgesindeki rezervlerden çıkarılacak kömürün tüm Çin'in enerji ihtiyacını 3 yıl boyunca karşılayabilecek büyüklükte olduğu tahmin edilmektedir¹⁷¹.

Moğolistan-Rusya ilişkileri SSCB'nin dağıldığı dönemde durmuş olsa da müteakip dönemde yeniden canlanmıştır. Rusya, Moğolistan'ın hala en yakın ve güvenilir dostu konumundadır. İkili ticarete savunma sanayi ve enerji ön plandadır. 1990'ların başında Moğolistan-Rusya ilişkilerinde Moğolistan'ın SSCB'ye olan yaklaşık 17 milyar dolarlık borcu sebebiyle sorun yaşanmıştır. Moğolistan'ın borçta indirime gidilmesini ve uzun vadeli bir taksitlendirme talep etmesi Rus yetkililer tarafından kabul edilmemiş, bu uyuşmazlık ikili ilişkilere olumsuz biçimde yansımıştır. Ancak Rusya'da Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle Moğolistan'ın borcu 11 milyar dolara indirilmiş ve vade uzatılmıştır. Putin dönemiyle birlikte Moğolistan-Rusya arasında askeri işbirliğinin geliştiği görülmektedir. İki ülke, Rusya'nın Buryatya bölgesinde her yıl "Selenga" adı altında ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirmektedir¹⁷².

Moğolistan-Rusya arasındaki ticari ilişkiler iki ülke için de önem arz etmektedir. Moğolistan'ın toplam ithalatının %25'sini (2013) Rus ürünleri

¹⁶⁹ Türk, s. 115

¹⁷⁰ Morris Rossabi, **Modern Mongolia: From Khan to Commissar to Capitalist**, Los Angeles: University of California Press, 2005, s. 244.

¹⁷¹ Julian Dierkes, "Mongolia's Evolving Foreign Investment Regime," **East Asia Forum**, Ocak 2013.

¹⁷² Türk, s. 118

oluşturmaktadır. Moğolistan, akaryakıt ihtiyacının %90'ını Rus Rostneft Şirketi'nden tedarik etmektedir.

Moğolistan ve Rusya'yı birbirine bağlayan demiryolları, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin güçlenmesine imkân tanırken, Rusya'nın Çin pazarına, Moğolistan'ın ise dünya pazarlarına ulaşmasına hizmet etmektedir. Ülkedeki mevcut demiryolları vasıtasıyla Rusya'dan Çin'e yılda yaklaşık 10 milyon ton yük taşınmaktadır. Moğolistan ise 2005 yılında Moskova'yı stratejik ortak ilan ederek Rusya üzerinden Moğolistan'ı dünya piyasalarına açacak 7 milyar dolarlık demiryolu hamlesini başlatmıştır.

Moğol yetkililer, Çin ve Rusya dışındaki ülkelerle bu iki ülkeyi tahrik etmeyecek seviyede ve muhtevada ilişkiler tesis etmeye yönelmiş, bu yaklaşımı üçüncü komşuluk stratejisi ifadesi ile kavramsallaştırmıştır. Üçüncü komşudan kasıt tek bir ülke değildir. Üçüncü komşu Çin ve Rusya dışındaki bütün ülkeleri kapsamaktadır. Moğolistan, bu strateji doğrultusunda başta ABD olmak üzere Kanada, Japonya, Güney Kore ve Avustralya gibi ülkelerle, NATO ve AB gibi uluslararası teşkilatlarla ticari-diplomatik-askeri ilişkiler geliştirmeye özen göstermektedir.

Japonya, Kanada, ABD ve Güney Kore aynı zamanda Moğolistan'ın sosyalist rejimden çıkma sürecinde bu ülkeye destek sağlayan ülkelerdir.

Moğolistan'ın ilişki tesis ettiği üçüncü komşular arasında ABD'nin öne çıktığı gözlemlenmektedir. İki ülke arasında 1994'te başlatılan küçük çaplı askeri tatbikatlar, günümüzde "KhanQuest" adıyla uluslararası bir boyut kazanmıştır. ABD, eğitim desteği çerçevesinde Moğol askerlerine modern harp eğitimi de sağlamaktadır¹⁷³.

Moğolistan'ın Kuzey Amerika'da Kanada ile güçlü ticari ilişkiler geliştirmiştir. Moğolistan'ın piyasa ekonomisine geçişiyle birlikte Moğolistan'la ilişkilerini geliştirerek sürdüren Kanada, Moğolistan'da büyük yabancı yatırımcılarından biridir. Özellikle Moğolistan'daki maden kaynaklarına ilgi duyan

¹⁷³ Morris Rossabi, s.194.

Kanadalı şirketler, kuzeydoğu Moğolistan'daki (Oyu Tolgoi) 2.500 hektarlık uranyum alanını işletmektedir.

Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ile Soğuk Savaş yıllarında iyi ilişkiler geliştiren Moğolistan'ın liberal ekonomiye geçmesi, Kuzey Kore ile ilişkilerine zarar verse de, ikili ilişkiler sürdürülmüştür. Açık piyasa sistemini benimsemesinin ardından Güney Kore ile ilişkilerini de yoğun olarak geliştirmektedir. Moğollar ile Kore yarımadasındaki toplum arasında kültürel yakınlık da bulunmaktadır. Kore toplumu soylarının Moğolistan'dan geldiğine inanmaktadır.¹⁷⁴

Moğolistan-Japonya ilişkileri 1970'lerden itibaren gelişmeye başlamış, 1990'dan sonra ivme kazanmıştır. Dış politikada Japonya ile ilişkilere öncelik ve önem verilmektedir. Japonya bugün Moğolistan'a en çok yardım ve kredi sağlayan ülke haline gelmiştir. Son yıllarda iki ülke arasında üst düzeyde temaslar ve ziyaretler gerçekleştirilmektedir.

Moğolistan, Avrupa ülkeleri için ekonomik ve siyasi öneme sahiptir. Çeşitli hibe ve yardımların yanı sıra, ticaretin geliştirilmesine yönelik danışmanlık hizmetleri veren, finans temin eden kurum ve kuruluşlarla Avrupa ülkeleri, Moğolistan'da faaliyette bulunmakta ve ekonominin canlandırılmasına yönelik çalışmalarda yoğunlaşmaktadır.

Ülkenin dış ticaret politikasının temel çizgilerini belirleyen ve 1994 yılında kabul edilen "Moğolistan'ın dış politika konsepti" belgesinde, Moğolistan'ın askeri ittifaklara ve gruplaşmalara katılmaktan kaçınarak, topraklarını ve kara sahasını başka ülkeler aleyhine kullanırmayacağı kaydedilmekte, açıklık ve bağlantısızlık esasına dayalı bir dış politika güdüleceği bildirilerek, tüm ülkelerle iyi ilişkiler geliştirilmesi ve uluslararası alanda ülkenin durumunun güçlendirilmesi doğrultusunda hareket edileceği ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra ülke topraklarının tümü nükleer silahlardan arındırılmış bölge ilan edilmiştir¹⁷⁵.

¹⁷⁴Türk, s. 120

¹⁷⁵ Çekinkaya, s. 31

4.4. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE YASAL MEVZUAT

4.4.1. Yabancı Yatırım Teşvikler

Moğolistan yabancı yatırımcılara sektöre özel teşvikler vermektedir. Bunlar¹⁷⁶:

- Aşağıdaki sektörlerde yatırım yapan yabancı yatırımcılar ilk on yıl gelir vergisinden %100, sonraki beş yıl ise %50 oranında muaftır:
 1. Enerji, altyapı yatırımları; enerji fabrikaları ve termal fabrikalar, güç iletme ağları
 2. Karayolu, tren yolu ve hava yolu kargo ulaşımını kapsayan ulaştırma altyapısı
 3. Mühendislik, inşaat ve telekomünikasyon ağları

Not: Bu muafiyetler özelleştirme ile edinilen şirketler için geçerli değildir.

- Aşağıdaki alanlara yatırım yapan yabancı yatırımcılar gelirler vergisinden ilk beş yıl %100, sonraki beş yıl ise %50 oranında muaftır:
 1. Petrol ve Kömür
 2. Metalürji ve metal işleme
 3. Kimyasal üretim
 4. Makine
 5. Elektronik

Diğer alanlara yapılan yatırımlara da parlamento kararı ile vergi muafiyetleri çıkarılabilmektedir. Bu muafiyetler her bir yatırım için parlamentoda görüşülmektedir.

Diğer Teşvikler

- Ham yün, kaşmir ve deri işleme haricindeki alanlara yatırım yapan bir işletme 3 yıl boyunca ürettiği ürünün %50'sinden fazlasını ihraç ederse gelir vergisinden 3 yıl boyunca tamamen ve takip eden 3 yıl boyunca da %50 oranında muaftır.

¹⁷⁶ T.C. Ulanbator Büyükelçiliği, s. 47

- Yabancı yatırımla kurulmuş şirketlerin birer parçası olarak yabancı yatırımcı tarafından Moğolistan'a getirilen teknolojik ekipman ve makine için gümrük vergisi ve KDV muafiyetleri verilir. Bu şirketler tahıl yetiştirilmesi, hayvan yemi fabrikası, kömür madeni, petrol ve gaz işleme, uranyum madeni, demir ve diğer mineraller, gıda, kürk, deri ve ağaç ürünleri imalatı, kimyasal imalatı veya ikincil ham madde işlenmesi alanlarında çalışmalıdır. Bazı durumlarda alt yapı şirketleri de bu maddeden faydalanabilir.
- Elde ettiği kazancı yeniden yatırıma dönüştüren yabancı yatırımcı aynı işletme için yapmış olduğu yatırımdan yaptığı ek yatırım değerinde bir vergi muafiyeti kazanmaktadır.

Bunlara ek olarak, yabancı yatırımlar için başka vergi muafiyetleri de söz konusudur; ancak, bu muafiyetlerin boyutu ve süresi yabancı yatırımın boyutu ile ilgilidir. Yatırımın boyutu büyüdükçe vergi muafiyeti de artabilmektedir. Keza, hükümet 2 milyon dolardan fazla yatırım yapacak yabancı yatırımcılar ile istikrar anlaşması imzalayabilmektedir. İstikrar anlaşması ile yasalarda yabancı yatırımcı aleyhine bir değişiklik olması durumunda yatırımcı için daha avantajlı durumda olan eski yasanın uygulanması imkanı verilmektedir. En az 2 milyon dolarlık yatırım yapan yatırımcılar 10 yıl süreli sabit vergiden faydalanmaktadır. 10 milyon dolar üstünde yapılan yatırımlar için bu tür bir anlaşmanın süresi 15 yıla çıkarılabilmektedir¹⁷⁷.

4.4.2. Yabancı Yatırım Hakları ve Vergi mevzuatı

Yabancı Yatırım Hakları:

- Moğolistan yasaları tarafından yasaklanmayan tüm üretim ve hizmetsektörü iş sahalarında çalışma
- Tamamen yabancı sermayeli ya da Moğol yatırımcılarla ortaklaşa girişimlerde bulunabilme
- Yerli yatırımcılarla aynı anlaşma şartlarında yer alma
- Varlık ve sermayeye sahip olma, kullanma ve yararlanma.

Moğolistan Vergi Mevzuatına göre, Moğolistan'daki önemli vergiler şunlardır:

1) Teşebbüs ve kurumlar vergisi,

¹⁷⁷ Ocak, s.13.

- 2) Gümrük vergisi,
- 3) Katma değer vergisi,
- 4) Özel vergi,
- 5) Yakıt ve mazot vergisi,
- 6) Maden kaynağı kullanım vergisi.

Moğolistan'da faaliyet gösteren bütün yerel teşebbüs, şirket, kooperatif, ortak şirket ve yabancı yatırımlı şirketler, Moğolistan'da kazanç elde eden yabancı şirketlerin temsilcilikleri, ticari banka, kredi ve sigorta şirketleri, dini kurumlar, devlet ve yerel mülk şirketleri vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi Kanunu'nun 5. maddesine göre vergi mükellefleri şunlardır.

- Moğolistan vatandaşı
- Yabancılar ve vatansızlar
- Moğol ve yabancı teşebbüsler ile Moğolistan'da faaliyet gösteren vakıflar

Teşebbüs ve kurumlar vergisi oranı, gelir değeri 0-100.000.000 Tugrik %15, 100.000.000 Tugrik ve üzeri ise %40'dır. Gümrük vergisi, 1 Mayıs 1997 tarihinden itibaren, ithalat gümrük vergisi sıfırlanmış olup 1999 yılında gümrük vergisi yeniden düzenlenmiştir. Moğolistan'ın gümrük vergisi % 5'tir.

Özel hizmet vergisi ise, Moğolistan'da içki, sigara, petrol ve arabalar için özel vergi uygulanır. 2005 yılından itibaren buralara özel hizmet vergisi uygulanmaya başlamıştır. İçki ve sigara vergileri % 100 olup arabaların kullanılmış süresi ve amacına göre vergi oranları değişmektedir. Petrol ürünleri için ithal edildiği limana göre vergi uygulanmaktadır.

Katma Değer Vergisi Kanunu, 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Moğolistan'da katma değer vergisi oranı % 13'tür. İhracat ürünleri ve hizmetlerde KDV uygulanmaktadır. Bazı mal ve hizmetler KDV'den muaf tutulmaktadır¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Çetinkaya, s.86

4.4.3. Yabancı Yatırımlar Mevzuatı ve Şirket Açma Prosedürü

Moğolistan'ın 1990 yılında serbest piyasa ekonomisine geçiş dönemlerinde yabancı yatırımlar kabul edilmiş ve 1993 yılında ilk Yabancı Yatırım Kanunu çıkarılmıştır. “Yabancı Yatırımlar Yasası” 1998, 2001, 2003 ve en son 2013 yıllarında yapılan değişikliklerle, yabancı yatırım için daha uygun bir yatırım ortamı yaratılmaya çalışılmıştır. Yabancı Yatırım Kanunu 4 bölümden oluşmaktadır

1- Genel hükümler kısmında yabancı yatırım mevzuatı, kapsamı, yabancı yatırım çeşidi ve şekli

2- Yabancı yatırımın korunması kısmında, yabancı yatırımın yasal güvencesi, yatırımcıların hak ve görevleri

3- Yabancı yatırımlı teşebbüs ve yabancı tüzel kişilerin faaliyetleri kısmında yabancı yatırımlı kuruluşların kaydı, sona erdirilmesi, gümrük vergisi ve diğer vergilerden muaf tutulması gibi iş hayatını ilgilendiren pratik bilgiler

4- Diğer hükümler

Hukuk Terimleri

“Yabancı yatırım” ile, Moğolistan’da faaliyet göstermek üzere teşebbüs kuran yada Moğol teşebbüs ile ortak olan yabancı yatırımcı tarafından Moğolistan’a yapılan maddi ve manevi değere haiz katkılar kastedilmektedir. “Yabancı yatırımcı” ile ise, Moğolistan’a yatırım yapmakta olan yabancı tüzel veya özel kişiler (Moğolistan’da sürekli olarak ikamet etmeyen yabancı ve vatansız, yurtdışında sürekli ikamet eden Moğol vatandaşı) kastedilmektedir.

Yabancı Yatırımın Kapsamı, Moğolistan Kanunu ile, sanayi ve hizmet faaliyetlerinin gösterilmesinin yasaklanmış olduğu alanlar dışında ve yasaklanmış sanayi ve hizmet faaliyetleri haricinde yabancı yatırım yapılabilir.

Yabancı Yatırım Çeşitleri

1- Konvertibil döviz ve yatırım sonucunda Tugrik üzerinden kazanç sağlamak,

2- Menkul ve gayrimenkul sermaye ve onlarla ilgili mülkiyet hakkı,

3- Zihinsel ve endüstriyel mülkiyet hakkı.

Yabancı Yatırım Şekilleri

1- Yabancı yatırımlı şirketin tek ve bağımsız olarak kurulması veya şubesinin açılması,

2- Yabancı yatırımcının Moğol yatırımcı ile ortaklaşa şirket kurması,

3- Yabancı yatırımcının, Moğol şirketinin hisse payı, senet ve bonolarını Moğolistan kanununa uygun şekilde satın almak suretiyle doğrudan yatırım yapması,

4- Kanun, tanzim ve ürün paylaşımı sözleşmesine göre doğal kaynakların kullanımı ve bunları işletme hakkının verilmesi,

5- Pazarlama ve yönetim sözleşmesinin yapılması,

6- Mali sözleşme ve franchise şeklinde yatırım yapılması.

“Yabancı Yatırımlar Yasası” yanından 32 ülke ile “Çifte Verginin Önlenmesi Anlaşması”, 40 ülke ile “Yatırımların Karşılıklı olarak Korunması ve Teşvik Edilmesi Anlaşması” imzalanmıştır. Moğolistan ayrıca, “Yatırımlar Anlaşmazlıkların Halli Hakkındaki Washington Konvansiyonu – 1965”na 1996 yılında katılmış ve “Yatırım Sigortası Hakkındaki Seul Konvansiyonu-1985”nu 1999 yılında imzalamıştır. Moğolistan yabancı yatırımları düzenleyen yasalar açısından oldukça esnek bir ülkedir. Bunun yanında yatırımcının Moğol ortakla çalışma zorunluluğu yoktur. Yabancı yatırım %100 yabancı yatırımla kurulabilir. Yabancılar en az 100 bin dolar nakdi veya buna eşdeğer sermaye malı yatırım yapmak zorundadır. Bu esnek yatırımlar sisteminin istisnaları yalnızca toprak mülkiyeti, petrol çıkarımı, belli demiryolu projeleri ve stratejik maden yataklarına yapılan yatırımlardır. Kamu alımlarında yerli satıcılara imtiyaz tanınmaktadır.¹⁷⁹

Moğolistan’da şirket kurma süreci oldukça şeffaftır. Yabancı yatırım yasası %100 yabancı mülkiyetine izin vermektedir, yatırımlar % 100 yabancı yatırım

¹⁷⁹ Çetinkaya, s.87

şeklinde kurulabilir. Bunun istisnası toprak mülkiyetidir. Toprak sadece Moğolistan vatandaşına aittir. Yabancılar toprağı 60 yıl kiralanabilir.

Vize, ikamet veya çalışma izni almak konusunda önemli sorunlar yaşanmamaktadır. Ne yabancıların ne de yerel yatırımcıların yerli malı satın alma ya da üretimin bir bölümünü ihraç etme zorunluluğı yoktur. Yabancı yatırımcıların hükümetçe belirlenmiş hedeflere uyması gerekmemektedir; kendi hedefleri doğrultusunda serbestçe yatırım yapabilirler. Teknoloji transfer etme zorunluluğı yoktur. Bazı belirli ihalelerde belli sayıda yerel Moğol istihdam etme şartı getirilebilir; ancak, bu hükümetin uyguladığı genel bir politika değildir, istisnai bir durumdur.

Şirketin kurulması Yabancı Yatırım ve Dış Ticaret Ajansı (FIFTA)'na başvurulması ile başlar. Şirket kuruluşunda 100.000 \$ sermaye şartı aranmaktadır. Temsilcilik büroları 3 yıllığına açılabilir. FIFTA (Yabancı Yatırım Ajansı) alınan onayın ardından şirketin tüzel kişilik kazanabilmesi için Vergi İdaresince de onaylanması gerekmektedir. Vergi Dairesi şirket kuruluşunu ilan eder. Tüm yabancı yatırımların kaydettirilmesi ve yıllık 700 \$ ödeme yapılması gereklidir. Bunun, 500 \$'ı Vergi İdaresi'ne 200 \$'ı ise FIFTA'ya gitmektedir. Süre bitiminde 2 yıllık uzatma yapılabilir ve bu işlemin maliyeti 300 \$'dır. Ayrıca, FIFTA'ya her yıl yıllık rapor sunulması gereklidir. Bu raporun sunulmaması durumunda lisansın bir sonraki yıl alınamaması veya faaliyetlerin askıya alınması sonucu ortaya çıkabilir. Şirket kurulurken aranan belgeler¹⁸⁰:

- Ortaklığın taraflarınca imzalanan anlaşma ve beyanname
- FIFTA onay sertifikası
- Ortakların paylarını gösteren noter onaylı çizelge
- Yerel bankada açılacak Tugrik ve diğer para cinsinden hesapların hesap numaraları
- Yabancı şirket temsilcisinin pasaportunun fotokopisi
- Yabancı şirketin kendi ülkesinde sahip olduğu sermayeyi gösteren sertifika
- Ortak yatırımın yerel idare tarafından onaylandığını gösteren sertifika

Yatırımcı tanıtımı:

¹⁸⁰Ocak, s. 12

Tüzel kişi sıfatında olan yatırımcı için:

- Adı, uyruğu, adresi, telefon numarası, teleks ve faks numarası,
- Kuruluş ve imalat tarihi, sicil numarası
- Kendi ülkesinde ve yabancı ülkelerde faaliyet gösterdiği alan ve başka ülkede şubesi varsa faaliyet şekli,
- Moğolistan’da veya yabancı bir ülkede bulunan temsilciliğinin adı, telefon numarası, teleks ve faks numarası,
- Yönetim yapısı,
- İlgili bankanın adı, adres ve telefon numarası,
- Sertifika fotokopisi.

Özel kişi sıfatında olan yatırımcı için:

- Adı soyadı, uyruğu,
- Doğum tarihi ve yeri,
- Eğitim düzeyi, mesleği ve iş durumu,
- Moğolistan veya başka yabancı ülkelerde üye olduğu teşebbüslerin adresi,
- İlgili bankanın adı ve adresi,
- Şirketin resmi adı (Ulusal Sicil Bürosundan ruhsat alınmalıdır),
- Anlaşma (noter tasdikli),
- Şirketin tüzüğü (noter tasdikli),
- Diğer yasal anlaşmalar,
- Banka kefaleti,
- Mülkiyet belgesi,
- Ruhsat,
- Sağlık Raporu,
- Kira kontratı,
- Teknik ve iktisadi hesaplamalar

4.5. MOĞOLİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GELİŞİMİ

4.5.1. Doğrudan Yabancı Yatırımları ve Özelleştirme

Moğolistan'da DYSY destekleyen ekonomik ve siyasi reformların bir başka faktör ise kamu kuruluşlarının özelleştirilmesidir¹⁸¹. Moğolistan'da özelleştirme uygulamaları 1991 yılında kabul edilen “Özelleştirme Kanunu“ ve 1996 yılında kabul edilen “Devlet ve Bölge Mülkiyeti Kanunu” çerçevesinde Devlet Mülkiyet Komitesi (Government Of Mongolia State Property Committee) tarafından yürütülmektedir. 1991–1994 yıllar arasında kupon yöntemi ile 4.500 işletme özel mülkiyete devredilmiştir. Sahibine iade yöntemi ile Moğolistan'da 1991–92 yıllarında on milyona yakın büyük ve küçükbaş hayvan hak sahiplerine iade edilmiştir. Bunun yanı sıra kupon yöntemi hayvancılık ve tarım sektöründe de geniş uygulama alanı bulmuştur. 1994 yılın sonunda hayvancılık ve tarım sektöründe özelleştirme % 93,4 oranında gerçekleştirilmiştir¹⁸².

1995 yılında Moğolistan Menkul Kıymetler Borsası Kurulmuş fakat 1996 seçiminden sonra aktif olarak faaliyete geçmiştir. 1996 yılında yeni kurulan hükümet özelleştirmede paralı açık artırım ve hisse senedi yöntemlerine daha fazla önem vermiştir. Küçük ve Orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesinde çalışanlarına öncelik tanıyan paralı satış yöntemi ve kupon yöntemi tercih edilmiştir. 1998 yılına kadar 18 600 küçük ve orta ölçekli işletmenin özelleştirilmesi ile küçük ve orta ölçekli işletmenin özelleştirilmesi tamamlanmıştır.

Özelleştirilme hareketle beraber Moğolistan'da yabancı yatırımlar kabul edilmiş ve 1993 yılında ilk Yabancı Yatırım Kanunu çıkarılmıştır. Özellikle büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine yabancı yatırımcılar katılmıştır. 2005 yılın sonunda 3169 büyük işletme özelleştirilmiştir. Bunlardan 256'sı yabancı yatırımcılara direkt satılmış, 2578'si borsada kayıtlı işletmelerdir. Kalan 335 işletme yerli yatırımcılara blok satışı ile satılmıştır. Haberleşme ve Ulaşım alanında da özelleştirme tamamlanmıştır. Enerji sektöründe özelleştirme devam etmektedir.

¹⁸¹ Mehmet Demirbağ ve Diğerleri, “Patterns of Foreign Direct Investment In Mongolia, 1990-2003: A Research Note”, *Eurasian Geography and Economics*, s. 251

¹⁸² Davaahuu, Ganmet, Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Uygulamaları ve Değerlendirmesi, (Yüksek Lisans Tezi T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 94.

Moğolistan GSYİH'si içinde özel sektörün payı % 80 ile Orta Asya ülkeleri içinde en yüksek seviyededir. En çok Japonya ve Çin şirketleri Moğolistan'daki özelleştirmeye katılmıştır. Japon şirketleri özelleştirme kapsamında telekom, bankacılık ve hafif sanayi tesislerini kapsayan 76 şirketi almıştır. Çin şirketleri genellikle inşaat ve hizmet sektörlerindeki özelleştirmeye katılmıştır. Bunun yansırı madencilik sektöründe de ortaklıkları mevcuttur¹⁸³.

4.5.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Görünümü

1990'da başlayan ekonomik ve siyasi reform süreci ile dış dünyaya kapılar açılmış ve yabancı yatırımlar teşvik edilmeye başlanmıştır. Hükümet tarafından 1993'de yabancı yatırım yasası çıkarılmıştır. Yabancı yatırım yasası ve ilgili diğer yasalar ile uygulamaya konan vergi muafiyet ve indirimleri ile ihracatın artırılması hedeflenmiştir. Buna ek olarak, Serbest Bölgeler ve Yöresel İktisadi Kalkınma Bölgeleri kurulmuştur.

Mülkiyet edinilmesi ve kullanılması ve kazançların ve karların transferi konusunda ayrımcılık yapmama ve ulusal muamele ilkeleri benimsenmiştir. Ayrıca, yabancıların mal varlıkları ve sermayeleri ulusallaştırılmaz ve el konulamaz. Taraflar kendi aralarında anlaşmadıkları müddetçe iç ve dış yatırımcılar serbestçe uluslararası ticari hakeme gidebilirler. Yabancı yatırımın yasal yollarla kamulaştırılması mümkün değildir.

Moğolistan'ı hızla büyüyen, doğal kaynak zengini ve gelişmekte olan bir ülkedir. Doğal kaynak zenginliği, Moğolistan'ın DYSY çekmesinde en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Moğolistan'daki mevcut sanayi üretimi büyük ölçüde maden kaynaklarına bağlıdır ve yabancı yatırımlar madencilik ve jeolojik arama sektöründe yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda keşfedilen yeni bakır, kömür ve uranyum yataklarının Moğolistan ekonomisine büyük katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, olabildiğince doğrudan yabancı yatırım çekmek Moğolistan'ın ulusal kalkınma stratejisinin önemli bir parçası haline

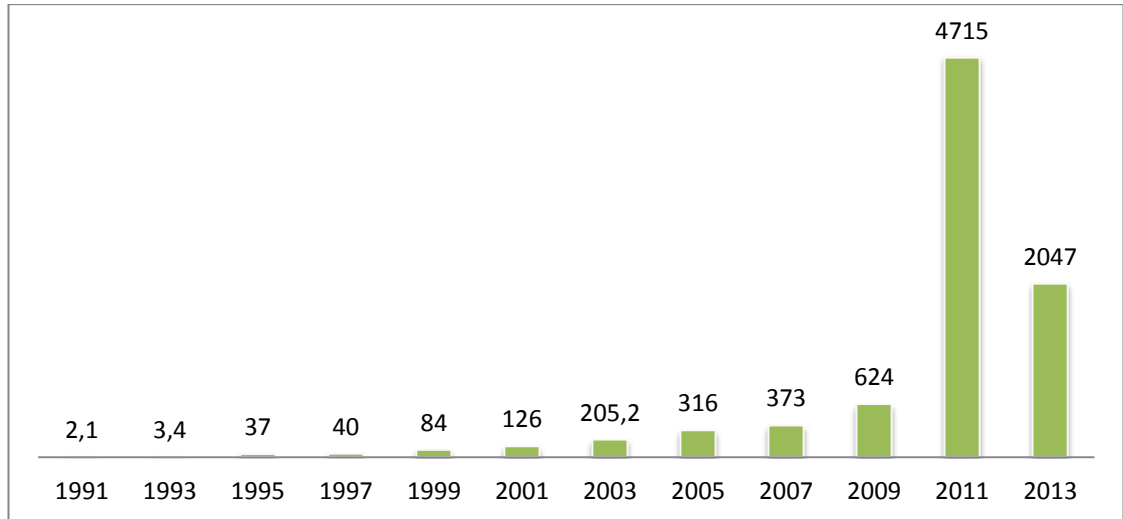
¹⁸³ Ganmet, s.96.

gelmiştir. Bu amaçla, ulusal seviyede daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmek için yabancı firmalara özel teşvikler verilerek yabancı sermayeyi cezp etmek için aktif çaba göstermektedir.

Şekil 12’de 1991 sonrasında yıllar itibariyle Moğolistan ekonomisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımların gelişimini göstermektedir. 1990’lı yılların başında 4 milyon doların altında olan yıllık DYSY girişleri, 1995-1999 yıllarında ortalama olarak 51 milyon dolara, 2010 yılında 1691 milyon dolar, 2011 yılında 4715 milyon dolara ve 2013 yılında 2047 milyon dolara ulaşmıştır. Bu durum, doğal kaynak zenginliğinin yanı sıra, Moğolistan ekonomisinin istikrarlı gelişimi ve siyasi istikrarıyla açıklanabilir.

Moğolistan’a gelen DYSY tutarı son yıllarda 1.7 - 4.7 milyar dolar arasında değişmektedir ve GSYİH’nın % 37.1-75.8’si gibi önemli bir büyüklüğe ulaşmıştır. Moğolistan’da dünyanın 106 ülkesinden 12764 şirket yatırım yapmış durumdadır ve 1990-2013 yıllar arasında Moğolistan ekonomisine toplam 14.1milyar dolar tutarında yabancı yatırım girişi olmuştur.

Şekil 12: Moğolistan’a Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları 1991-2013, (Milyon dolar)

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report, 2014, s. 206

4.5.3. Moğolistan’da Yatırım Olanakları

Moğolistan yabancı yatırımları düzenleyen yasalar açısından oldukça esnek bir ülkedir. Yatırımcının Moğol ortakla çalışma zorunluluğu yoktur ve %100 yabancı yatırım ile kurulabilir. Bunun istisnası toprak mülkiyetidir. Yabancıların mülk edinmesi serbesttir; ancak, toprak mülkiyeti sadece Moğolistan vatandaşları için mümkündür. Yabancılar toprağın uzun vadeli (60 yıl) kullanma hakkını alabilirler. “Yabancı Yatırımlar Yasası” yanından 32 ülke ile “Çifte Verginin Önlenmesi Anlaşması”, 40 ülke ile “Yatırımların Karşılıklı olarak Korunması ve Teşvik Edilmesi Anlaşması” imzalanmıştır. Moğolistan ayrıca, “Yatırımlar Anlaşmazlıkların Halli Hakkındaki Washington Konvansiyonu – 1965”na 1996 yılında katılmış ve “Yatırım Sigortası Hakkındaki Seul Konvansiyonu-1985”nu 1999 yılında imzalamıştır. 1997’de ise Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmuştur. Ocak 1999’dan bu yana Dünya Bankası’nın ‘Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı’nın (MIGA) tam üyesi olmuştur.

Özellikle, 2014 yılında Dünya Bankası’nın “Doing Business” göre, yabancı yatırımcıları korunması açısından 189 ülkeyi değerlendiren sıralamaya göre 17. sırada yer almaktadır. Moğolistan 2011’de yüzde 17.5 büyüyerek dünyanın en hızlı büyüme gösteren ülkelerin birinci sırada, 2012’de yüzde 12.5 ve 2013’de yüzde 11.7 büyüyerek ilk sıralarda yer alarak son yıllarda dünyanın en hızlı büyümekte olan ülkelere biri olmuştur. Bu potansiyeller yatırımcılar açısından kaçırılmaz fırsatlar olarak sayılabilmektedir. Bunun yanı sıra, Moğolistan’ın 1 milyar 300 milyon nüfuslu Çin pazarı ve kuzeyde aynı şekilde Rusya pazarına yakınlığının ve Orta Doğu Asya ülkelerden daha düşük vergi oranı da yatırımcılar için büyük bir avantaj sağlanmaktadır. Ayrıca, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP) + projeler Moğolistan’ın 7200’den fazla ürünü ihrac etmesini sağlanmaktadır. Bunlardan bazıları bakır ve bakır ürünler; demir ve demirden ürünler; cinko; alüminyum ve deri ve deri ürünleridir. Herhangi bir kota uygulanmadan AB pazarına ihrac edilmektedir.

Moğolistan’ın para transferi konusunda son derece liberal bir rejimi vardır. Bugüne kadar herhangi bir sorunla karşılaşmamıştır. Moğolistan nüfusunun %76’sı 35 yaşın altındadır, genç nüfus esnek bir yapıya sahiptir ve yeni ürünlere açıktır. Kaliteli ürün bilinci mevcuttur. Moğolistan’da yatırım yapmayı düşünecekler için

gıda, dericilik, inşaat, turizm ve maden gibi sektörlerde çok büyük fırsatlar beklenmektedir.

Moğolistan iklimi çok sert olduğundan gıda üretimi yok denecek düzeydedir. Sınırlı miktarda buğday, patates, havuç yetiştirilmektedir. Ekonominin temeli hayvancılığa dayanmasına süt ve süt ürünleri bile ithal edilmektedir. Gıdada tüketimin ithalata dayanıyor olması yatırımcılar için bu alanı potansiyel haline getirmektedir. Gıda ürünlerinin Moğolistan'a ihraç edilmesinin yanında özellikle süt ve süt ürünleri tesisi, et işleme tesisi, un fabrikası, makarna fabrikası, bisküvi fabrikası, çikolatalı mamuller fabrikası, şekerli mamuller fabrikası, ayçiçek yağı fabrikası yatırım yapılabilecek alanlardır.

Moğolistan'da 49.1 milyon hayvan mevcuttur (20.1 milyon koyun, 19.3 milyon keçi, 2.9 milyon sığır, 2.6 milyon at, diğerleri-deve ve Tibet öküzü). Yılda yaklaşık 10 milyon hayvan kesilmektedir¹⁸⁴. Ancak, deri işleme tesisleri çok eskidir. Ülkenin bu kaynağını değerlendirebilmesi için modern deri fabrikaları kurulması kaçınılmazdır. Dolayısıyla deri makineleri ve kimyasal ihracatı da potansiyeli yüksek bir alandır.

Halkın yarısı çadırlarda yaşamaktadır ve konut ihtiyacı fazladır. Ülkede ücretler düşük olmasına rağmen (aylık 50-100\$ arasında) yurt dışına işgücü göçü fazladır. Yurt dışında özellikle Güney Kore, Japonya, Çin, Almanya ve ABD'de çalışan Moğollar bir daire alabilecek parayı biriktirince ülkelerine dönerek bir konut sahibi olmaktadır. Bu sebeple konut inşaatında bir patlama yaşanmaktadır.

Konut arz ve talebindeki artışlar sebebiyle mobilya talebinde de artış olmaktadır. Moğolistan'da kullanılan mobilyaların büyük bir bölümü ithal edilmektedir, bu alanda kurulabilecek tesisler işçiliği ucuz olması sebebiyle kısa sürede pazarda söz sahibi olabilirler.

¹⁸⁴NSOM, 2013, s.310

Moğolistan'ın doğal güzellikler açısından da zengin bir ülkedir ve ülkede çeşitli uygarlıkların kalıntıları topraklarında barındırmaktadır, bu yönüyle de turizm alanında potansiyel sahibi olmaktadır¹⁸⁵.

Kozmetik ürünleri ve temizlik malzemeleri de tamamı ithal edilmektedir, bu alan da yatırım yapılabilecek alanlardan birisidir.

Bahsedilen alanlara ek olarak Moğolistan'da yatırım yapmayı düşünecekler için diğer öncelikli alan madencilik olarak ortaya çıkmaktadır. Moğolistan'da 80'in üzerinde maden rezervi tespit edilmiştir. Ancak, bu madenlerden sadece tren yolu üzerindeki değerlendirilmektedir. Zengin maden kaynakları yabancı yatırımcıların ilgisini bu alana çekmiştir. En çok çıkarılan madenler bakır, altın ve fluorite olmuştur; bununla birlikte, uranyum, kömür, tungsten, molybdenum, fosfor, çinko da mevcuttur.

Asya'nın en büyük bakır madeni Moğolistan'dadır; buna ek olarak dünya fluorspar(mermer gibi bir çeşit taşı) üretiminin %6,2'si (2010), altın üretiminin %0,5'i (2002) ve kömür üretiminin %1'i Moğolistan'da yapılmaktadır (2000). Son yıllarda madencilik araştırmalarında hızlı bir artış olmuştur; buna rağmen Moğolistan'ın %70'i hala madencilik keşfi ve lisanslaması için beklemektedir. Günümüzde de genişletme ve keşfe açıktır. Halihazırda işletilmeyi bekleyen çok sayıda altın madeni mevcuttur. Yıllık kömür üretimi 5 milyon metrik tondur ve tamamına yakını buhar ve elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Moğolistan'da 173 milyar ton kömür rezervi olduğu tahmin edilmektedir¹⁸⁶.

¹⁸⁵Moğolistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, T.C. Ekonomi Bakanlığı, www.ekonomi.gov.tr (02.05.2015)

¹⁸⁶Arda Ocak (hızl), **Moğolistan Ülke Raporu**, Ankara, 2012, s.10

4.6. ÜLKEYE GELEN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖRLERE VE ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

4.6.1. Sektörlere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Moğolistan bakır, altın ve kömür gibi yer altı maden kaynaklarına sahiptir. Moğolistan'da 150 bin metrik ton uranyum rezervinin olduğu ileri sürülmektedir. Bu rezerv büyüklüğüyle Moğolistan, dünyada en fazla uranyuma sahip 8. Ülke konumundadır. Moğol topraklarında yaklaşık 1000 ton altın (40 milyon ons), 35 milyon ton bakır ve 173 milyar ton kömür rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir.

Moğolistan'daki mevcut sanayi üretimi büyük ölçüde maden kaynaklarına bağlıdır ve yabancı yatırımlar madencilik sektöründe yoğunlaşmaktadır.

Oyu Tolgoi ve Tavan Tolgoi bölgelerinde bulunan yeni bakır, altın, uranyum, kömür ve florit rezervlerinin etkisiyle ülkedeki sanayi yatırımlarında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. 2020 yılına gelindiğinde sadece Oyu Tolgoi bölgesindeki madenlerden elde edilecek gelirin milli gelirin yaklaşık %30'unu oluşturacağı tahmin edilmektedir¹⁸⁷.

Moğolistan'a gelen DYSY'nin sektörlere göre 1990-2013 yılların toplam dağılımı Tablo 30'de verilmektedir. Hemen görülebileceği gibi, yabancı yatırımlar ağırlıklı olarak madencilik sektör ve jeolojik araştırmalarda yoğunlaşmıştır. 1999-2013 döneminde bu sektörün toplam DYSY içindeki payı %73.3 olarak gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, doğrudan yabancı yatırımları üçte ikisinden fazlası söz konusu sektöre gelmiştir. Aynı dönemde, madencilik ve jeolojik araştırmalar sektörü sırayla, %17'sine sahip olan ticaret ve yiyecek hizmetler %1.4'sine finans ve %1.3'e orana sahip olan ulaştırma sektörler izlemiştir.

¹⁸⁷Türk, s. 113

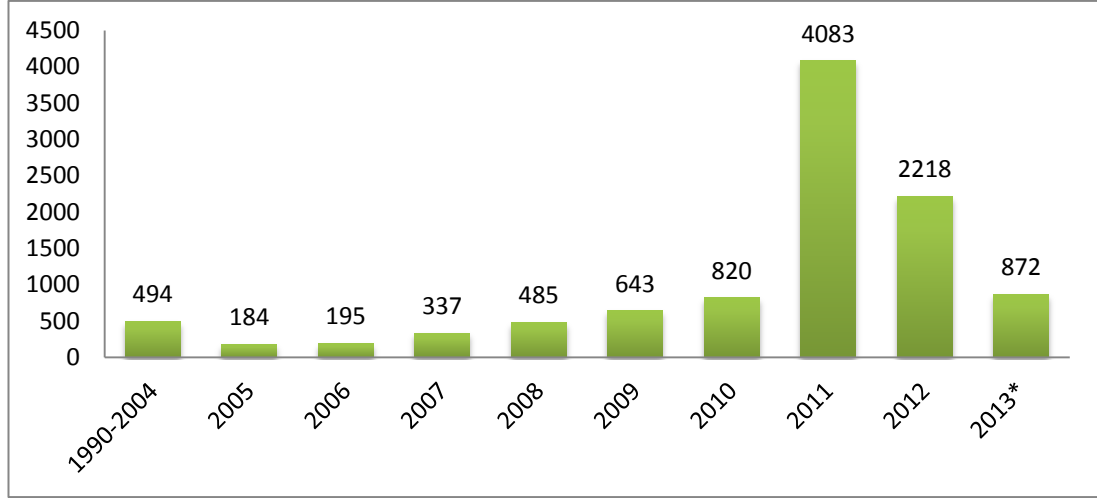
Tablo 30: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişlerinin Sektörel Dağılımı (1990-2013)

Sektörler	1990-2013 Birikimli Toplamı(Milyon \$)	Pay (%)
Madencilik ve jeolojik araştırmalar	10331.47	73.3
Ticaret ve Yiyecek Hizmetler	2397.78	17
Finans	201.16	1.4
Ulaştırma	176.70	1.3
Diğer	994.03	7
Toplam	14101.14	100

Kaynak: Invest Mongolia Agency www.investmongolia.com (28.04.2015)

1990-2013 yılları itibariyle madencilik ve jeolojik araştırmalar sektörüne gelen DYSY dağılımı aşağıdaki şekilde verilmiştir. Madencilik ve jeolojik araştırmalar sektörüne yabancı sermaye yatırımı girişleri 2005 yılında 184 milyon dolar iken bu rakam yıllar itibariyle artış göstermiş ve 2011 yılında 4.083 milyar dolara ulaşmıştır. 2012 yılında 2.218 milyar dolar, 2013 yılın ekim ayının sonu kadar süreçte ise 872 milyon seviyesinde gerçekleşmiştir. 1990 yılından 2013 yılı ekim ayının sonuna kadar süreçte söz konusu sektöre toplam 10.331 milyar dolar yatırım gerçekleşmiş durumdadır. (Şekil 13)

Şekil 13: 1990-2013 Yılları İtibariyle Madencilikve Jeolojik Araştırmalar Sektörüne Gelen DYSY Dağılımı,(Milyon \$)

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (28.04.2015)

* Ekim ayının sonuna kadar

Moğolistan’da altın, kömür, bakır, molibdenyum, kalay, tungsten ve uranyum başta olmak üzere 80 çeşit zengin maden rezervi bulunmaktadır. Kömür, bakır ve altın bu güne kadar büyük yatırımların konusu olmuş madenlerdir. Erdenet şehrinde aynı isimle anılan bakır madeni dünyadaki ilk 10 bakır madeninden biridir ve Moğolistan ekonomisi için kilit rol oynamayı sürdürmektedir. Bu bakır madeni işlenmemiş büyük maden rezervlerine sahip Moğolistan’ın bu güne kadarki en büyük ölçekli yatırımudur. Ancak, ülkenin güneyinde Çin sınırına yakın bölgede bulunan Oyu Tolgoi bakır ve altın madeni ve Tavan Tolgoi yüksek kaliteli taş kömürü madeni rezervleri bu durumu değiştirecek büyüklüktedir. Tavan Tolgoi kömür madeni rezervi uzun zamandır bilinmesine rağmen çıkartılması ekonomik bulunmadığı için bugüne kadar yatırım yapılmamıştır. Artık, Çin’in büyüyen ekonomisi ve artan enerji ihtiyacı bu büyük kömür rezervinin işlenmesini karlı hale dönüştürmüştür.

Moğolistan Hükümeti tarafından halen 6,5 milyar mt olduğu tahmin edilen dünyadaki en büyük kok kömürü rezervlerinden olan Gobi çölündeki Tavan Tolgoi için yabancı yatırımcıya izin verip verilmeyeceği veya ne ölçüde izin verileceği değerlendirilmektedir. Madenin 200 yıl ömrü olduğu tahmin edilmektedir. Moğolistan’ın güneyinde Çin sınırından 250 km kuzeyde ve Ulan Bator’dan 540 km

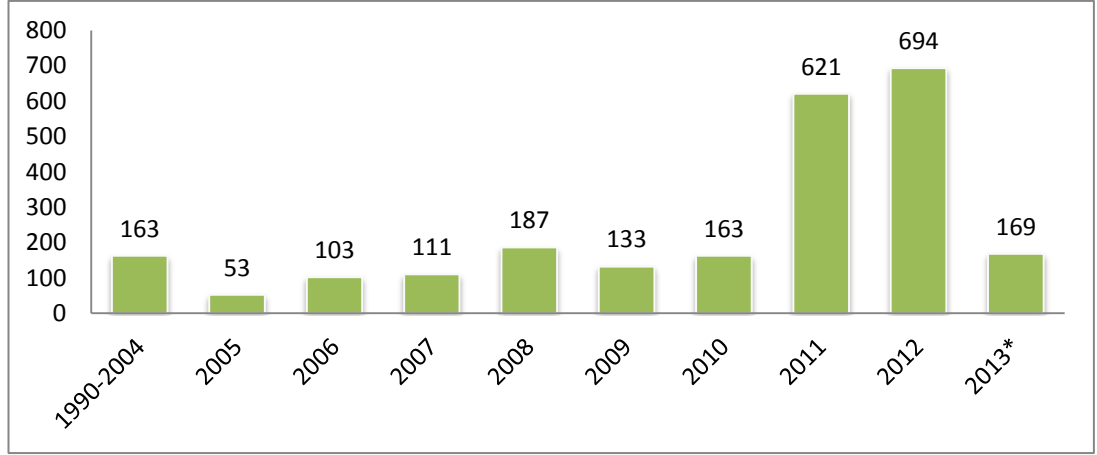
mesafede yer alan Tavan Tolgoi Maden Kaynaklarında Kömürün yanı sıra bakır ve altının da olduğu belirtilmektedir. Bazovoy Element, Renova ve Severstal firmalarının yer aldığı ve 2006 yılında kurulan Rus Konsorsiyumu kömür çıkarılması ile ilgili yatırım projesi teklifini Moğolistan Hükümetine sunmuştur. Rus Demiryolları Şirketinin de proje ile ilgilendiği ve bu alanda işbirliği imkanlarını araştırmakta olduğu bildirilmektedir

Moğolistan'da altın sektörü Ceterra Gold şirketinin yan kuruluşu olan Boroo Gold'un hakimiyeti altındadır. Boroo Gold 2003 - 2009 arasında 1,26 milyon onz altın çıkartmıştır. Bu üretim diğer altın madenlerinin çok üzerinde bir miktarı ifade etmektedir. Oyu Tolgoi'de diğer bir büyük altın rezervini barındırmaktadır. Madencilik ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü verilerine göre, Moğolistan topraklarının %17.7 (27 milyon hektar)'sinde jeolojik maden arama çalışmaları sürdürülmektedir. Maden arama çalışması süren alanın %0.03(1139 hektar)'ünde maden çıkartılmaktadır. 2009 Şubat ayı itibariyle 48,2 milyon hektar alan için 5187 adet maden arama ruhsatı verilmiş iken, 5 Ekim 2010 tarihi itibariyle ruhsat sayısı 4253'e ve kapsadığı alan 27 milyon hektara inmiştir. Moğolistan devletine iade edilen 934 adet ruhsat sayısının kapsadığı alan 21.2 milyon hektardır. 2011 yılı itibariyle Moğolistan'da verilen 1918 adet ruhsatın 263 adedi sermayesi %100 yabancı olan şirketlere , 153 adedi yabancı ve yerli ortaklıklara, geri kalanı ise sermayesi %100 yerli olan şirketlere aittir¹⁸⁸.

Son yıllarda ticaret ve yiyecek sektörüne yapılan yabancı yatırımlar büyük ölçüde artmış durumdadır. Şekil 14'te görüldüğü üzere, ticaret ve yiyecek hizmetler sektörüne yabancı sermaye yatırımı girişleri 2005 yılında 53 milyon dolar iken bu rakam yıllar itibariyle (2009 yılı hariç)artış göstermiş ve 2012 yılında yaklaşık 13 kat artarak 694 milyon dolara ulaşmıştır. 2013 yılın ekim ayının sonuna kadarise 169 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 1990 yılından 2013 yılı ekim ayının sonuna kadar söz konusu sektöre toplam 2.398milyar dolar yatırım gerçekleşmiştir.

¹⁸⁸Ocak, s. 9-12.

Şekil 14: 1990-2013 Yılları İtibariyle Ticaret ve Yiyecek Hizmetler Sektörüne Gelen DYSY Dağılımı,(Milyon \$)

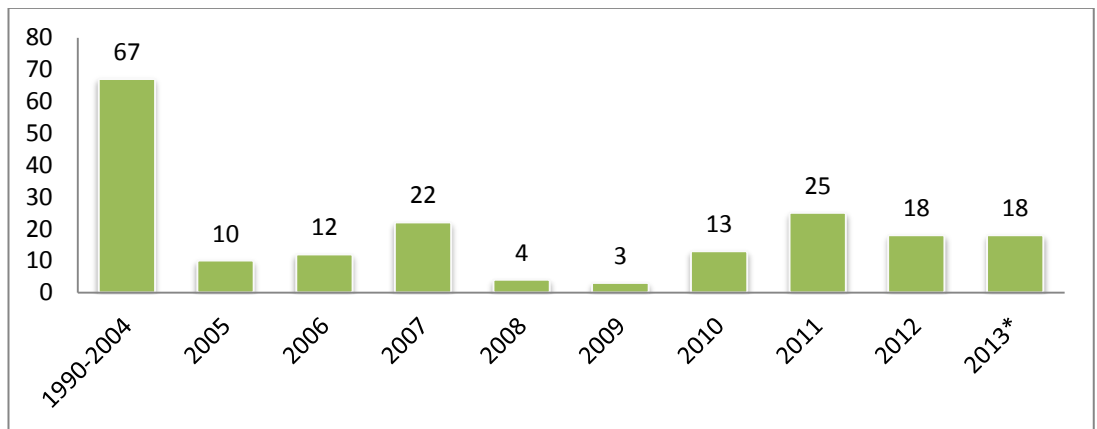

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (28.04.2015)

* Ekim ayının sonuna kadar

Finans sektöründe 1990-2013 yılları itibariyle toplam 201.16 milyon dolar yatırım gerçekleşmiştir. 2007 yılında sektöre gelen yatırım miktarı 22 milyon dolar iken, 2008 ve 2009 yıllarında krizden dolayı büyük bir düşüş yaşamıştır ve 2009 yılında %86.3 oranında bir düşüşle 3 milyon dolara gerilemiştir. Şekil 15'te görüldüğü üzere, sektöre en fazla DYSY 2011 yılında gerçekleşmiştir. Bu yılda bir önceki yıla göre DYSY %92 artışla 25 milyon dolara ulaşmıştır.

Şekil 15: 1990-2013 Yılları İtibariyle Finans Sektörüne Gelen DYSY Dağılımı,(Milyon \$)

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (28.04.2015)

* Ekim ayının sonuna kadar

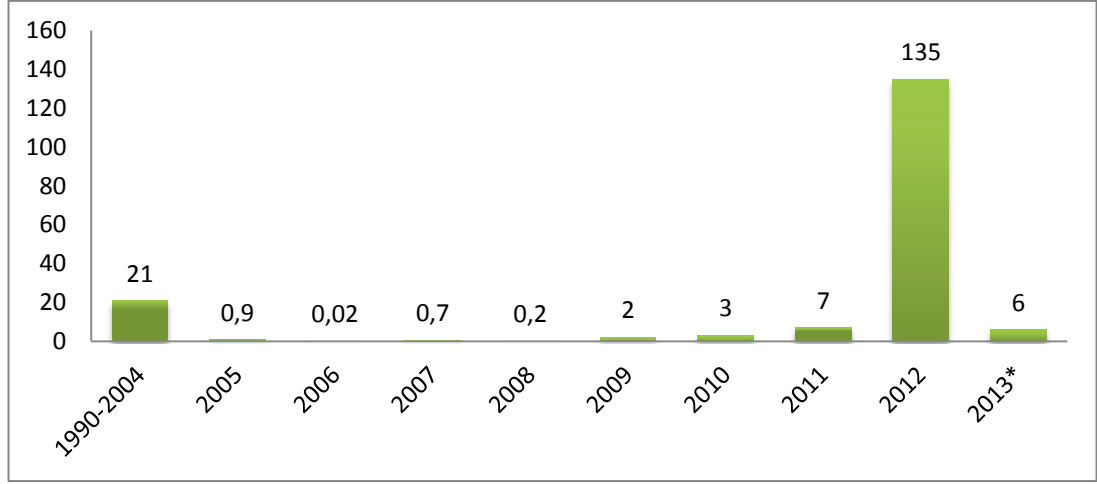
Banka ve finans sektörde, Hükümet ve Moğol (Merkez) Bankası tarafından yürütülen yapısal değişim çalışmaları sayesinde, banka sektörü sağlamlaştırılmakta, bankalardaki tasarruf mevduatı artırılmakta ve bankaya duyulan güven artarak mali aracılık faaliyetleri gelişmektedir. Trade and Development Bankası ile Khaan Bankası, yabancı stratejik yatırımcılarca başarılı şekilde özelleştirilmiştir.

Ticari açıdan oldukça önemli ve en büyük banka olan Trade and Development Bankasındaki devlet mülkiyetinin %76'sı, Mayıs 2002'de, İsviçre'nin "Bank Commercial Lugano" ve ABD'nin "Gerald Metals" şirketlerine devredilerek 12.23 milyondolara özelleştirilmiştir. İsviçre ve ABD'nin anılan şirketleri, Trade and Development Bankası'nın vereceği hizmeti çağdaş duruma getirmek amacıyla, 2 yıllık süre içinde toplam 28 milyon dolarlık yatırım yapmıştır. Aktif tutarıyla dünyada ilk 25 banka içerisinde yer alan Hollanda'nın "ING" bankasıyla söz konusu bankanın işletmeciliğinde işbirliği yapılmaktadır. Khaan Bankasının faaliyetleri 2001 yılından itibaren istikrarlılık kazanarak, kısa sürede işletmeciliği iyi, ünlü ve büyük bankalardan biri haline gelmiştir. Khaan Bankası Ocak 2003'te özelleştirilerek Japonya'nın H.S. Security şirketine satılmıştır.

Moğolistan'da yatırım yapan yabancı yatırımcıların şikayetlerinden biri, alt yapının gelişmemişliği. Moğolistan hükümeti alt yapıyı geliştirmeye özel önem vermektedir ve yabancı yatırımcıların ilgisini bu sektöre çekebilmek için çalışmaktadır.

Şekil 16'da 1990-2013 yılları itibarıyla ulaştırma sektörüne gelen DYSY dağılımı verilmektedir. Buna göre ulaştırma sektörüne gelen yabancı yatırımlarının miktarı 2009'dan 2012 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. 2005 yılında sektöre yapılan yatırım miktarı 0.9 milyon dolar iken 2012 yılında büyük oranda artışla 135 milyon dolara ulaşmıştır. 2013 yılının ekim ayının sonunda ise bu rakam 6 milyon dolara düşmüştür. 1990-2013 yılları arasında ulaştırma sektörüne gelen toplam DYSY 176.7 milyon dolardır.

Şekil 16: 1990-2013 Yılları İtibariyle Ulaştırma Sektörüne Gelen DYSY Dağılımı, (Milyon \$)

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (28.04.2015)

* Ekim ayının sonuna kadar

Moğolistan'da en önemli taşıma bağlantısı üç büyük kent olan Ulan Bator, Darkhan ve Erdenet'e hizmet veren ve Moğolistan'ı Rusya ve Çin'e bağlayan Ulan Bator Demiryolu'dur. Moğolistan içinde taşımacılık zayıf yolağı ve ithal yakıtın sınırlı arzı ve milli havayolu şirketinin (Mongolian Civil Air Transport-MIAT) borçları yüzünden sınırlıdır. Taşımacılık ağı dış yardımlarla iyileştirilmeye çalışılmaktadır ve 2001 yılında ülkenin doğusunu batısını birbirine bağlayacak yolun yapımına başlanmıştır. MIAT için özelleştirme çalışmaları başlamıştır.

Telekomünikasyon 1990'lı yıllarda gözle görülür bir şekilde gelişmiştir. Doğrudan uluslararası görüşmeler Moğolistan'ın bir çok bölgesinden yapılabilmektedir ve faks makinaları artan oranda kullanılabilmektedir. Medyada devlet kontrolü Ocak 1999 tarihinden itibaren yasaklanmıştır fakat geçiş periyodu henüz tamamlanmamıştır. Moğolistan Radyo ve Televizyon Kurumu'nun kamu kurumu olarak yeniden yapılandırılması da henüz tamamlanmamıştır.

2005 yılının başında 'Milenyum Yolu' adlı proje Parlamento tarafından onaylanmıştır. Bu projenin amaçları yerel halk için uygun bir ulaşım sağlamak, pazar ilişkilerini güçlendirmek ve Moğolistan'ı Asya ve Avrupa'ya bağlayan bir yol oluşturmaktır. Hükümet bu proje ile Asya ve Avrupa yol şebekesine bağlanmanın

yanında okyanusa ulaşmayı da hedeflemektedir. Günümüzde Moğolistan uluslararası taşımacılığı Trans-Sibirya tren yolu ve Çin tren yolu üzerinden gerçekleştirmektedir.

Tablo 31’ye göre Moğolistan’da faaliyette bulunan 12764 adet uluslararası sermayeli şirketin, başta ticaret ve yiyecek servisi olmak üzere, madencilik, jeolojik arama ve petrol çıkarma, mühendislik, inşaat ve inşaat malzemeler üretim ile turizm sektörlerinde faaliyette bulundukları görülmektedir. Tablo 31’ye göre toplam şirketin %68.9’u(8796 adet) ticaret ve yiyecek hizmet sektörlerine yatırım yapmaktadır. Ticaret ve yiyecek servisi sektöründe 2005 yılı itibariyle 522 adet şirket yatırım yapıyor iken özellikle 2007 yılında 1505 ve 2008 yılında 1515 şirketin sektöre girmesiyle artmıştır. 2013 yılı ekim ayı itibariyle sektöre 309 şirket yatırım yapmış, sektörde faaliyet gösteren şirket sayısı 8796 adede ulaşmıştır.

Tablo 31: Uluslararası Sermayeli Şirket Sayılarının Sektörlere Göre Dağılımı (1990-2013)

Sektör	%	toplam	1990-2004	2005	2007	2009	2011	2012	2013 (Ekim)
Ticaret ve Yiyecek hizmetler	68.9	8796	969	522	1505	572	872	689	309
Diğer	12.5	1562	860	297	21	15	15	50	25
Madencilik, Jeolojik arama ve Petrol çıkarma	3.3	415	272	27	23	12	22	19	
Mühendislik, inşaat ve malzemeler Üretim	3.1	396	327	15	20	6	1	4	5
Turizm	2.5	314	176	57	23	1	6		2
Hafif sanayi	1.5	190	167	7	1				
Yiyecek ve İçecek üretimi	1.4	181	172	5					
Hayvansal hammaddelerin işlenmesi	1.2	158	149	4					
Ulaştırma	1.0	132	101	7	1	2	9	3	2
Bilgi teknolojisi ve telekomünikasyon	0.8	108	72	7	7	2		2	
Tarım ve hayvancılık	0.8	108	86	8	1	1	4	1	1
Mobilya üretimi	0.6	78	71	2					1
Kültür, Eğitim ve Matbaacılık	0.5	67	60	1					

Sektör	%	Toplam	1990-2004	2005	2007	2009	2011	2012	2013 (Ekim)
Bankacılık ve Mali hizmetleri	0.5	64	36	2	7	2	2	2	3
Sağlık ve Güzellik hizmetler	0.4	54	47	1			1		
Enerji	0.3	44	39	4					
Kamu yararına hizmet	0.3	40	36	2					
Elektrikli ev aletler üretimi	0.2	29	23	3					
Ev eşya üretimi	0.2	21	21						
Mücevher, Hediyeelik eşya	0.1	8	7						
Toplam yabancı sermayeli şirket sayısı	100	12764	3691	971	1609	613	933	774	348

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (28.04.2015)

4.6.2. Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Moğolistan'da dünyanın 106 ülkesinden 12764 şirket yatırım yapmış durumdadır. Tablo 32'de görüldüğü gibi, Moğolistan'daki yabancı sermayeli şirketlerin çoğunluğu Çinli şirketlerdir. Çin'i sırasıyla Kore, Rusya, Japonya ve ABD takip etmektedir. Çin'in 6225(%49), Kore'nin 2251(%18), Rusya'nın 837(%7), Japonya'nın 539(%4) ve ABD'nin 300(%2) şirketi Moğolistan'da faaliyet göstermektedir.(Tablo 32)

Tablo 32: Moğolistan'daki Yabancı Sermayeli Şirketlerin Ülkelere Göre Dağılımı(1990-2013)

Ülkeler	Toplam Şirket Sayısı (1990-2013)	Pay(%)
Çin	6225	%49
Kore	2251	%18
Rusya	837	%7
Japonya	539	%4
ABD	300	%2
Diğer Ülkeleri	2612	%20
TOPLAM	12764	%100

Kaynak: Invest Mongolia Agency , www.investmongolia.com(01.05.2015)

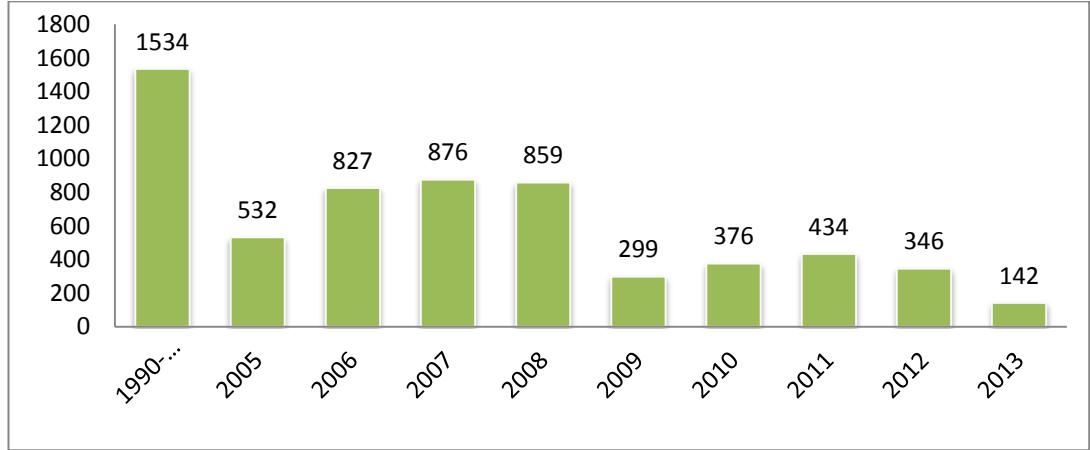
Çin Halk Cumhuriyeti, Moğolistan'a en fazla yatırım yapan ülkelerden biridir. Moğolistan'a faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketlerin çoğu Çin'li şirketleridir.

1990-2013 yılları arasında Çin Halk Cumhuriyetinden 6225 şirket Moğolistan'a 3.8 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Çin'li şirketler, madencilik, ticaret ve yiyecek hizmetleri ve inşaat sektörleri başta olmak üzere neredeyse bütün sektöre yatırım yapmaktadır. Çin'li şirketlerin sayısı fazla olmasına rağmen yapılan yatırımın miktarı küçüktür. Hollanda'nın yatırım yapan şirket sayısı Çin'den az olmasına rağmen yatırım miktarı Moğolistan'da birinci sıradadır.

Milli ekonomik sektörlere göre yapılan yatırımlara bakılırsa, %100 Çin yatırımlı ve Moğol-Çin ortak şirketler genellikle inşaat sektöründe faaliyet göstermektedir. Hayvansal hammadde işleme alanında faaliyet gösteren çok sayıda fabrika vardır. Bunun yanında ticaret ve yemek sektöründe faaliyet gösteren işletmeler bulunmaktadır. Son yıllarda Moğolistan'ın maden sektörüne Çin Halk Cumhuriyeti tarafından büyük ilgi duyulmaktadır. Şekil 17'de görüldüğü üzere, 2007 yılında Moğolistan'a yatırım yapan Çin şirketleri 876 olarak en yüksek rakama

göstermiştir. Bu yılı izleyen 2008 yılındaki kriz etkisiyle 2009 yılında yatırım yapan şirketler ciddi bir azalışla 299'a düşmüştür. 2013 yılında ise 142 Çin'li şirket yatırımda bulunmuştur.

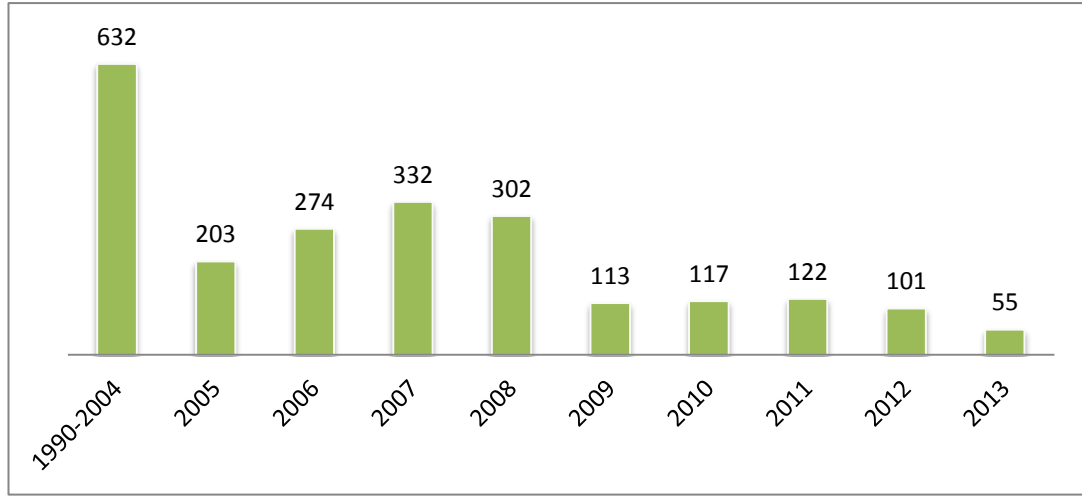
Şekil 17:1990-2013 yılları arasında Moğolistan'daki Çin'li Şirketlerin Dağılımı

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (01.05.2015).

Kore'den 1990-2013 yılları arasında 2251 şirket mevcut olup bunların çoğunu ticaret ve yiyecek hizmet sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Şekil 18'de görüldüğü üzere, 2007 yılında Moğolistan'a yatırım yapan Kore'li şirketleri 332 olarak en yüksek rakama göstermiştir. Küresel krizin etkisi ağır görünen 2009 yılında yatırım yapan şirketler çok azalarak 113'e düşmüştür. 2013 yılında ise 55 Kore'li şirket yapmıştır.

Şekil 18: 1990-2013 yılları arasında Moğolistan'daki Kore'li Şirketlerin Dağılımı

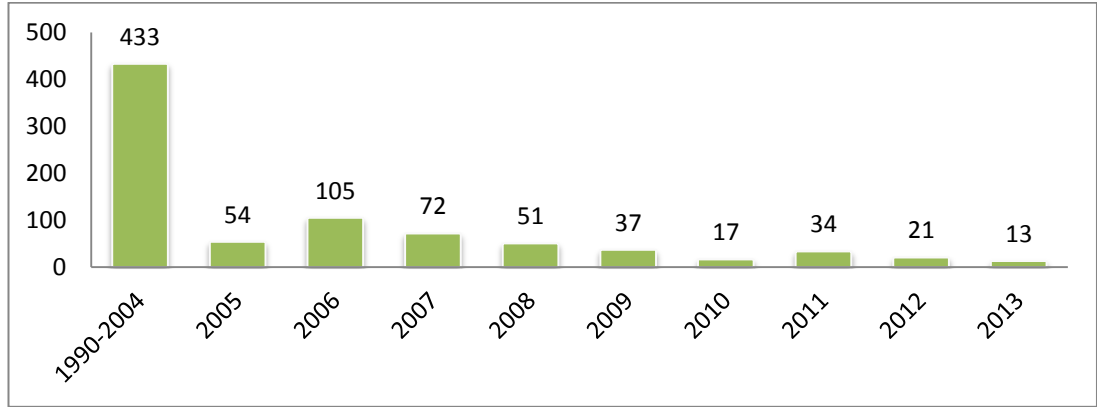

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (01.05.2015).

Moğolistan'da yatırım yapan en büyük Kore'li şirketler, bankacılık sektöründe HSBC, sağlık ve güzellik sektöründe Seoul Senior Tower, ticaret ve yiyecek hizmet sektöründe Handy Soft Rich ve madencilik ve jeolojik arama sektöründe faaliyette bulunan Santanmores'tir.

Rusya, Moğolistan'daki maden yataklarıyla, özellikle uranyum kaynaklarıyla ilgilenmektedir. Moğolların en büyük bakır üretim bölgesi Erdenet'in %49'u Ruslar tarafından işletilmektedir. Rus yatırımları Moğolistan genelindeki toplam yabancı yatırımların %2'sini oluşturmaktadır. Rusya'dan 298 milyon dolarlık yatırımı olan 837 şirket Moğolistan'da faaliyet göstermektedir. Şekil 19'de görüldüğü üzere, 2006 yılında Moğolistan'a yatırım yapan Rus şirketleri 106 olarak en yüksek rakamı göstermiştir. Bu yılı izleyen yıllarda ülkeye gelen şirket sayısı azalmıştır. 2011'de 34, 2012'de 21 ve 2013 yılında ise 13 şirket yatırım yapmıştır.

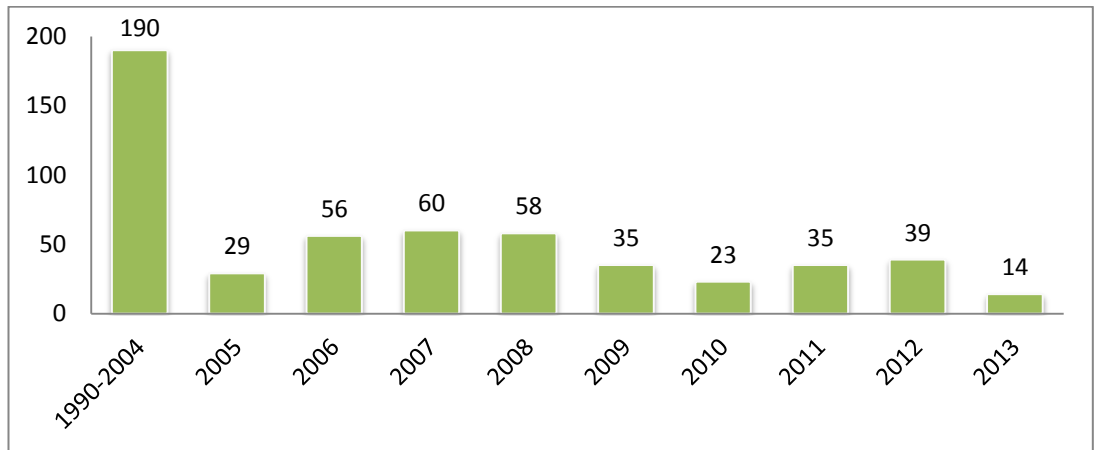
Şekil 19: 1990-2013 Yılları arasında Moğolistan'daki Rus Şirketlerin Dağılımı

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (01.05.2015).

Japonya'dan 207.13 milyon dolarlık yatırımı olan 539 şirket Moğolistan'da faaliyet göstermektedir. “Mobicom” Cooperation, “Khanamasa” restoranı, “Sapporo” mağazası, “Flower” oteli vb Moğolların yanında Moğolistan'a gelen yabancı ziyaretçi müşterilerin genellikle hizmet aldıkları popüler yerlerdir. Japon yatırımcılar ticaret ve hizmet, turizm, restoran, otel, hafif ve gıda sanayi alanlarında daha fazla yatırım yapmaktadırlar. Şekil 20'de görüldüğü üzere, 2007 yılında Moğolistan'a yatırım yapan Japon şirketleri 60 olarak en yüksek rakam göstermiştir. Bu yılı izleyen 2008 yılındaki kriz etkisiyle 2009 yılında yatırım yapan şirketler sayısı azalmıştır. 2013 yılında ise 14 Japon şirket yatırımda bulunmuştur.

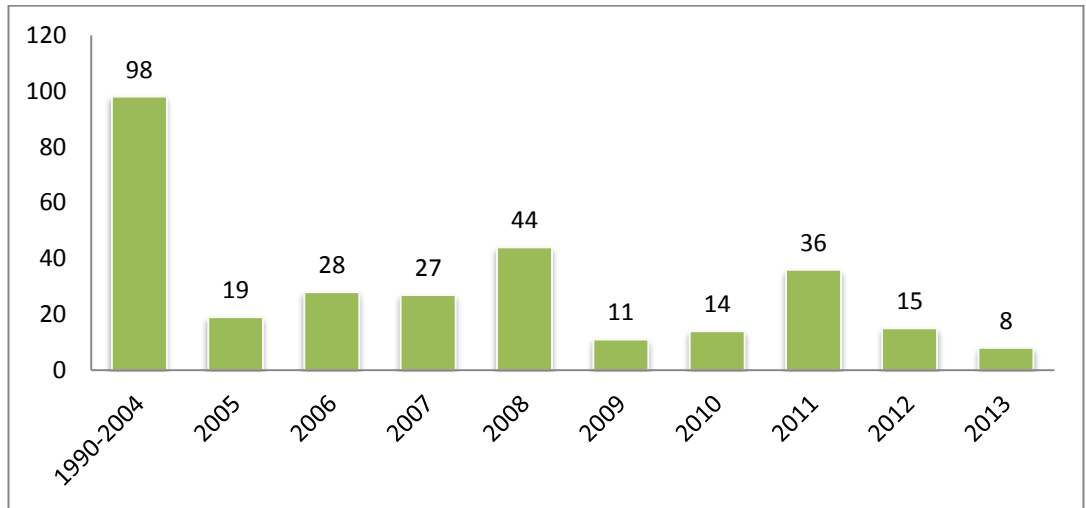
Şekil 20: 1990-2013 Yılları Arasında Moğolistan'daki Japon Şirketlerin Dağılımı.

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (01.05.2015).

Moğolistan'a 1990- 2013 yılları arasında ABD'den 300 adet şirket 308,2 milyon dolar yatırım yapmıştır. Şekil 21'de görüldüğü üzere, 1990-2013 döneminde, 2008 yılında Moğolistan'a yatırım yapan ABD'li şirketleri 44 olarak en yüksek rakam göstermiştir. Bu yılı izleyen 2008 yılındaki kriz etkisiyle 2009 yılında yatırım yapan şirketler azalmıştır ve 11'e düşmüştür. ABD'li büyük yatırımcı şirketler ise LTC, Erdmin, Mongol Amikal, GL Monpolimet, Wagner Asia, Lotus Construction ve Hasge'dir.

Şekil 21: 1990-2013 Yılları Arasında Moğolistan'daki ABD'li Şirketlerin Dağılımı.

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (01.05.2015).

1990-2013 dönemi Moğolistan'da faaliyette bulunan DYSY'nin dağılımı Tablo 33'deki gibidir. Hollanda'dan yatırım yapan şirket sayısı az olmasına rağmen Moğolistan'a en fazla DYSY yapan ülkesidir. Hollanda'dan 58 şirket 1990'dan 2013 yılın ekim ayın sonuna kadar toplam 4.2 milyar dolarlık DYSY yapmış durumdadır. Hollanda'yı aynı dönemde 3.8 milyar dolarlık Çin, 1.2 milyar dolarlık Lüksemburg, 1.1 milyar dolarlık Virjin Adalar ve 0,7 milyar dolarlık yatırım ile Singapur izlenmektedir. Hollanda sadece 2011 ve 2012 yıllarında 1.8 milyar ve 1.2 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Çin en fazla 2011 yılında yatırım yapmış durumda ve 1 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir. Lüksemburg'dan gelen yatırım son yıllarda

artmıştır. 2005 yılında Lüksemburg’dan gelen DYSY miktar 1.8 milyon dolar iken, 2011 yılında 476.6 milyon dolar ve 2012 yılında ise 634.3 milyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 33: Doğrudan Yatırım Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı(ilk 50) (1990-2013) (Bin Dolar)

Ülkeler	Toplam	1990-2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013*
Hollanda	4225310	5265	476	4069	232962	1816714	1253215	861298
Çin	3757607	441786	172014	497800	1796038	1015265	243194	30912
Lüksemburg	1151702	2911	10	195	25589	476652	634384	6018
Virjin adalar	11095043	48394	6111	6157	101986	610933	274331	1841
Singapur	724855	8513	728	32339	31075	402738	227281	7473
Kanada	498056	174206	72180	2739	14711	72288	18629	7134
Güney Kore	379267	85180	16434	41965	38763	54972	54025	14456
ABD	308230	4525	37165	6466	13911	127238	62592	2708
Rusya	297674	37163	11654	3795	2273	5811	129589	1822
Avustralya	260026	3770	384	3361	2273	82453	96489	58471
Hong Kong	228549	25033	350	1757	80148	54366	37741	9089
Japonya	207138	60208	4727	46623	7125	21460	37243	12863
Bermuda	129007	1604		6	114455	4387	3560	
Büyük Britanya	116710	25813	9013	6057	693	17910	46773	700
İsviçre	103101	5732	6676	90	3850	37161	17239	7231
Barbados	84759	20				30098	12759	41870
Cayman adalar	74152	264	2400	35069	10365	25404	329	
Almanya	61516	10369	1386	580	932	26631	5683	1463
Fransa	49113	326	63	170	4499	15050	13375	682
Bulgaristan	31099	30778	17	7	150	82		
İtalya	26802	8265	44	856	448	4882	6861	246
Vietnam	26148	505	20484	1270	880	519	431	845

Ülkeler	Toplam	1990-2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013*
Tayvan, Çin	20096	11123	20	6443	161	99	185	
Saint Kitts	19908	5			19529	90	100	
Malezya	19630	4529	711	5340	331	2882	1909	426
Kazakistan	17998	551	31	214	418	1195	1986	529
Bahamalar	17641	17435	102		90	10	3	
Portekiz	13506	13506						
Kıbrıs	13346	244	10	71	4001	100	89	1548
Mauritius	10179		12			9950	216	
Ukrayna	9281	6148	89	45	190	502	1319	168
Çek Cumhuriyeti	9192	4145	52	2015	436	457	1587	313
İsrail	9111	8094	20	15	193	754		
Türkiye	8048	1910	32	338	379	3259	1861	558
Hindistan	7810	334	128	690	285	75	67	140
Yeni Zelanda	7383	2489	60	1706	100	559	249	74
Belçika	6784	2744	2190	75	100	807	704	
Tayland	4787	76		3	100	2500		2000
Makao, Çin	4461	4461						
İspanya	3721	59	20			1702	1825	100
Lichtens-tein	3335	3336						
Man Adası	3009				200	839	1969	
Avusturya	2941	1984	101	191	40		921	184
Polonya	3790	1780	16	10	50	319	270	
Lübnan	2589	134	7			333	2113	
Macaristan	2435	1162	54		408	203	335	
Özbekistan	2073			100	845	269		100
İsveç	2030	13		30	100		1270	100
Filipinler	1963					90	186839	
Kuzey Kore	1854	1162	22		100	159	100	193
Diğer Ülkeler	21175	5661	571	459	1906	4778	5265	990
Toplam	14101133	1120839	366545	708922	1025995	4986034	3198731	1076054

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (10.05.2015).

* Ekim ayına kadar

Tablo 33’de Moğolistan’da faaliyette olan en büyük 20 yabancı sermayeli şirketleri yer almaktadır. Tabloda görüldüğü gibi bu şirketlerin çoğunluğu madencilik, jeolojik arama ile keşif ve ticaret, yiyecek hizmetleri sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Şirketlerden Oyu Tolgoi 65 milyon dolar öz kaynaklı olarak en büyük yabancı sermayeli şirkettir.

Tablo 34: Moğolistan’da Faaliyet Gösteren En Büyük 20 Yabancı Sermayeli Şirket

	Şirketler	Öz kaynak	Yabancı kaynak	Yerli	Sektör	Ülkeler
1	Oyu Tolgoi	65,005,920	65,005,913		Madencilik, Jeolojik arama ve Keşif	Hollanda-Moğolistan
2	MD securities	43,603,000	43,500,000		Ticaret, Yiyecek servisi	Virjin Adalar
3	MCS mining	25,100,000	25,000,000		Madencilik, Jeolojik arama ve Keşif	Singapur
4	HSBC	10,000,000	9,990,000		Diğer	Güney Kore
5	Wagner Asia leasing	9,890,224	9,890,224		Ticaret, Yiyecek servisi	ABD
6	Seol Senior Tower	7,840,000	7,140,000		Sağlık ve Güzellik Hizmetleri	Güney Kore
7	Khan Bank	20,599,256	7,073,699	3,393,576	Bankacılık ve Mali Hizmetleri	ABD-Hong Kong,(Çin), Japonya-Moğolistan
8	Gyantbaylag	7,000,000	7,000,000		Jeolojik arama ve Keşif	Virjin Adalar
9	Globalcom	4,500,000	4,500,000		Ticaret, Yiyecek servisi	Virjin Adalar
10	Louis Vuitton Mongolia LLC	6,000,000	4,000,000		Ticaret, Yiyecek servisi	Fransa
11	Credit Bank	9,585,108	3,900,686		Bankacılık ve Mali Hizmetleri	Kıbrıs
12	MCS Asia Pacific	15,000,000	3,850,000	3,150,000	Yiyecek ve İçecek Üretimi	Singapur-Moğolistan
13	Shangri-La Ulaanbaatar Hotel	10,000,000	3,820,000		Ticaret, Yiyecek servisi	Virjin Adalar
14	EAM Bayan-Ulgii	3,548,107	3,538,107		Jeolojik arama ve Keşif	Kanada
15	Handi Soft Rich	3,000,000	2,900,000		Ticaret, Yiyecek servisi	Güney Kore
16	Tethys Mining	26,992,495	2,793,974		Jeolojik arama ve Keşif	İsviçre

	Şirketler	Öz kaynak	Yabancı kaynak	Yerli	Sektör	Ülkeler
17	Big Mogul Coal and Energy	4,627,722	9,776,633	1,851,089	Jeolojik arama ve Keşif	Lüksemburg-Moğolistan
18	Hong Kong Sunkfa group Mongol	1,600,000	1,600,000		Taşımacılık	Çin-Hong Kong(Çin)
19	EAM Exploration	1,511,710	1,501,710		Jeolojik arama ve Keşif	Kanada
20	Santanmores	5,300,000	1,500,000		Jeolojik arama ve Keşif	Güney Kore

Kaynak: Invest Mongolia Agency, www.investmongolia.com (06.05.2015).

Dünyanın en büyük bakır ve altın madeni rezervi olduğu ifade edilen Güney Moğolistan'da Çin sınırına yakın bir bölgede bulunan Oyu Tolgoi şirketin hisseleri Moğolistan devleti temsil eden "Erdenes Oyu Tolgoi" anonim şirketi %34' Turquoise Hill Resources anonim şirket ise %66'ya sahiptir.

Şirket 27 Aralık 2012 tarihinde Moğolistan'ın en büyük, en modern teknolojik fabrikasını açmıştır. 2013 yılı ocak ayında ilk zenginleştirilmiş bakırı üretilmiştir ve 9 Temmuzda ihracat etmiştir¹⁸⁹.

Ülke tarihinin en büyük yabancı yatırım projesi olarak değerlendirilen madenin 37 milyon ton bakır, 1430 ton altın rezervine sahip olduğu, 40 yıllık maden ömrü olduğu tahmin edilmektedir. Yılda 450 bin ton bakır ve 330 bin ons altın üretilmesi beklenmektedir. Yabancı yatırımcısına 30 sene işletme hakkı verilmiş olmasına rağmen, özellikler bazı milletvekilleri bu sürenin 20 yılı indirilmesi ve kamu payının %34'den %51 çıkartılması yönünde baskı yapmaktadırlar¹⁹⁰.

4.7. GENEL DEĞERLENDİRME

Bu bölümde Moğolistan'a yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken ilk olarak Moğolistan hakkında genel bilgiler verilmektedir. Bunun yanında Moğolistan'ın ekonomik ve sosyal analizi ile dış ekonomi ve politikaları ayrıntılı olarak incelenmiştir. İlerleyen bölümlerde Moğolistan'a gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımları hakkında detaylı bilgi

¹⁸⁹ Oyu Tolgoi LLC, <http://ot.mn/mn/about-us/investment-agreement> (03.05.2015)

¹⁹⁰ T.C. Ulan Bator Büyükelçisi (2012), s. 14

verilmiştir. Bu kapsamda, Moğolistan’da yabancı yatırım yasal mevzuat ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişimi ile ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlarının sektörlere göre ve kaynak ülkelerine göre dağılımı ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Moğolistan, Orta Asya’da bulunan denize kıyısı olmayan, 1.564.000 km²’lik yüzölçümü ve yaklaşık 2,8 milyonluk nüfusu ile yeryüzünde, nüfusuna oranla en geniş toprağa sahip ülkedir. Ülkenin kuzeyinde Rusya, güneyinde, doğusunda ve batısında Çin Halk Cumhuriyeti vardır. Moğolistan ekonomisini zengin doğal kaynakları karakterize eder. Madencilik sektörü Moğolistan için hayati öneme sahiptir.

Moğolistan bakır, altın ve kömür gibi yer altı maden kaynaklarına sahiptir. Henüz çıkarılmamış maden rezervleri miktarı ve çeşidi itibari ile Asya’nın en zengin ülkelerinden biridir. Moğolistan’da 150 bin metrik ton uranyum rezervinin olduğu ileri sürülmektedir. Bu rezerv büyüklüğüyle Moğolistan, dünyada en fazla uranyuma sahip 8. ülke konumundadır. Moğol topraklarında yaklaşık 1000 ton altın (40 milyon ons), 35 milyon ton bakır ve 173 milyar ton kömür rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir. Ülkede, altın, bakır, uranyum, florit, fosfat, kömür, molybdenum, fosfor demir maden kaynakları bulunmaktadır. Özellikle bakır, altın ve kömür Moğolistan’ın en büyük gelir kaynaklarındandır.

Sovyet döneminde kapalı piyasa sistemine sahip olan Moğolistan, 1990’ların başında Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından serbest piyasa ekonomisine geçmeye çalışmıştır. Moğol ekonomisi Sovyet sisteminin çökmesiyle büyük bir mali destekten mahrum kalmış, Sovyetlere bağımlı bir modelden müstakil bir serbest piyasa ekonomisine geçişte zorluklarla karşılaşmıştır. İlk aşamada yüksek enflasyon, işsizlik ve temel gıda maddelerinde yetersiz arz gibi akut problemlerle mücadele eden Moğolistan’a ABD, Japonya, Almanya ve Kanada finansal destek sağlamıştır. Moğol ekonomisi 1990’lı yılların ilk yarısındaki istikrarsız dönemin ardından 1996-2000 döneminde serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayan reformlar gerçekleştirmiş ve toparlanmaya başlamıştır. 1995’te %6, 1996-1999 döneminde ortalama %3,5 düzeyinde büyüme kaydeden Moğolistan, 1997’te

Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. 1990'lı yılların sonunda Asya'daki ve Rusya'daki finansal krizden olumsuz etkilenen Moğol ekonomisinin 2000'li yıllarda daha yüksek oranlarda büyüdüğü gözlemlenmiştir.

Moğolistan ekonomisi 2004-2008 döneminde %7-10 düzeyinde büyümüş, 2009'de küresel finansal krizden dolayı %1,3 oranından küçülürken 2010'dan itibaren tekrar yüksek büyüme rakamlarına ulaşmıştır. 2011 yılında %17,5'lik bir oran ile dünyada ekonomisi en çok büyüyen ülke haline gelen Moğolistan, 2012 yılında %12.5 ve 2013 yılında da %11.7 düzeyinde iki haneli büyüme oranı kaydetmiştir. Kişi başına düşen gelir 2004'de 861.5 \$ iken 2011 yılında 1273.2 \$'a ulaşmıştır. 2012 yılında ise kişi başına düşen milli gelir 1631Dolardır. 2013 yılında bu rakam 1796 dolar olarak bildirilmektedir.

Moğolistan dünyanın 168 ülkesi ile dış ticaret gerçekleştirmektedir. Moğolistan'ın dış ticaretinde en önemli ülkeler, güney komşusu Çin ile kuzey komşusu Rusya'dır. 2013 yılında ülkenin toplam ihracatı 4,3 milyar dolar ithalatı ise 6,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Moğolistan'ın ihracatındaki en önemli ürünlerden biri kömürdür ve toplam kömür ihracatının %99'unu Çin'e gerçekleştirmektedir. Moğolistan'ın ithalatındaki ürün yapısında, gıda, taşıt araçları ve makina ve teçhizat ve diğer tüketim malları yer almaktadır. Türkiye ile Moğolistan arasındaki ikili ticaret hacmi yıllar boyunca dalgalanmakla birlikte, sürekli Türkiye lehine gerçekleşmiştir. 2013 yılında Türkiye'nin Moğolistan'a ihracatı 48.2 milyon dolar ithalatı ise 0.4 milyon dolar olmuştur. 2014 yılında bir önceki göre %27oranında düşürerek 35.5 milyon dolara ulaştırmıştır. Bunun 35,4 milyon dolarlık ihracat, 0,1 milyon dolarlık ise ithalatı olarak gerçekleşmiştir.

Rusya ve Çin'e bağımlılığı kaçınılmaz kılan bu coğrafi konum ve güç dengesi, Moğolistan'ı Moskova ve Pekin'le iyi komşuluk ilişkilerini korumaya ve bu iki ülke dışındaki üçüncü ülkelerle ilişkilere odaklanmaya sevk etmiştir. Moğol yetkililer, Çin ve Rusya dışındaki ülkelerle bu iki ülkeyi tahrik etmeyecek seviyede ve muhtevada ilişkiler tesis etmeye yönelmiş, bu yaklaşımı üçüncü komşuluk stratejisi ifadesi ile kavramsallaştırmıştır. Üçüncü komşudan kasıt tek bir ülke değildir. Üçüncü komşu Çin ve Rusya dışındaki bütün ülkeleri kapsamaktadır.

Moğolistan, bu strateji doğrultusunda başta ABD olmak üzere Kanada, Japonya, AB, Güney Kore ve Avustralya gibi ülkelerle, NATO ve AB gibi uluslararası teşkilatlarla ticari-diplomatik-askeri ilişkiler geliştirmeye özen göstermektedir.

Doğal kaynak zenginliği, Moğolistan'ın DYSY çekmesinde en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Moğolistan'daki mevcut sanayi üretimi büyük ölçüde maden kaynaklarına bağlıdır ve yabancı yatırımlar madencilik sektöründe yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda keşfedilen yeni bakır, kömür ve uranyum yataklarının Moğolistan ekonomisine büyük katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, olabildiğince doğrudan yabancı yatırım çekmek Moğolistan'ın ulusal kalkınma stratejisinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu amaçla, ulusal seviyede daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmek için yabancı firmalara özel teşvikler verilerek yabancı sermayeyi cezp etmek için aktif çaba göstermektedir.

1990'lı yılların başında 4 milyon doların altında olan yıllık DYSY girişleri, 1990'lı yılların başında 4 milyon doları geçmeyen DYSY miktarı, 1995-1999 yıllarında ortalama olarak 51 milyon dolara, 2010 yılında 1691 milyon dolar, 2011 yılında 4715 milyon dolara ve 2013 yılında 2047 milyon dolara ulaşmıştır. Bu durum, doğal kaynak zenginliğinin yanı sıra, Moğolistan ekonomisinin istikrarlı gelişimi ve siyasi istikrarıyla açıklanabilir. Moğolistan'da yatırım yapan en büyük yatırımcı ülkeleri, Hollanda, Çin, Lüksemburg, Virgin Adalar, Singapur, Kanada, Kore, ABD ve Rusya'dır. Hollanda yatırım miktarı açısından Moğolistan'ın en büyük yatırımcısıdır. Çin ise şirket sayısına göre en büyük yatırımcı ülkesidir. Çin'li şirketlerin sayısı fazla olmasına rağmen yapılan yatırımın miktarı küçüktür. Hollanda'nın yatırım yapan şirket sayısı Çin'den az olmasına rağmen yatırım miktarı Moğolistan'da birinci sıradadır.

5. SONUÇ

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri ulusal tasarruf yetersizliğidir. Kişi başına düşen gelir seviyesi düşüklüğü bu ülkelerde marjinal tasarruf eğiliminin düşük olmasına dolayısı ile ulusal tasarruf miktarının yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Bu durum doğrudan yabancı sermaye birikimini artırdığı gibi temel makroekonomik göstergeleri de pozitif yönde etkilemektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırım kuramını açıklamaya çalışan teoriler, bir ürünün üretim faaliyetinin ilk kez pazara sürüldüğü ülkelerinden, zamanla emeğin bol ve ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırılması sürecini anlatan ürün devri teorisi, ÇUŞ'un DYSY yapması için üç temel avantajın bir araya gelmesi gerektiğini savunan Eklektik Paradigması teorisi ve yeni doğrudan yabancı sermaye yatırım teorisidir. DYSY türleri, yapılan yatırımın mülkiyet durumuna ve ülkeye gelen amacına göre ayırmak mümkündür. Mülkiyet durumuna göre DYSY şekilleri, yeşil alan yatırımları; ortak girişim ve tam mülkiyete dayalı bağlı şirketler; şirketlerarası birleşmeler ve satın almalar ve stratejik birleşmelerdir. Yapılan yatırımların amacına göre DYSY, pazar arayan yatırımlar, verimlilik arayan yatırımlar, doğal kaynak arayan yatırımlar ve stratejik varlık arayan yatırımlardır. Bunların yanı sıra, DYSY'nin diğer çeşitleri de bulunmaktadır. Bunlar, yeniden yatırıma dönüştürülen kazançlar, montaj sanayi yatırımları ve yap-işlet- devret modelidir.

DYSY, ev sahibi ülkeye yaptığı katkılardan dolayı kalkınmanın motoru olarak görülmektedir. Bu nedenle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler DYSY'lerini daha fazla çekme çabasıdadırlar. Bu durum ev sahibi ülkeler arasındaki rekabeti arttırarak, doğrudan dış yatırımların ev sahibi ülkelere yönelmesinde talep cephesi belirleyenlerinin öne çıkmasına neden olmaktadır. Ancak DYSY'i hem ev sahibi ülkeye ilişkin talep cephesi faktörleri hem de kaynak ülkeye ilişkin arz cephesi faktörleri tarafından belirlenmektedir. Yani DYSY'lerinin yapılabilmesi için kaynak ülkenin bazı itici faktörlere, ev sahibi ülkenin de bazı çekici faktörlere sahip olması gerekmektedir.

DYSY, ev sahibi ülkede üretimi, istihdamı, ekonomideki fiyatları, ihracatı, ithalatı, ödemeler dengesini, ekonomik büyümeyi ve genel olarak ekonomik refahı

birçok yönden etkileyebilir. Bu etkiler olumlu ya da olumsuz olabilir; bazı etkiler hemen ortaya çıkar, bazıları ise yıllar sonra belirlenebilir. DYSY'nin kaynak ülke ekonomisine açısından etkilerinden en önemlisi ihracat üzerinde etkidir. Yurtdışındaki üretimin arttığı durumda ihracatın azalıp azalmadığına dair çok sayıda araştırma yapılmış ve halen tartışılan konu haline gelmiştir. Bazı durumlarda yurtdışı üretim ihracatı azalmakta, bazı durumlarda da artırmaktadır. Bu etkilerin çeşitli nedenleri olabilir. Şirketin yatay ya da dikey entegrasyona gitmiş olması, faaliyetlerin hizmetler ya da imalat sanayinde yoğunlaşması ya da yatırım yapılan ülkenin gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülke olması farklı sonuçlar doğurabilir. Yatay entegrasyon sonucu yurtdışı üretimin ihracatı azaltılabileceği, aynı şekilde dikey entegrasyonun da ihracatı artırabilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının başlangıç tarihi sömürgecilik dönemine kadar gitmektedir. Sanayileşen batı ülkeleri sanayi devrimi döneminde bünyelerindeki sermaye birikimlerini başka ülkelerdeki en çok karı sağlayacak yatırım alanlarına yöneltme ihtiyacı içine girmişlerdir. Genellikle Avrupa sanayisinin ihtiyacı olan hammaddelerin bulunduğu ucuz işgücüne sahip sömürgeler ve bazı az gelişmiş ülkeler batı için cazip yatırım alanları olarak ön plana çıkmışlardır. İngiltere, İkinci Dünya Savaşına kadar uluslar arası piyasalara özellikle az gelişmiş ülkelere(sömürgeler ve Latin Amerika) en fazla yatırım yapan ülke olmuştur. İkinci Dünya Savaşında sonraki döneminde ABD'nin yaptığı yatırım miktarı artmıştır ve en büyük yatırımcı ülkesi haline gelmiştir.

Küresel anlamda en fazla yatırımın yapıldığı yıl 1969 milyar \$ ile 2007 yılında gerçekleşmiştir. Son yıllarda ise DYSY, 2011 yılında 1700 milyar dolar iken 2012 yılında %21,7'lik küçülme göstererek 1330 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2013 yılında ise bir önceki yılına göre %9'luk artış ile 1450 trilyon dolar olup dünyanın toplam DYSY hacmi 25.5 trilyon dolara ulaşmıştır. 2013 yılında dünyada en fazla DYSY çeken ilk 5 ülke sırasıyla, ABD, Çin, Rusya, Hong Kong ve Brezilya'dır. Aynı dönemdeki dünyada en çok DYSY yapan ilk 5 ülke ise sırasıyla ABD, Japonya, Çin, Rusya ve Hong Kong'dur.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı Moğolistan ekonomisinde önemli bir role sahiptir. 1990'lı yılların başına kadar Moğolistan ekonomisi, Sovyetler

Birliği'nde uygulanan politikalar paralelinde merkezi planlama ile yönetilmiştir. Moğolistan'ın piyasa ekonomisine geğişi 1990 yılında olmuştur. Hızlı bir geğişi dönemi özelleştirme, para reformu, fiyat ve ücret serbestleştirmesi ile başlamıştır. Özelleştirme ile beraber Moğolistan'da yabancı yatırımlar kabul edilmiş ve 1993 yılında ilk Yabancı Yatırım Kanunu çıkarılmıştır. Özellikle büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine yabancı yatırımcılar katılmaya başlamıştır.

1995'te %6, 1996-1999 döneminde ortalama %3,5 düzeyinde büyüme kaydeden Moğolistan, 2000'li yıllarda daha yüksek oranlarda büyüdüğü gözlemlenmiştir. 2004-2008 döneminde %7-10 düzeyinde büyümüş, 2009'de küresel finansal krizden dolayı %1,3 oranından küçülürken 2010'dan itibaren tekrar yüksek büyüme rakamlarına ulaşmıştır. 2011 yılında %17,5'lik bir oran ile dünyada ekonomisi en çok büyüyen ülke haline gelen Moğolistan, 2012 yılında %12.5 ve 2013 yılında %11.7 düzeyinde iki haneli büyüme oranı kaydetmiştir. Ekonominin gösterdiği bu performans ağırlıklı olarak madencilik ve hizmetler sektöründen kaynaklanmış, özellikle dünya piyasalarındaki bakır fiyatlarının artışı ve madencilik sektörlerine giren DYSY'i ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır.

1990'da başlayan ekonomik ve siyasi reform süreci ile dış dünyaya kapılar açılmış ve yabancı yatırımlar teşvik edilmeye başlanmıştır. Hükümet tarafından 1993'de yabancı yatırım yasası çıkarılmış ve 1998 ve 2002'de de revize edilmiştir. Yabancı yatırım yasası ve ilgili diğer yasalar ile uygulamaya konan vergi muafiyet ve indirimleri ile ihracatın artırılması hedeflenmiştir. Buna ek olarak, Serbest Bölgeler ve Yöresel İktisadi Kalkınma Bölgeleri kurulmuştur.

Diğer birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, olabildiğince doğrudan yabancı yatırım çekmek Moğolistan'ın ulusal kalkınma stratejisinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu amaçla, ulusal seviyede daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmek için yabancı firmalara özel teşvikler verilerek yabancı sermayeyi cezp etmek için aktif çaba göstermektedir. Bu çabalar sonuç olarak, 1990'lı yılların başında 4 milyon doları geçmeyen DYSY miktarı, 1995-1999 yıllarında ortalama olarak 51 milyon dolara, 2010 yılında 1.7milyar dolar ve 2011 yılında 4.7 milyar dolar ve 2013 yılında 2047 dolara ulaşmıştır.

Moğolistan'da yatırım olanakları açısından bakıldığında, Moğolistan yabancı yatırımları düzenleyen yasalar açısından oldukça esnek bir ülkedir. Yatırımcının Moğol ortakla çalışma zorunluluğu yoktur ve %100 yabancı yatırımla kurulabilir. Bunun istisnası toprak mülkiyetidir. “Yabancı Yatırımlar Yasası” yanından 32 ülke ile “Çifte Verginin Önlenmesi Anlaşması”, 40 ülke ile “Yatırımların Karşılıklı olarak Korunması ve Teşvik Edilmesi Anlaşması” imzalanmıştır. Moğolistan ayrıca, “Yatırımlar Anlaşmazlıkların Halli Hakkındaki Washington Konvansiyonu – 1965”na 1996 yılında katılmış ve “Yatırım Sigortası Hakkındaki Seul Konvansiyonu-1985”nu 1999 yılında imzalamıştır. 1997’de ise Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olmuştur. Ocak 1999’dan bu yana Dünya Bankası’nın Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı’nın (MIGA) tam üyesi olmuştur.

Özellikle, 2014 yılında Dünya Bankası’nın “Doing Business” göre, yabancı yatırımcıları korunması açısından 189 ülkeyi değerlendiren sıralamaya göre 17. sırada yer almaktadır. Moğolistan 2011’de yüzde 17.5 büyüyerek dünyanın en hızlı büyüme gösteren ülkeleri arasında birinci sırada, 2012’de yüzde 12.5 ve 2013’de yüzde 11.7 büyüyerek ilk sıralarda yer alarak son yıllarda dünyanın en hızlı büyümekte olan ülkelere biri olmuştur. Bunun yanı sıra, Moğolistan’ın 1 milyar 300 milyon nüfuslu Çin pazarı ve kuzeyde aynı şekilde Rusya pazarına yakınlığının ve Orta Doğu Asya ülkelerden daha düşük vergi oranı da yatırımcılar için büyük bir avantaj sağlanmaktadır. Ayrıca, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP) + projeler Moğolistan’ın 7200’den fazla ürünü ihrac etmesini sağlamak ve herhangi bir kota uygulanmadan AB pazarına ihrac edilmektedir. Bu potansiyeller yatırımcılar açısından kaçırılmaz fırsatlar olarak sayılabilmektedir. Moğolistan’ın para transferi konusunda da son derece liberal bir rejimi vardır. Bugüne kadar herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır.

1990-2013 yılları arasında ülkede dünyanın 106 ülkesinden 12764 şirket yatırım yapmış durumdadır ve ülke ekonomisine toplam 14.1 milyar dolar tutarında yabancı yatırım girişi olmuştur. Moğolistan’a en fazla DYSY yapan ülke Hollanda’dır. Hollanda’yı Çin, Lüksemburg, Virjin Adalar ve Singapur izlenmektedir. 1990-2013 yılları arasında Çin Halk Cumhuriyetinden 6225 şirket Moğolistan’a 3.8 milyar dolarlık yatırım yapmıştır. Çin’li şirketlerin sayısı fazla

olmasına rağmen yapılan yatırımın miktarı, Hollanda'nın yaptığı yatırım miktarından küçüktür. Hollanda'nın yatırım yapan şirket sayısı Çin'den az olmasına rağmen yatırım miktarı Moğolistan'da birinci sıradadır. Hollanda'dan aynı dönemde 58 şirket 4.2 milyar dolarlık DYSY yapmıştır.

Günümüz Moğolistan'ı hızla büyüyen, doğal kaynak zengini ve gelişmekte olan bir ülkedir. Asya'nın en büyük bakır madeni Moğolistan'dadır; buna ek olarak dünya fluorspar (mermer gibi bir çeşit taş) üretiminin %6,2'si (2010), altın üretiminin %0,5'i (2002) ve kömür üretiminin %1'i Moğolistan'da yapılmaktadır (2000). Son yıllarda madencilik araştırmalarında hızlı bir artış olmuştur; buna rağmen Moğolistan'ın %70'i hala madencilik keşfi ve lisanslaması için beklemektedir. Hali hazırda işletilmeyi bekleyen çok sayıda altın madeni mevcuttur. Yıllık kömür üretimi 5 milyon metrik tondur ve tamamına yakını buhar ve elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Moğolistan'da 173 milyar ton kömür rezervi olduğu tahmin edilmektedir.

Doğal kaynak zenginliği, Moğolistan'ın DYSY çekmesinde en önemli faktörlerden birisi olmuştur. Moğolistan'daki mevcut sanayi üretimi büyük ölçüde maden kaynaklarına bağlıdır ve yabancı yatırımlar madencilik sektöründe yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda keşfedilen yeni bakır, kömür ve uranyum yataklarının Moğolistan ekonomisine büyük katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Moğolistan'da maden sektörü dışında, gıda, dericilik, inşaat ve turizm gibi sektörlerde çok büyük fırsatlar sunulmaktadır. Bundan dolayı bu sektörlerle daha çok yatırım çekmesinde fayda vardır. Ayrıca, hükümet, ülke ekonomisine daha fazla katkı sağlanabilmesi için yatırımcılar ile iyi bir şekilde anlaşmalar ve hukuk düzeltmeleri yapmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Anthony Bende- Nabende, **Globalization, FDI, and Sustainable Development: Theory Evidence and Policy**, England: Ashgate Publishing Ltd, 2002.

Arıkan, Deniz. **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: ArıkanBasım Yayım Dağıtım, 2006.

Batmaz, Nihat ve Halil, Tunca. **Doğrudan Yabancı Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)**. 1.Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2005.

Bayraktar, Fulya. **Dünyada ve Türkiyede Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Türkiye Kalkınma Bankası A.S. Genel Araştırmalar, Ankara, 2003.

Candemir, Aykan.**Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama**, YASED, 2006,

Cengiz, Emrah, A. Ercan Gegez, F. M. Arslan, Serdar Pirtini ve Mehmet Tıgılı. **Uluslararası Pazarlara Giriş Stratejileri**, İstanbul: Der Yayınları, 2003.

Dunning ,John.**Explaining International Production**, Unvin Hyman Ltd, london,1988.

Efe, Birol. **Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi: İzmir Örneği**, İzmir: İzmir Ticaret Odası, 2002.

Franklin, R.Root. **International Trade and Investment**, 7th Edition, Cininati: South-Western Publishing, 1997.

Göksu, Turkut; Hasan Huseyin Çevik; Abdulah Kadir Baharçipek ve Ali Şen, **Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdare Politikaları**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2003.

Göver, Z. Tuğrul (hızl.). **Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi**, Ankara, 2005.

Karafakioğlu, Mehmet. **Uluslararası Pazarlama Yönetimi**. 5. Baskı İstanbul: Beta Yayınları, 2008.

Karafakioğlu, Mehmet. **Uluslararası Pazarlama Yönetimi: Teori, Uygulama ve Örnek Olaylar**. 3.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. , 2000.

Karluk,Rıdvan.**Uluslararası Ekonomi**, Geliştirilmiş, Yenilenmiş 4.Bası, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş, 1996.

Karluk,Rıdvan. **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul: İTO Yayınları, 1983.

Kotler Philip, **Principles of Marketing**. İngiltere: 3 th European Edition, 2001.

Moğolistan Ticari ve Sanayi Odaları, **Moğolistan Ekonomi ve Ticari Beyaz Kitabı**, Ulanbator, 2014.

Mühlbacher, Hans, Lee Dahringer and Leelmuta Leihs, **International Marketing: A Global Perspective**, 2nd Edition, England, 1988.

National Statistical Office of Mongolia (NSOM), **Mongolian Statistical Yearbook 2013**. Ulanbator, 2013.

OECD, **Benchmark Definition of Foreign Direct Investment**, Third Edition, Paris: OECD Publishing, 1996.

Satiroğlu, K. **Çok Uluslu Şirketleri**, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1984.

Selamoğlu G.,**Yabancı Sermaye**, Ankara: Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü Yayınları, 1985.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**. Geliştirilmiş 19.Baskı, İstanbul:Güzem Can Yayınları, 2013.

T.C. Ulan bator Büyükelçiliği(TCUB), **Moğolistan’ın Ekonomik ve Ticari Yapısı ve Türkiye İle Ticari İlişkileri**, Ulan bator, 2009.

Tekin,Suat. **Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler**, İstanbul:YASED Yayınları , 1988

Turkut Göksu ve Hasan Hüseyin Çevik, Abdulkadir Baharççek, Ali Şen , 1.Basım, **1980-2003Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları**, Ankara: Siyasal kitabevi, 2003.

Walsh, L.S. **International Marketing**, Third Edition, England: Financial Times Pitman Publishing, 1993.

Sürekli Yayınlar

Aizhan, Khoich,Madiyarova Diana ve L.N. Gumilyov,“Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Gelişme: Kazakistan Örneği”, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cift.4, Sayı 2, (2013) ss(20-31)

Aydoğuş İ, E. Kutlu ve S., Yıldırım (2005), ”Yoksuzluk ve DYSY”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.7, Sayısı.2, ss.(1-21)

Aydemir, Cahit, İbrahim Arslan ve Funda Uncu, “Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünyada’daki ve Türkiye’deki Gelişimi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayısı.23, (2012), ss.(69-104)

Berthelemy, J-C. and Demurger S. “Foreign Direct Investment and Economic Growth:Theory and Application to China”. **Review of Development Economics**,(2000) , Volume 4, No.2, p.140-155

Göçer ,İsmet.“Yabancı Doğrudan Yatırımların Carı İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Çin ve Hindistan Örnekleminde Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi”, **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar**,2014, Cilt: 8, Sayı:1, ss.(87-116)

Kanberoğlu ,Zafer . “Sürdürülebilir Kalkınmada Doğrudan Yabancı Yatırımların Rolünün Üzerine Teorik Bir Analiz” **Atatürk Üniversitesi İktisat Ve İdare Bilimler Dergisi**, Cilt.27 Sayı. 3, (2013), s.296

Kaymakçı, Oğuz. “Küresel Ekonomide Çok Uluslu Şirketleri ve Türkiye’deki Yansımaları”, **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.11, Sayı.1, (Nisan 2013), ss.(223-315)

Kiper, Sabire, “Brezilya Ekonomisi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayısı: 30, (Mayıs-Haziran 2012), s.2

Koçtürk, O.Murat ve Meral Eker. “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 2012, cilt 18, sayı 1, ss. (35-42)

Lebe, Fuat ve Ş. Mustafa Ersungur, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi”, **Atatürk. İİBF Dergisi**, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 2011,ss.(321-339)

Öcal, Oğuz. “Dolaysız Yabancı Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Dinamik Analizi: OECD Ülkeleri Örneği”, **NEÜ Sosyal Bilimler Entistüsü Dergisi**, Sayısı 2,(2013) ss.(169-210)

Serinkan, Celalettin ve Zübeyir Bağcı. “Çok Uluslu İşletmelerin Faaliyet Şekilleri ve Organizasyon Yapıları” **Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, (Aralık 2012), ss.(91-117)

Songur, Mehmet ve Demet Yaman,“Avrasya Ülkeleri’nde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Üzerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Dış Ticaret’in Etkisi: Panel Eşbütünleşme Analizi” **International Conference On Eurasian Economies**, (2013), p.533

Sun, Q., Tong,W and Yu, Q. “Determinants of Foreign Direct Investment Across:China” **Journal of International Money and Finance**,Vol.54 No.2, (2002).

Şimşek,Mevlûdiye, “Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti ve DışTicaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunları ve Çözüm Önerleri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, (Ocak- Haziran 2006), ss.(1-24)

Türk , Ömer Faruk, “Moğolistan’ın Jeopolitiği, Ekonomisi ve Dış Politika Stratejisi”,**Bilgi Strateji**, Cilt 5, Sayı 9, (Güz 2013), ss.(105-123)

“Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu”,**YASED**, Sayısı. 4,(Subat-2014) ss. 1-5

UNCTAD, World Investment Report, United Nations Publication, Switzerland,2002.

UNCTAD, World Investment Report, United Nations Publication, Switzerland, (2007).

UNCTAD, World Investment Report,United Nations Publication, Switzerland,(2014).

Yavan, Nuri ve Hamdi Kara, “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı”, **Coğrafi Bilimlere Dergisi**, Çift 1, Sayısı 1,(2003), ss.(19-42)

Diğer Yayınlar

Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Y. Vural, Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler, s.7 <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf> (21.03.2015)

Arısoy, Ebru, Güzin Bayar, “*Asya’nın Devi: Çin HalkCumhuriyeti*”, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2004

Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun,<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/.pdf> (03.05.2013)

Campi, Alicia J., “U.S. Government Policies Towards Mongolia in the Last 20 Years”, Mongolian and Tibetan Affairs Commission, http://www.mtac.gov.tw/mtac_quarterly/quarterly.pdf, s.89,

Carkovic, M. and Levine R., “Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?”, **Washington DC Institute for International Economics**, (2005), p.195-220

DEİK, Hindistan İş Yapma Rehberi, s.15 <http://www.kobilersizinibulten/hindistan-2010-2.pdf> (12.04.2015)

Deloitte, FDI in Brazil, <http://www.deloitte.dbrazil.com.br/show.aspx?> (25.03.2015)

Dierkes, Julian. "Mongolia's Evolving Foreign Investment Regime," **East Asia Forum**, January 2013.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) , **Güney Afrika Ülke Bülteni**. 2013.

Çetinkaya, A. Refik, Yaver Demir, Fatih Yılmaz ve Nergis Atılğan(hzl.), **Moğolistan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı(TİKA), Ankara: Öncü Basımevi, 2005.

Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), "Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean", 2013, Santiago, Chile, 2014, http://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/36861/S1420130_en.pdf;jsessionid=D145DD96990F022ED735E2A07C343551?sequence=1 (18.03.2015)

Elhasoğlu, Mustafa Ufuk ve Emine Arslan, **Güney Afrika Cumhuriyet: Çalışma Ziyareti Raporu**, T.C. Karacadağ Kalkınma Ajansı; Dış İlişkiler ve Fonlar Bilim, Haziran 2013.

Erçakar, M. Emin ve Erdal Tanas Karagöl, Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımları , **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı(SETA) Analizi**, Ocak 2011.

EY's Attractiveness Survey, Africa 2014 Executing growth, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-attractiveness-africa-2014/\\$FILE/EY-attractiveness-africa-2014.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-attractiveness-africa-2014/$FILE/EY-attractiveness-africa-2014.pdf) (18.03.2015)

Fatih, Sarıkaya. **Hindistan Ülke Raporu**, Nasili Ticaret Odası, 2013.

FDI in China by Country, <http://www.thebeijingaxis.com/tca/editions/the-china-analyst-apr-2014/233-china-capital-inbound-outbound-fdi-overseas-resource-investment> (25.03.2015)

Hindistan İş Yapma Rehberi <http://www.kobilersizinicin.com/pdf/hindistan-2010-2.pdf> (04.04.2015)

Ganmet, Davaahuu, Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Uygulamaları ve Değerlendirmesi, (**Yüksek Lisans Tezi**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 94-96

Gitmez, Emin (hızl.). **Brezilya Ülke Raporu**, T.C. Karacadağ Kalkınma Ajansı, Ağustos 2013.

Göz, Devlet. “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye”, **Yüksek Lisans Tezi**, Adana, 2009.

İTKİB Genel Sekreterliği AR-GE ve Mevzuat Şubesi, “ Tekstil ve Konfeksiyon Pazar Olarak Çin Halk Cumhuriyeti; Temel Ekonomik Göstergeler, 2007, s.2

Kamal Saggi, ” Trade, Foreign Direct Investment, and International Technology Transfer-A Survey ”, **World Bank Working Paper** No:2349, May 2000.

Karbuş ,Gülşah ve Gülşah Pilpil (hızl.), **Brezilya Federal Cumhuriyeti Ülke Raporu** . Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi,(Kasım 2013).

Kıbrıs, Arzu İlhan (hızl.), “Çin Halk Cumhuriyeti 1978’den Günümüze ”, **TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu**, 2003.

Koyuncu, Fatma Turan. ” Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyümeye Etkisi: Türkiye İçin Bir Ekonometrik Analiz”, **EconAnadolu 2011: Anadolu International Conference in EconomicsII**, Eskişehir, (15-14 haziran 2011).

Levin, Dan “Herkes Moğolistan’ın Madenlerine Gözünü Dikti” <http://www.sabah.com.tr/NewYorkTimes/2012/07/09/herkes-mogolistanin-madenlerine-gozunu-dikti> .(07.09.2012)

Lipseý R.E., ” Home and Host Country Effects of FDI”, NBER Working Paper, No: 9293, 2002.

Markusen, J.R., and Maskus, K.E., “General Equilibrium Approaches to the Multinational Firm: A Review of Theory and Evidence”, **NBER Working Paper**, June, 2001.

Moğolistan Dış Ticareti, T.C Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jsp?contentId=UCM%23dDocName%3AEK> (21.04.2015)

MongolianMinistry of ForeignAffairs, Mongolia’sForeignPolicy in thePoliticalField, http://www.mfat.gov.mn/index.php?option=com_con4&Itemid=55&lang=en. (19.04.2015)

Ocak, Arda (hızl), **Moğolistan Ülke Raporu**, Ankara, 2012.

OECD, Definition of FDI, <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=2283> (20.11.2013).

Organization For International Investment(OFII): Global Investment Grows America’s Economy, “Foreign Direct Investment In The United States 2013 Report, S.1 http://www.ofii.org/sites/default/files/FDIUS_2013_Report.pdf (26.03.2015)

OFII, Foreign Direct Investment İn the United States 2014 Report, S.2. <http://www.ofii.org/sites/default/files/FDIUS2014.pdf> (27.03.2015)

Oyu Tolgoi LLC, <http://ot.mn/mn/about-us/investment-agreement> (03.05.2015)

Özalp. İ., Çok Uluslu İşletmeler: Uluslararası Yaklaşım, **Anadolu Üniversitesi Yayınları**, 1998.

Ricky W. Griffin and Michael W.Pustay,International Business: A Managerial Perspective, Second Edition, Addison-Wesley, 1999.

Rossabi, Morris. “Modern Mongolia: From Khansto Commissars to Capitalists”, **University of California Press**, 2005.

Saggi, Kamal. “Trade, Foreign Direct Investment, and International Technology Transfer-A Survey”, **World Bank Working Paper** No:2349,(May 2000).

Saray, Mehmet Ozan ve Levent Gökdemir, “Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları ”, **Journal of Yaşar University**, Cilt2, Sayısı.7.

Sullivan, John .“Foreign Direct Investment”, Center for International Private Enterprise (CIPE), The Prosperity Papers No: 0402, 2004.

Tezcan, Keramettin veEngin Hepaksaz, Geçiş Ekonomisi Ülkelerinde Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Vergi Sisteminin Yapılandırılmasında YaşananDeneyimler,

https://www.google.com/?gws_rd=ssl#q=ge%C3%A7i%C3%A7+ekonomileri (01.04.2015)

T.C.Ulan Bator Büyükelçiliği, <http://www.musavirlikler.gov.tr/detl=T>(20.04.2015)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, Rusya Ekonomi Görünüm <http://www.ekonomi.gov.Name=Rusya>(01.04.2015)

T.C. Ekonomi Bakanlığı, Hindistan Ekonomi Görünümü, <http://www.ekonomi.gov.tr/pViewerUlkelrhindistan>(26.03.2015)

T.C. Yeni Delhi Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Hindistan Ülke Raporu**, 2013, s.5 <http://www.counsellors.gov.tr/upload/IND/RAPOR.pdf> (12.04.2015)

Türkiye Yatırım Çekiciliği Raporu, <http://www.ey.com/TR/t/Business-environment/Turkiye-Yatirim-Cekiciligi-Raporu> (27.03.2015)

Uyanık ,Tülay (hızl.) **Hindistan Ülke Raporu**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Geliştirme ETÜD Merkezi, Ankara , 2011.

“Yap İşlet Devret Modellerinde Uygulanan Usul ve Esasların Kalkınma Ajansları Açısından Analizi” s.13 <http://www.fka.org.tr/YAP%20%C4%pdf>(03.05.2013)

“Yap İşlet Devret Modellerinde Uygulanan Usul ve Esasların Kalkınma Ajansları Açısından Analizi” s.10 <http://www.fka.org.tr/YAP%20%0DE20MODEL%C4pdf> (03.05.2013).

Yaşar , Ercan, Finansal Liberalizasyon ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Global Trendi, <http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/249/makaleler/29/ar-liberalizasyon-dogrudan-yabanci-yatirimlarin-global-trendi.pdf> (06.03.2015)

Yeni Döneminde Parlayan Yıldızı: Güney Afrika Cumhuriyeti, **Ekonomik Forum**, Ekim 2011.

Yılmaz, İlkay.Çin Ekonomisi'nde Büyümenin Dinamikleri, Türkiye Ekonomi Kurumu: **Tartışma Metni** 2012/77, Eylül 2012, <http://www.tek.org.tr/buyume9.pdf>(15.03.2015)